

Coordinadora: Ruth Vilà

Equip de recerca:

Marta Burguet
Anna Escofet
Montserrat Freixa
Mariona Graell
Elena Noguera
M.José Rubio
Marta Sabariego
Angelina Sanchez
Alba Tarroc
Marta Venceslao

Suport a la recerca:

Fatima Belghirane
Omaira Beltran

LES ENTITATS I ELS CENTRES DE SECUNDÀRIA DAVANT LA DIVERSITAT RELIGIOSA:

Possibilitats de confluència en processos d'Aprenentatge i Servei
(ApS) pel diàleg interreligiós i intercultural

MEMÒRIA JUSTIFICATIVA PER A PROJECTES DE RECERCA

Generalitat de Catalunya
**Departament de Governació
i Relacions Institucionals**

Amb la col·laboració de la Direcció General d'Afers Religiosos

SUMARI

1. INTRODUCCIÓ	3
2. METODOLOGIA	8
2.1 Les principals entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana	8
2.2 Conèixer les actituds dels equips directius dels centres de secundària:	9
2.3 Anàlisi de la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària vers el diàleg interreligiós i intercultural	10
2.4 Pla de treball	10
FASE 1: Estudi per enquesta als centres educatius i creació del mapa de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural.	11
FASE 2: Anàlisi de la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius.	13
3. SEGUIMENT I AVALUACIÓ	14
Compliment del pla de treball	16
4. RESULTATS	18
A) Les entrevistes a les entitats	18
1. Caracterització ideològica i funcional de l'entitat	19
1.1 Missió i finalitat de l'entitat empresa institució vinculada a la diversitat religiosa i cultural	19
1.2 Dependència funcional de l'entitat	22
1.3 Finançament	23
2. Gestió de la diversitat religiosa i cultural a l'entitat	25
2.1 Concepte de diversitat religiosa a l'entitat	25
2.2 Treball del fet religiós a l'entitat projectes socieducatius dirigits a la joventut: descripció, objectius i destinataris	29
2.3. ALTRES PROJECTES I PROPOSTA DE NOUS PROJECTES PER A JOVES	36
2.4. Valoració personal, percepció del treball realitzat i de la utilitat dels projectes	39
2.5. Treball en xarxa amb altres entitats	42
3. Partenariat per desenvolupar els projectes amb els centres educatius	44
3.1. Relació amb els centres de secundària	44
3.2. Elements que afavoreixen i dificulten el partenariat amb els centres de secundària	48
3.3. Bones pràctiques d'aquest partenariat amb els IES	52
3.4. Propostes de millora i reptes pel afavorir el treball i el partenariat als IES	55
B) Les xarxes de les entitats vers el diàleg interreligiós	59
1. Rang	67
2. Grau d'intermediació	69
3. Proximitat	70
C) Els centres de secundària vers el diàleg interreligiós i intercultural	71
1. La religió a l'educació secundària obligatòria	73
2. Iniciatives sobre la diversitat religiosa a la eso	74
3. Un projecte amb entitats pel diàleg interreligiós	75
3.1 Obstacles per un projecte amb entitats pel diàleg interreligiós	76
3.2 Mesures per superar els obstacles	77
4. Concepcions i actituds sobre religió i diàleg interreligiós	77
4.1 Concepte sobre la diversitat religiosa i el diàleg interreligiós	77
4.2 Actituds davant la diversitat religiosa, el diàleg interreligiós i el paper de l'educació	80
Els centres públics tenen actitud menys favorable vers el diàleg interreligiós i el paper de l'educació	81
Els centres no religiosos amb actitud menys favorable vers el diàleg interreligiós i el paper de l'educació	81

Una actitud favorable vers el paper de l'educació, més projectes sobre diversitat religiosa o cultural _____	82
Les actituds vers el paper de l'educació i la orientació de l'assignatura de religió _____	83
5. CONCLUSIONS _____	85
5.1 Mapeig de les entitats catalanes vinculades a la diversitat religiosa i cultural _____	85
5.2 Conceptes i actituds vers la diversitat religiosa d'entitats i de centres _____	87
5.3 Projectes pel diàleg interreligió _____	88
5.4 Entitats i centres de secundària per un projecte conjunt pel diàleg interreligió _____	91
Obstacles per un projecte conjunt entre centres i entitats _____	92
Mesures necessàries per un projecte conjunt entre centres i entitats _____	93
Bones pràctiques del partenariat de les entitats amb els centres educatius _____	94
6. IMPACTE PREVIST _____	96
7. APLICABILITAT DEL PROJECTE: PROPOSTES _____	98
Existeix la necessitat de trobada entre les entitats i els centres educatius? _____	98
Poden treballar conjuntament les entitats i els centres educatius? _____	100
Vers un projecte d'aprenentatge servei de diàleg interreligió _____	101
REFERÈNCIES _____	103
ANNEXES _____	106
ANNEX 1 _____	106
ANNEX 2 _____	108
ANNEX 3 _____	109
ANNEX 4 _____	111

1. INTRODUCCIÓ

La diversitat cultural fruit de la immigració i altres elements globalitzadors ens porten a coexistir amb noves presències religioses. Ens trobem en una societat plural, en la qual l'Església catòlica ja no és l'única referència. Aquesta diversitat cultural i religiosa és un patrimoni de totes i tots que cal preservar. A Catalunya, la Direcció General d'Afers Religiosos comptabilitza 1.360 centres de culte no catòlics arreu del territori, identificant més de 13 confessions religioses diferents, especialment presents al Barcelonès tot i que altres comarques tenen bona presència (DGAR, 2014). La presència de religions diverses a Catalunya exigeix una nova cultura pública respecte al fet religiós.

L'encaix de la religió en la vida pública provoca confusió donades les tensions amb la ideologia laïcista. Cal assenyalar també la diferència important entre educació religiosa i treball de la dimensió espiritual de la persona, que ben sovint s'han confós i han portat als actuals malentesos a l'hora de determinar si la religió havia de formar part com a matèria educativa de l'entorn escolar. Forma part també de l'àmbit de confusió el fet de parlar de religiositat o bé d'expressió de la religiositat, aquesta darrera en tant que vivència externa del que esdevé el món de les creences (Burguet, 2014). En aquestes diferents formes d'expressió és on s'esdevé el marc de conflictivitat en societats plurals on conviuen formes d'expressió religioses també plurals. Tal com assenyala Elósegui (2009) la separació Església-Estat no s'hauria d'identificar amb actituds laïcistes o antireligioses per part de l'Estat. L'autora aposta perquè l'Estat assumeixi el valor de la llibertat per garantir millor i més adequadament la neutralitat. Buades i Vidal (2007) parlen dels fantasmes del laïcisme aposten directament per la democratització participativa de la vida pública. Buades i Vidal (2007) parlen de credodiversitat i reclamen l'autonomia política i alhora la cooperació pública de les religions en la recerca del que és comú. Tamayo (2008) proposa que el contacte inherent al diàleg interreligiós sigui útil per trobar respostes als greus problemes de la humanitat i del planeta.

Segons la UNESCO (2015: 80) el diàleg interreligiós és *"l'intercanvi de paraules i escolta recíproca que compromet en peu d'igualtat els creients de diferents tradicions religioses"*. En la mateixa definició s'afegeix que el diàleg interreligiós s'entén i es practica en quatre sentits: quan les persones s'esforcen per viure en un esperit d'obertura i bon veïnatge; quan subjectes de diferents religions col·laboren amb vista al desenvolupament integral; quan persones arrelades a les seves pròpies tradicions religioses comparteixen vies de cerca de l'absolut; i quan els experts miren d'entendre més profundament les diferents herències religioses i apreciar-ne els valors espirituals. Per aquest motiu entenem que el treball de diàleg interreligiós comprèn el treball de la dimensió espiritual de la persona i per tant no es reclus merament en l'aspecte de la religiositat, sinó que va més enllà. És per això que el nostre estudi proposa incloure els punts de vista tant de centres públics com privats, on la diversitat religiosa també hi és present. Des d'aquesta mirada, el diàleg interreligiós en sentit ampli, no es pot concebre en el nostre país sense la inclusió del diàleg entre ateisme, agnosticisme, religions, creences i espiritualitats diverses.

A nivell internacional, el creixent interès en legislar en matèria religiosa es concreta en la intervenció d'organismes com les Nacions Unides, la Unió Europea, la UNESCO, el Consell d'Europa i l'Organització per a la Seguretat i la Cooperació a Europa (OSCE). Diverses resolucions de les Nacions Unides (López, 2012) posen de manifest l'aposta per una educació orientada a la tolerància i el respecte vers la llibertat religiosa i de creences; destaquem la

resolució A/RES/64/81 de la *promoció del diàleg interreligiós i intercultural, l'enteniment i la cooperació per a la Pau*. No obstant, cal destacar el caràcter pioner de la UNESCO en la promoció del diàleg interreligiós a nivell internacional en la seva *Declaració sobre el paper de la religió en la promoció d'una cultura de pau* (Barcelona, 18/12/1994), apostant per una formació religiosa que promogui l'apertura d'esperit i la tolerància. Recentment entre les prioritats de l'organització es troba la col·laboració de les institucions governamentals i religioses per l'educació (López, 2012). Per altra banda, des de la Unió Europea s'ha vingut potenciant l'educació religiosa des del diàleg i la resolució de conflictes. En un dels darrers projectes, l'R+D, REDCO (*Educació religiosa, contribució al diàleg o factor de conflicte*) hi van participar 10 universitats europees analitzant la situació de l'educació religiosa a cadascun dels seus països i les seves religions, allí s'hi va reflectir la necessitat d'atendre les diferents formes d'educació religiosa i l'educació per a la ciutadania democràtica (Dietz, Rosón i Ruiz, 2011). Concretament, destaquen com la major part de l'alumnat reconeix la diversitat religiosa tot i que segueix demostrant diversos prejudicis. Segons aquest estudi, la font d'informació més important sobre les religions i visions del món sol ser la família, seguida per l'escola. L'alumnat viu l'experiència de la diversitat religiosa dins de l'escola, però també fora d'ella. Des del Consell d'Europa destaca la Recomanació 1720 (aprovada el 4/10/2005) sobre educació i religió, on s'afirma que l'educació és essencial per combatre la incomprensió entre les diferents expressions de religiositat. Pel seu enfocament pedagògic destaquem, com assenyala López (2012), la publicació de la OSCE *principis orientadors de Toledo sobre l'ensenyament de la religió a les escoles públiques* (OSCE, 2008), orientat a una millor comprensió de la diversitat religiosa i la seva presència a l'àmbit públic.

La trajectòria del nostre equip de recerca és multidisciplinària i variada, des d'investigadores de diferents grups de recerca de la Universitat de Barcelona amb trajectòries i especialitzacions complementàries i finalment, una investigadora de MigraStudium amb una visió i experiència destacada en el tractament de la diversitat religiosa a Catalunya. Des de l'àmbit universitari hi participen investigadores de reconegut prestigi dels següents grups de recerca consolidats de la Universitat de Barcelona: Grup de Recerca en Educació Intercultural (GREDI), Grup de Recerca en Educació Moral (GREM), Ensenyament i Aprenentatge Virtual (GREAV), Grup de Recerca en Entorns i Materials per a l'aprenentatge (EMA), i el Grup de Recerca en Transicions acadèmiques, laborals i social (TRALS).

El grup de recerca GREDI ha realitzat nombroses investigacions en l'àmbit de l'educació intercultural i la ciutadania. Concretament, en la recerca subvencionada per la DGCYT (2009-2011) i titulada "Ciutadania intercultural: la millora de la convivència intercultural de joves de 14 a 16 anys del Municipi de Sant Boi de Llobregat mitjançant la participació en projectes d'aprenentatge-servei" es va detectar entre d'altres qüestions que, tot i que hi ha una coexistència pacífica entre els joves indistintament del seu origen, hi ha una manca d'interrelació real entre els diferents grups (Palou, Rodríguez i Vilà, 2013) i com, mitjançant la metodologia de l'ApS es podien desenvolupar certes competències interculturals i de coneixement mutu entre les i els joves. Aprofundint en alguns resultats obtinguts, la recerca subvencionada per l'AGAUR (2010 ARF1 00045), coordinada també per Ruth Vilà i titulada "Diagnòstic en profunditat sobre la integració dels i les joves de 14 a 18 anys migrats a Catalunya", posà de relleu com la religió dels joves es un element fonamental en la seva identitat cultural i cívica. En aquest estudi es va posar de manifest que el 76% dels joves estrangers assenyalen que les creences religioses majoritàriament són del seu país d'origen (especialment pel 82% de les noies estrangeres), i a més aquest tret identitari és estable donat que no ofereixen diferències estadísticament significatives en funció del temps que fa que els i les joves viuen a Catalunya. Resultats força similars en investigacions com la de Palou (2012) on específicament el 72% de joves magrebins destaquen el pes de la religió familiar entre les seves preferències. Pàmies et al. (2013)

evidencien en el seu estudi que els joves marroquins consideren que l'Islam és un model de conducta transmès des del nucli familiar i que els ha ajudat en la seva trajectòria d'èxit acadèmic. Altres resultats de l'estudi anterior de l'AGAUR assenyalen la religió com un dels elements desfavoridors de la integració dels joves estrangers, aspecte també assenyalat per alguns professionals que treballen amb aquests col·lectius (Vilà et al, 2014).

El fet religiós apareix com un esdeveniment amb gran importància en el procés migratori dels subjectes (Buades i Vidal, 2007; Martínez, 2006). Aquesta situació obra noves llacunes i interrogants no resolts quant al diàleg intercultural i interreligiós des d'un espai tan fonamental com és l'educatiu. Aquests interrogants evidencien la necessitat d'analitzar aquells elements que possibilitin la confluència d'entitats i centres educatius còmplices pel diàleg interreligiós i intercultural al nostre país.

La trajectòria de recerca duta a terme per les investigadores que formen part del grup de Recerca consolidat GREM (Grup de Recerca en Educació Moral) de la Universitat de Barcelona extreu força anàlisis sobre els valors de la relació entre diferents cultures i contexts on la controvèrsia moral és punt de debat. Implementar programes on la ciutadania pugui conuiu de manera harmònica mantenint les plurals maneres de pensar, fer, creure i ser que la caracteritzen, és una de les línies obertes de recerca i debat a les que cal seguir aprofundint. En aquest sentit, el GREM ha col·laborat amb el Grup EMA per analitzar les potencialitats de l'ApS en l'aprenentatge universitari, tant pel que fa a l'adquisició de competències bàsiques dels ensenyaments universitaris com de competències transversals. Concretament, amb projectes finançats com "Universitat i responsabilitat social: implementació d'experiències d'aprenentatge servei a la Facultat de Pedagogia" (2011PID-UB/94) i també "Construcció de coneixement pedagògic a partir de la transferència d'experiències d'Aprenentatge Servei en la formació inicial de mestres" (2014 ARMIF 00044).

L'equip humà que proposa aquesta recerca ha estat investigant la formació als agents socioeducatius en matèria de diversitat religiosa i diàleg interreligiós i intercultural. Entre els resultats que hem obtingut en la darrera recerca subvencionada per la Direcció General d'Afers Religiosos (Ref.2014RELIG00019), hem pogut identificar certes necessitats normatives per a una gestió de la diversitat religiosa a l'espai públic (Vilà et al, 2015). Aquests resultats constitueixen un clar antecedent directe a la recerca que proposem, per tal de donar resposta a alguns dels interrogants que la primera investigació ha deixat sense aprofundir. Una sèrie de necessitats normatives detectades ens fan plantejar-nos com poder-hi donar resposta des de l'educació. Concretament: la necessitat d'una clarificació conceptual i la confessionalitat dels estats laics; la necessitat d'una gestió de la diversitat religiosa sense discriminació, superant el patriarcat i el conflicte interreligiós; el foment del diàleg intercultural i interreligiós; i la necessitat d'accions, iniciatives i millores des de l'educació. La diversitat religiosa i cultural és un fet complex, i suposa un gran repte per l'educació catalana. El diàleg intercultural i interreligiós a l'educació és encara un camí per recórrer i afrontar amb rigorositat. Al mateix temps, la complexitat de la temàtica i la urgència en treballar-la per prevenir conflictes interculturals, xenofòbies, islamofòbies i actituds racistes vers la diversitat cultural i religiosa al nostre país porta sovint a repensar formes i metodologies d'aprenentatge. L'Aprenentatge Servei (ApS) com a metodologia àmpliament coneguda podria emprar-se per fomentar la implicació dels i les joves en processos de diàleg intercultural des dels diferents sentits en què la defineix la UNESCO (2015: 80).

L'aprenentatge servei és una proposta docent que integra el servei a la comunitat i l'aprenentatge acadèmic en un sol projecte que permet a l'alumnat formar-se tot treballant sobre necessitats reals de l'entorn amb l'objectiu de millorar-lo. L'aprenentatge servei no és només una estratègia d'aprenentatge per aconseguir que l'alumnat adquireixi més i millors coneixements,

encara que òbviament es tracta que optimitzin els seus aprenentatges. Tampoc és un conjunt de tasques de voluntariat per sensibilitzar l'alumnat, encara que és una bona idea incorporar l'ajuda a la comunitat com a dinamisme formatiu. L'aprenentatge servei és una proposta educativa que combina processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte ben articulat. En aquest sentit, la recerca que es planteja en aquest projecte uneix aprenentatge i servei centrat en la diversitat cultural i religiosa.

La recerca realitzada (Ref.2014RELIG00019) ha evidenciat també algunes llacunes en la formació inicial dels agents socioeducatius vers el diàleg intercultural i interreligiós (Freixa et al, en premsa), probablement per la poca experiència, contacte i convivència en general que té la joventut, especialment, amb la diversitat religiosa. Contacte que un programa d'ApS podria potenciar en gran mesura.

Les institucions en general i concretament en el camp educatiu mostren actituds i comportaments confusos respecte de la dimensió religiosa. Encara oscil·len entre el respecte a la religió com a dimensió positiva de la vida i el rebuig a la mateixa, tendeixen a treure-la de l'àmbit d'intervenció social, o de tolerar com a recurs pragmàtic per a situacions crítiques del subjecte. Només en alguns casos s'assagen fórmules noves per tenir-la en compte. Des de la Generalitat de Catalunya (2010) es proposen unes orientacions per a la gestió de la diversitat religiosa als centres educatius quant a: defugir d'essencialismes culturals i dogmatismes religiosos; defensar els interessos de l'infant o adolescent; potenciar valors de convivència; establir normatives coherents amb els drets fonamentals i la legislació vigent; i la pràctica d'una ètica compartida.

Però l'escola no hauria de restar aïllada en aquesta gestió de la diversitat religiosa i cultural, i molt menys en la promoció del diàleg interreligiós i intercultural. ONG, associacions civils, comunitats religioses, partits polítics, individus particulars, com els diferents nivells de govern, locals, regionals, nacionals o internacionals, han d'estar compromesos amb una gestió democràtica de la diversitat cultural i religiosa (Elósegui, 2009).

Torradejot (2011) adverteix sobre els possibles solapaments i duplicitats en serveis o grups presents en un mateix territori, advoca per la complementarietat creativa, desenvolupant funcions diferents. En aquest treball en xarxa es parla de treballar amb diferents potencials d'acció. En primer lloc, comptar amb els defensors de la justícia social, per tal de sensibilitzar comunitats a través de les dimensions globals i amb mobilitzacions pràctiques, i així anar compromentent els líders en el diàleg. Així mateix, apostant pel servei mitjançant l'educació, millorant la coordinació assistencial i el contacte entre els diferents agents implicats. Tot això tenint en compte la complexitat dels sistemes públic i privat, i els problemes en llocs amb conflictes de caràcter interreligiós. Torradejot (2012) planteja la necessitat de diàleg entre tots els agents actius del territori (comunitats religioses, veïns, comerciants, usuaris d'equipaments, etc.) per garantir els mateixos drets, necessitats i interessos. Moliner i Aguilar (2010) proposen la participació de la comunitat per assessorar en els processos de creació i desenvolupament de currículums i materials educatius.

Davant la necessitat de potenciar el diàleg intercultural i interreligiós a l'escola catalana mitjançant processos de treball en xarxa amb les entitats, especialment aquelles més directament vinculades a aquesta diversitat religiosa i cultural, aquest projecte pretén analitzar com aquestes entitats i els centres educatius veuen la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i el paper de l'educació en aquestes, especialment mitjançant processos d'Aprenentatge i Servei (ApS) pel diàleg interreligiós i intercultural.

La finalitat del projecte és analitzar la visió i actitud dels i les professionals de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural, així com dels i les professionals dels equips directius dels centres d'educació secundària públics i privats de Catalunya vers la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i el paper de l'educació en aquestes. En darrera instància es pretén analitzar les possibilitats de confluència entre les entitats i els centres educatius de secundària en processos d'Aprenentatge i Servei (ApS) pel diàleg interreligiós i intercultural.

Aquesta finalitat es descompon en els següents objectius generals i específics:

Objectiu 1. Analitzar la realitat de les principals entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana quant a experiències educatives.

1.1 Elaborar el mapa de les principals entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana que implementin iniciatives socioeducatives dirigides a la joventut.

1.2 Identificar la visió institucional de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana.

1.3 Analitzar la visió dels i les seves professionals vers les possibles iniciatives socioeducatives en l'escola catalana.

Objectiu 2. Analitzar les actituds, experiències i visió dels equips directius (direcció, caps d'estudis, secretaria acadèmica i coordinació pedagògica) dels instituts públics i privats d'educació secundària catalans vers la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i interreligiós, i el treball de la dimensió espiritual, i el paper de l'educació en aquest.

2.1 Identificar l'actitud dels i les professionals dels equips directius dels centres sobre la diversitat religiosa i la dimensió espiritual.

2.2 Identificar l'actitud dels i les professionals dels equips directius dels centres sobre el diàleg intercultural i interreligiós.

2.3 Identificar l'actitud dels i les professionals dels equips directius dels centres sobre el paper del seu institut en la promoció del diàleg interreligiós i intercultural.

2.4 Analitzar les experiències i possibilitats educatives del diàleg intercultural i interreligiós al seu institut, especialment mitjançant projectes d'APS.

Objectiu 3. Anàlisi de la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària vers el diàleg interreligiós i intercultural.

3.1 Identificar les experiències educatives de les entitats, especialment mitjançant projectes d'ApS a l'Educació Secundària de centres públics i privats.

3.2 Identificar bones pràctiques educatives pel diàleg intercultural i interreligiós amb joves.

3.3 Proposar indicadors per fomentar la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària vers el diàleg interreligiós i intercultural.

2. METODOLOGIA

La complexitat de la temàtica i el caràcter globalitzador dels objectius proposats justifiquen que la metodologia d'aquest projecte s'ajusti al principi de la complementarietat de tècniques (Cook, 1985; Bericat, 1998; Creswell, 2003) per donar-hi resposta. Els interrogants en recerca educativa i social –novedosos, dinàmics i polivalents– generen noves formes d'investigar que articulen diferents tradicions de recerca (Sabariego, 2004).

Des d'aquestes consideracions, plantejem un estudi descriptiu-comprensiu mitjançant la tècnica d'enquesta que combina tècniques de recollida i anàlisi de dades qualitativa i quantitativa, responen als tres objectius, respectivament.

2.1 Les principals entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana

Per donar resposta al primer objectiu s'ha fet un estudi descriptiu mitjançant l'ús de l'entrevista com a tècnica bàsica per recollir la visió dels i les professionals de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural. En un primer moment, s'han identificat les principals entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana que implementin iniciatives socioeducatives dirigides a la joventut. La població objecte d'estudi són les entitats que estan vinculades a la diversitat religiosa i cultural i a més, adrecen activitats educatives a la joventut. L'objectiu va adreçat a tota la població, donat que la xifra d'entitats que responen a aquests criteris és minsa.

S'han identificat els agents clau en cada entitat per ser entrevistats. La principal finalitat de les entrevistes ha estat poder elaborar el mapa de les principals entitats i identificar la visió institucional i dels i les professionals de les entitats vers les possibles iniciatives socioeducatives en l'escola catalana (annex 1). Aquests elements han estat definits com a grans categories i indicadors en el guió d'entrevista semiestructurat (annex 2). Metodològicament s'ha procedit a través d'un estudi descriptiu-comprensiu mitjançant entrevistes semi-estructurades i individuals a 23 professionals procedents d'entitats que s'ajusten a la següent tipologia significativa pel marc teòric de la recerca:

- 1- Centres culturals i religiosos, de confessions diferents, on s'ensenyen valors d'integració social, de convivència i de reconeixement positiu de la diversitat en totes les seves dimensions (cultural, de gènere, religiosa i generacional) a través d'activitats culturals de tots tipus.
- 2- Entitats interreligioses i serveis especialitzats en la diversitat religiosa i al diàleg interreligiós tant pels creients de les diferents confessions com pel suport a les mateixes entitats religioses i a les comunitats
- 3- Fundacions que treballen a partir de xarxes d'entitats per afavorir l'arrelament dels fills de la immigració (Xarxa de convivència de Roses), i més específicament el que fa referència a la religió musulmana i l'adequació dels centres de culte i la pràctica de l'Islam a Catalunya (Nous Catalans).
- 4- Xarxa de professionals (amb d'estudiants i investigadors) per contribuir a la difusió científica i cultural del món àrab i també d'europa com a entitat transnacional.

Per procedir a l'anàlisi de la informació obtinguda s'ha fet ús del software Nvivo 11 PRO. Es va realitzar la transcripció literal de les entrevistes, i posteriorment, amb el suport d'aquest programa, es va procedir a una anàlisi de contingut dividit en 3 fases:

1. Fase de codificació. Es va fer una lectura de les transcripcions per generar les primeres codificacions sobre el text i agrupar-les en categories.
2. Fase de triangulació de categories. Es va realitzar un consens entre els investigadors de l'equip sobre les categories d'anàlisi. Pot consultar-se el sistema de categories resultant i definitiu a l'Annex.
3. Fase d'obtenció i verificació de resultats. Es va realitzar una anàlisi de contingut per a l'aprofundiment seqüencial de la informació.

Metodològicament, ens situa davant una perspectiva investigadora que ve acompanyada d'un disseny flexible i emergent, en contínua revisió, així com d'uns criteris de racionalitat que garanteixen el rigor metodològic del procés i de les tècniques de recollida i anàlisi de dades utilitzades. Aquest és un dels principals motius de manca d'ajust del pressupost concedit inicialment. Concretament, s'ha efectuat una anàlisi de xarxes sociocèntriques per tal de tenir una visió global de les interaccions existents entre aquestes entitats, i per a posteriorment obtenir en quina mesura aquestes relacions fomenten actualment el diàleg interreligiós amb joves. Per a l'elaboració del mapa de xarxes i la seva anàlisi s'ha utilitzat l'UCINET com a programari d'anàlisi de xarxes socials, acompanyat de l'eina NETDRAW per a la representació gràfica.

Per nosaltres és important la conceptualització de la recerca des d'un enfocament democràtic i, per tant, participatiu, donant entrada a tots els implicats en el mateix, analitzant, interpretant i prenent decisions consensuades per a la determinació de resultats i de prioritats d'acció i d'investigació. Aquest compromís, participació i consens queden garantits a través d'una estructura metodològica que segueixi en el seu desenvolupament la lògica procedimental pròpia de la investigació qualitativa en la primera part del disseny del projecte.

2.2 Conèixer les actituds dels equips directius dels centres de secundària:

Per donar resposta al segon objectiu s'ha fet un estudi per enquesta sobre les actituds dels equips directius (direcció, cap d'estudis, secretaria acadèmica i coordinació pedagògica) dels centres públics i privats d'educació secundària de Catalunya. El qüestionari s'ha enviat a la totalitat de centres de secundària públics i privats de forma online. La mostra ha estat accidental en funció del nivell de resposta, i finalment han participat 275 centres de secundària obligatòria de tot Catalunya. Tenint en compte que la població la formen 1202 centres entre públics i privats segons dades de l'Idescat del 2013 (384 públics i 498 privats a Barcelona, 72 públics i 35 privats a Girona, 65 públics i 26 privats a Lleida, i 84 públics i 38 privats a Tarragona), el marge d'error calculat a posteriori ha estat en torn al 0,05 i el nivell de resposta ha estat del 23%, una dada coherent amb el nivell de mortalitat esperat en les respostes on-line del 75% (Sánchez, Muñoz i Montoro, 2009). Un estudi per enquesta d'aquestes característiques és bàsica per identificar els elements clau de les actituds dels equips directius dels centres educatius vers la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i interreligiós i el paper de l'educació en aquest.

En aquest estudi s'ha adaptat un instrument de mesura ja validat en la recerca anterior directe d'aquesta proposta (Ref.2014RELIG00019): El *"qüestionari d'actituds davant la diversitat religiosa i cultural a l'educació des del diàleg intercultural i interreligiós"* (Freixa et al, en premsa). Originàriament aquest qüestionari va adreçat als futurs agents socioeducatius, estudiants

universitaris. Aquest qüestionari sorgeix d'una anàlisi de necessitats normatives i sentides per diferents experts acadèmics, d'entitats i de l'administració catalanes. Concretament el *“qüestionari d'actituds davant la diversitat religiosa i cultural a l'educació des del diàleg intercultural i interreligió”* consta de tres dimensions generals:

- La diversitat religiosa
- El diàleg intercultural i interreligió
- El paper de l'educació

El qüestionari es va adaptar als professionals en actiu, específicament els equips directius dels centres educatius de la ESO, i es validar mitjançant el judici d'experts. En aquest procés van participar set persones procedents d'equips directius de centres de secundària, els quals van emetre un judici per a cada ítem del qüestionari (annex 3). Es va aplicar l'índex de Validesa de Contingut de Lawshe (1975), que va presentar un valor total de l'escala de 0,58, una puntuació considerada acceptable per l'autor.

Els resultats obtinguts s'han analitzat de forma quantitativa amb el paquet estadístic SPSS versió 19. L'anàlisi estadístic ha estat descriptiu i inferencial.

2.3 Anàlisi de la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària vers el diàleg interreligió i intercultural

Per donar resposta al tercer objectiu s'ha fet ús de l'entrevista com a tècnica bàsica per recollir les experiències en matèria de diàleg intercultural i interreligió mitjançant projectes d'ApS u altres portades a terme pels professionals de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural i pels centres d'ESO. La finalitat ha estat identificar bones pràctiques i indicadors de bones pràctiques educatives pel diàleg intercultural i interreligió amb joves en les que conflueixen entitats i centres.

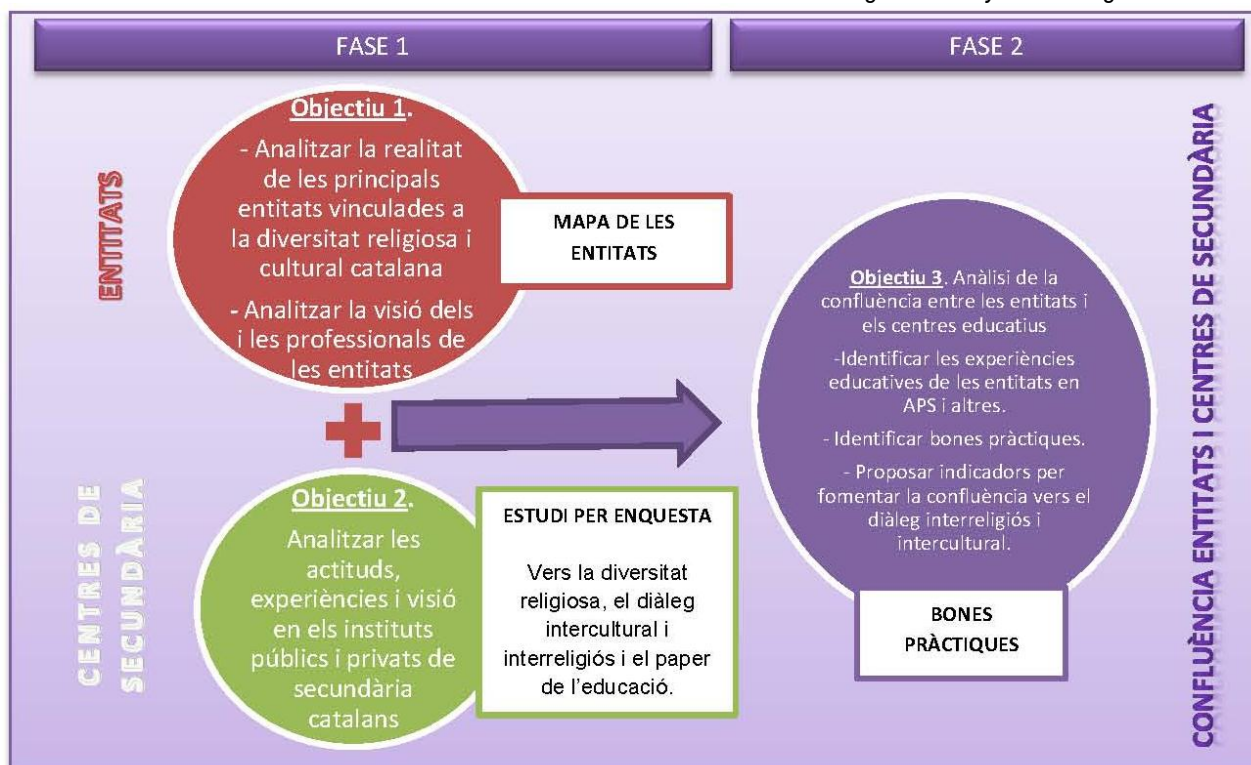
De l'anàlisi de les entrevistes i els projectes surten indicadors per fomentar la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària vers el diàleg interreligió i intercultural. Aquests indicadors han estat consensuats i validats per l'equip investigador.

2.4 Pla de treball

El Pla de treball s'ha desenvolupat en dues fases ben diferenciades (veure figura 1) i té un disseny metodològic mixt amb tècniques qualitatives i quantitatives de recollida i anàlisi de dades. Les metodologies d'investigació són apropiades als objectius previstos específicament. Així, en funció dels objectius, les diferents fases del disseny de la investigació són les següents:

- Fase 1. Estudi per enquesta als centres educatius i creació del mapa de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural.
- Fase 2. Anàlisi de la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius.

Fig. 1 Disseny metodològic

A continuació es desenvolupen els continguts de cada una de les dues fases de la recerca:

FASE 1: Estudi per enquesta als centres educatius i creació del mapa de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural.

La primera fase de l'estudi té un doble objectiu: Analitzar la realitat de les principals entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana quant a experiències educatives (objectiu 1), tot creant el **mapa de les entitats** vinculades a la diversitat religiosa i cultural; i, l'anàlisi de l'actitud de la direcció dels **centres educatius vers la diversitat religiosa**, el diàleg intercultural i interreligiós i el paper de l'educació, tot identificant les possibilitats de l'ApS per fomentar el diàleg interreligiós (objectiu 2).

Es proposa un disseny metodològic mixt per donar resposta a aquests dos objectius generals, mitjançant l'entrevista com a tècnica principal de recollida d'informació pel primer objectiu i l'estudi per enquesta per donar resposta al segon objectiu. Donada la complexitat que suposa aquestes anàlisis aquesta fase correspon a la major part de la temporalitat del projecte.

Les tasques metodològiques que es desenvolupen en aquesta fase corresponen per una part, al primer objectiu:

- La cerca de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana que implementin iniciatives socioeducatives dirigides a la joventut.

- Les entrevistes als i les professionals d'aquestes entitats per identificar la seva visió i la institucional respecte les possibles iniciatives socioeducatives en l'escola catalana per fomentar el diàleg intercultural i interreligiós.
- L'anàlisi de xarxes sociocèntriques per tal de tenir una visió global de les interaccions existents entre aquestes entitats.
- L'anàlisi interpretativa de la informació obtinguda en les entrevistes i informe de resultats parcial: anàlisi qualitativa de les entrevistes (ús de mapes conceptuals diagrames de fluxos i etc.) a fi de detectar i identificar la visió institucional i la dels i les professionals.

I per altra part, les tasques metodològiques del segon objectiu són:

- Adaptar el qüestionari *"Diversitat religiosa i cultural a l'educació des del diàleg intercultural i interreligiós"* pels equips directius dels centres educatius de secundària.
- Aplicar el qüestionari en modalitat online als centres públics i privats d'educació secundària catalans.
- Anàlisi dels resultats obtinguts en l'estudi per enquesta: anàlisis estadístics descriptius i inferencials per caracteritzar la mostra i extreure conclusions respecte les actituds dels equips directius dels centres educatius respecte la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i interreligiós i el paper de l'educació en aquest.
- Des d'una anàlisi estadística més sofisticada, les tècniques predictives de mineria de dades ens permetran la descoberta de noves i significatives relacions, patrons i tendències en els resultats obtinguts, centrant la mirada en els factors clau d'aquestes actituds.
- El consens en les dades extretes amb els professionals que pertanyen al propi equip investigador.

Els **resultats** en aquesta fase fan referència a donar resposta al primer i segon objectius generals que es proposen, i que suposen les següents aportacions per a la transferència:

- El mapa de les principals entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana que implementin iniciatives socioeducatives dirigides a la joventut.
- La visió institucional de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana.
- Possibles resistències, obstacles i bones pràctiques en les entitats vers les possibles iniciatives socioeducatives en l'escola catalana.
- Un diagnòstic sobre les actituds dels equips directius dels centres de secundària quant al diàleg intercultural i interreligiós.
- Possibles resistències, obstacles i elements potenciadors en els centres educatius vers les possibles iniciatives de treball conjunt amb les entitats pel diàleg intercultural i interreligiós.
- Les experiències i possibilitats educatives del diàleg intercultural i interreligiós als centres de secundària: projectes d'ApS, etc.

FASE 2: Anàlisi de la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius.

La segona fase dona resposta al tercer objectiu general sobre “*l’anàlisi de la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària vers el diàleg interreligiós i intercultural*”. Fruit de les anàlisis anteriors, sorgeixen un nivell d’anàlisi amb major profunditat respecte la confluència entre les entitats i els centres educatius.

Les tasques metodològiques han estat:

- L’acord entre els membres del grup d’investigació sobre les dimensions i components a analitzar en profunditat en les entrevistes i en l’estudi per enquesta, considerant els resultats obtinguts en la fase anterior, especialment en l’entrevista per recollir les experiències en matèria de diàleg intercultural i interreligiós mitjançant projectes d’ApS o altres portades a terme pels professionals de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural i pels centres d’ESO.
- L’anàlisi documental per analitzar les experiències o projectes portats a terme per les entitats i/o els centres.
- L’anàlisi interpretativa de la informació obtinguda i informe de resultats.
- L’estudi comparatiu. Es portarà a terme la comparació dels resultats obtinguts a través de les dues tècniques anteriors a fi de valorar com optimitzar la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària vers el diàleg interreligiós i intercultural que fonamentin la planificació d’accions formatives conjuntes, com l’ApS.
- La identificació de bones pràctiques i la proposta d’indicadors per fomentar la confluència entre les entitats i els centres educatius vers el diàleg interreligiós i intercultural.
- Elaboració de l’informe final.

Els **resultats** en aquesta segona i darrera fase fan referència a donar resposta al tercer objectiu general que es proposa, i que suposa les següents aportacions o productes de gran vàlua per a la transferència, i de gran interès i novetat per donar resposta a un dels problemes de la societat actual quant a la convivència intercultural i interreligiós:

- La confluència entre centres i entitats en cada territori donant peu a futures xarxes pel diàleg intercultural i interreligiós.
- La sistematització del recull de bones pràctiques vers el diàleg intercultural i interreligiós en educació secundària.

Amb aquests resultats en darrera instància apostem per una creixent democratització participativa en els espais públics, que es fomenti des del treball en xarxa on entitats i centres educatius puguin arribar a tenir confluència pel diàleg intercultural i interreligiós, per exemple, mitjançant futurs processos d’Aprentatge Servei per la diversitat religiosa. Aquesta aposta pot donar peu a experiències educatives pels joves que permetin potenciar el diàleg interreligiós, tot respectant i valorant la diversitat del patrimoni cultural i religiós del nostre país.

3. SEGUIMENT I AVALUACIÓ

Entenem el seguiment com una acció permanent al llarg del procés del projecte, que permet una revisió periòdica del treball, tant en la seva eficiència en el maneig de recursos humans i materials, com de la seva eficàcia en el compliment dels objectius proposats. El seguiment és acompanyar, verificar i actualitzar el que estem fent en el nostre projecte. És la manera que tenim de rectificar i millorar les accions si les coses estan sortint malament. Permet a més controlar la utilització dels recursos i l'assoliment dels resultats previstos. Els resultats del seguiment contribueixen a consolidar la informació necessària per a la presa de decisions durant l'etapa d'execució, permetent el maneig de dades concretes i sistematitzades al moment d'abordar una avaluació. L'enfocament principal del seguiment és l'eficàcia del treball que s'està desenvolupant.

L'avaluació, per la seva banda, compara els resultats amb els objectius, identifica els aspectes que han dificultat o afavorit el desenvolupament del projecte, amb propòsit de treure ensenyaments per a un futur projecte, i de modificar els aspectes del present projecte, quan l'equip de recerca ho considera pertinent per arribar als objectius proposats.

L'avaluació facilita l'anàlisi crítica dels efectes i impactes del projecte, amb el propòsit de determinar la pertinència dels mètodes utilitzats, la validesa dels objectius, l'eficiència en l'ús de dels recursos i l'impacte en relació amb els grups participants (Quintero, 1995). L'avaluació pot tenir com a objecte el procés o el producte (parcial o final).

El model **d'avaluació contínua** que proposem permet fer un seguiment del projecte durant el procés i estimar si els objectius, segons els seus indicadors, s'han complert, tal i com figura en la taula següent.

Taula 1. Model d'avaluació contínua del projecte

Objectius	Indicadors (quantitatius i/o qualitatius)	Mètodes de comprovació (instruments, estratègies)	Informadors	Decisions
Elaborar el mapa de les principals entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana que implementin iniciatives socioeducatives dirigides a la joventut.	Llistat i descripció de les entitats més rellevants vinculades a l'objecte d'estudi	Cerca i anàlisi de les entitats a través de la estratègia de la bola de neu i de Internet i de l'anàlisi documental	Fonts diverses (webs, material de les entitats, personal de les entitats, etc.)	Segons els indicadors, seguir endavant o fer noves cerques
Identificar la visió institucional de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana.	Obtenció d'un nombre adequat i representatiu d'informants Obtenció de respostes llevant	Entrevistes Selecció intencional dels informants clau fins a saturació de la informació	Persones amb experiència dins l'àmbit de les entitats vinculades a la diversitat	Segons els indicadors, seguir endavant, o cercar més informants

	Obtenció de les diferents visions dels professionals i les seves entitats en relació a l'objecte d'estudi	Anàlisi descriptiva-qualitativa i relacional de la informació	religiosa i cultural catalana amb capacitat per aportar informació rellevant	
Identificar l'actitud dels i les professionals dels equips directius dels centres d'ESO sobre la diversitat religiosa i la dimensió espiritual.	<p>Obtenció d'un nombre adequat i representatiu d'informants</p> <p>Obtenció de respostes vàlides i fiables</p> <p>Obtenció de patrons i tendències en l'actitud dels equips directius</p> <p>Obtenció de possibles resistències, obstacles i elements potenciadors en els centres educatius vers les possibles iniciatives de treball conjunt amb les entitats pel diàleg intercultural i interreligiós</p>	<p>Qüestionari</p> <p>Participació d'una mostra representativa de persones que integren la població</p> <p>Anàlisi descriptiu e inferencial de les dades i anàlisi de classificació i mineria de dades</p>	Equips directius dels centres d'ESO de Catalunya	Segons els indicadors, seguir endavant o fer noves anàlisis
Identificar les experiències educatives de les entitats i/o centres d'ESO, especialment mitjançant projectes d'ApS a l'Educació Secundària de centres públics i privats.	Obtenció d'una relació de centres i/o entitats que portin a terme experiències de diàleg intercultural i interreligiós mitjançant projectes d'ApS o altres.	Pregunta via les entrevistes i qüestionaris (anterior) sobre si en la entitat i/o centre es porten o s'han portat a terme projectes relacionats amb el diàleg intercultural i interreligiós mitjançant projectes d'ApS u altres.	<p>Persones de l'àmbit de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana</p> <p>Equips directius dels centres d'ESO de Catalunya</p>	Segons els indicadors, seguir endavant, o cercar més informants
Identificar bones pràctiques educatives pel diàleg intercultural i interreligiós amb joves, així com bones pràctiques del treball de la dimensió espiritual.	Obtenció d'un llistat de projectes que hagin tingut una valoració positiva: èxit del projecte mesurat mitjançant la opinió favorable dels seus implicats, potencialitats que en te, impacte positiu observat, etc.	<p>Entrevistes a informants clau</p> <p>Anàlisi documental</p> <p>Anàlisi descriptiva-qualitativa i relacional de la informació</p>	Persones dels centres d'ESO i/o entitats responsables de projectes relacionats amb el diàleg intercultural i interreligiós mitjançant projectes	Segons els indicadors, seguir endavant, o cercar més informants

			d'ApS u altres. Els projectes derivats de les experiències educatives	
Proposar indicadors per fomentar la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària vers el diàleg interreligiós i intercultural	Obtenció d'un llistat d'estratègies i indicadors trets de les bones pràctiques identificades en l'objectiu anterior que s'hagin demostrat útils per la confluència entre les entitats i els centres	Anàlisi descriptiva-qualitativa i relacional de la informació Mètode de acord i consens	Equip investigador	Segons els indicadors, seguir endavant o proposar nous indicadors

Compliment del pla de treball

El pla de treball s'ha seguit segons el projectat a la sol·licitud inicial, amb algunes desviacions que no afecten a la consecució dels objectius. Hi ha alguns aspectes que han provocat certes desviacions respecte al pla de treball inicialment previst. Aquestes modificacions afecten a la temporalitat del projecte, a les tècniques de recollida de dades, i conseqüentment als conceptes del pressupost.

Concretament, respecte al primer objectiu sobre *“analitzar la realitat de les principals entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana quant a experiències educatives”*, s'han realitzat les següents modificacions:

- La cerca d'entitats s'ha delimitat a aquelles que treballen el diàleg interreligiós amb joves, donat el gran nombre d'entitats que treballen la dimensió intercultural més àmplia.
- La cerca d'entitats no s'ha tancat en un inici, sinó que mitjançant la tècnica de bola de neu, s'han anat identificant noves entitats mentre s'anaven realitzant les entrevistes. Aquesta modificació ha provocat que no es pugui tancar el mapa de les entitats fins al final de les entrevistes. També ha suposat una major necessitat de temporalitat per aquesta activitat que s'allarga fins el 6 de juny.
- Per tal d'aprofundir en el mapa de les entitats que treballen el diàleg interreligiós amb joves, s'ha decidit incloure l'anàlisi de xarxes. Aquesta decisió implica haver creat un qüestionari afegit sobre la xarxa d'entitats, i la seva aplicació via telefònica, al finalitzar les entrevistes. També ha suposat que l'equip es recicli amb aquesta tècnica d'anàlisi.

Aquestes modificacions respecte al primer objectiu, ha suposat una temporalització més extensa per l'anàlisi interpretativa de les entrevistes i l'informe de resultats parcial, que inicialment estava previst pel mes de juny, i s'ha allargat al mes de setembre de 2017.

Respecte al segon objectiu, *“analitzar les actituds, experiències i visió dels equips directius (direcció, caps d'estudis, secretaria acadèmica i coordinació pedagògica) dels instituts públics i privats d'educació secundària catalans vers la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i interreligiós, i el treball de la dimensió espiritual, i el paper de l'educació en aquest”* no s'han realitzat modificacions respecte al pla inicial quant al contingut, però cal dir que l'estratègia d'accés a la població de centres públics, concertats i privats, a través del departament d'ensenyament en un primer moment, i actualment a través dels serveis territorials, s'ha dilatat en el temps, molt més del previst. Tampoc està donant els fruits que s'esperaven. Aquesta situació ha suposat també, una major dilatació en l'aplicació del qüestionari online que inicialment estava prevista pel mes de maig, i actualment s'ha ampliat el termini fins a l'octubre de 2017.

Finalment, respecte al darrer objectiu, *“anàlisi de la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària vers el diàleg interreligiós i intercultural”* s'ha desestimat l'ús de l'anàlisi documental per analitzar les experiències o projectes portats a terme per les entitats i/o els centres, davant la manca de projectes d'ApS o similars entre els centres educatius i les entitats vers el diàleg intercultural i interreligiós.

Algunes despeses no s'han pogut computar al pressupost, donat que no es contemplaven en el pressupost inicial. Per aquest motiu no hem pogut imputar bona part de la despesa efectuada, ja que no encaixava en els conceptes que inicialment es varen definir. Un pressupost tancat a nivell de conceptes no contempla les possibles desviacions pròpies d'un disseny metodològic emergent, ni d'un seguiment i avaluació del projecte enfocat al procés i a la millora constant.

4. RESULTATS

En aquest apartat presentem els tres informes que s'han obtingut en la recerca: l'informe de l'anàlisi de les entrevistes efectuades, l'informe de l'anàlisi de xarxes de les entitats, i l'informe de l'estudi per enquesta als instituts.

A) Les entrevistes a les entitats

A continuació es presenta l'informe descriptiva dels resultats obtinguts arrel de l'anàlisi de les entrevistes realitzades a 23 persones de les entitats participants en el projecte. S'ha analitzat una doble dimensió de cadascuna d'elles amb un objectiu específic:

- A. LA DIMENSIÓ INSTITUCIONAL DE LES ENTITATS, per identificar la visió, l'ideari i l'agenda moral vinculada a la diversitat religiosa i cultural des de la perspectiva dels gestors/es i/o des d'una perspectiva institucional.
- B. LA DIMENSIÓ PROFESSIONAL DE LES ENTITATS, amb la pretensió de caracteritzar la visió i l'actitud dels tècnics vers la gestió de la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i interreligiós i les iniciatives socioeducatives a l'escola catalana.

Metodològicament s'ha procedit a través d'un estudi descriptiu-comprensiu mitjançant entrevistes semi-estructurades i individuals a 23 professionals procedents d'entitats que s'ajusten a la següent tipologia significativa pel marc teòric de la recerca:

- 1- Centres culturals i religiosos, de confessions diferents, on s'ensenyen valors d'integració social, de convivència i de reconeixement positiu de la diversitat en totes les seves dimensions (cultural, de gènere, religiosa i generacional) a través d'activitats culturals de tots tipus.
- 2- Entitats interreligioses i serveis especialitzats en la diversitat religiosa i al diàleg interreligiós tant pels creients de les diferents confessions com pel suport a les mateixes entitats religioses i a les comunitats
- 3- Fundacions que treballen a partir de xarxes d'entitats per afavorir l'arrelament dels fills de la immigració (Xarxa de convivència de Roses), i més específicament el que fa referència a la religió musulmana i l'adequació dels centres de culte i la pràctica de l'Islam a Catalunya (Nous Catalans).
- 4- Xarxa de professionals (amb d'estudiants i investigadors) per contribuir a la difusió científica i cultural del món àrab i també d'europa com a entitat transnacional.

Per procedir a l'anàlisi de la informació obtinguda s'ha fet ús del software Nvivo 11 PRO. Es va realitzar la transcripció literal de les entrevistes, i posteriorment, amb el suport d'aquest programa, es va procedir a una anàlisi de contingut dividit en 3 fases:

- 1. Fase de codificació. Es va fer una lectura de les transcripcions per generar les primeres codificacions sobre el text i agrupar-les en categories.

2. Fase de triangulació de categories. Es va realitzar un consens entre els investigadors de l'equip sobre les categories d'anàlisi. Pot consultar-se el sistema de categories resultant i definitiu a l'Annex 2

3. Fase d'obtenció i verificació de resultats. Es va realitzar una anàlisi de contingut per a l'aprofundiment seqüencial de la informació.

1. Caracterització ideològica i funcional de l'entitat

1.1 Missió i finalitat de l'entitat empresa institució vinculada a la diversitat religiosa i cultural

Les principals entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana entrevistades responen a **tipologies de centres diferents**:

Centres culturals i religiosos, de confessions diferents, on s'ensenyen valors d'integració social, de convivència i de reconeixement positiu de la diversitat en totes les seves dimensions (cultural, de gènere, religiosa i generacional) a través d'activitats culturals de tots tipus:

"Aquí hi ha una Biblioteca, els pessebristes, el moviment ecumènic de Sabadell, les romeries, fins i tot, un banc de sang, arxiu històric, curs de pintura, de restauració, clubs de lectura, dues còpies simfòniques, la càmera Cub que es dediquen més a la fotografia" (Acadèmica Catòlica).

"Fonament de trobada amb l'evangeli, trobada amb els pobres i trobada amb els germans. Dialogar amb tothom, integrar tothom i fer que tothom s'hi pugui sentir bé diguéssim. Diàleg, integració, trobada, convivència, o sigui, amistat amb tothom" (Sant Egidí).

"Bueno com en tota la entitat en general, la intenció és la de fer, d'una manera més general es construir una societat més integradora cap a les persones que venen de fora així específic, és que tenim molts projectes, per exemple (...) treballem amb joves o menors estrangers no acompanyats (Bayt altaqaffa).

"L'objectiu és això donar el comportament de la persona musulmana en la societat en la que està i viu no?, amb la diferencia, com podem construir un ciutadà de drets i deures (...) és comunitari, crea un espai de comunitat no? on poder compartir coses més enllà de la religió" (centreculturalismalicdevic).

"La entitat en si bàsicament està fet per donar a conèixer la religió sikh a la societat d'aquí tant com si fossin els temples sikhs com si fossin cap a la societat espanyola i catalana" (comunitat sikh).

"La nostra idea es per una banda promoure la diversitat i per un altre, combatre la discriminació que es produeix a partir de la diversitat" (diversitas).

"Treballem i fem moltes activitats però no només amb joves sinó amb dones, amb nens, amb menors no acompanyats que venen del Marroc o d'altres països. Els temes religiosos sobretot celebracions de matrimonis islàmics, tema de celebració funerària" (Federació consell islàmic de Catalunya).

"S'ha basat en això, en fer que els immigrants deixessin de ser immigrants i fossin ciutadans i els que sempre ho han sigut que els ciutadans entenguessin això" (Ibn Batuta).

"Donar a conèixer als llatinoamericans que arribaven a Catalunya de que a Catalunya existeix una cultura, una llengua... que quan estàs a Amèrica et ve una mica la idea de que això és Espanya y que només es parla espanyol i diguem-ne que aquesta és la idea" (llatins per cataluña).

“Seria el tema de la convivència ciutadana, la integració i evitar l'exclusió de les persones nouvingudes i donar eines per a que estiguin en igualtat de condicions amb les entitats d'acollida i treballar tot el tema de prevenció, civilització, convivència, diàleg... i per tant, la diversitat religiosa” (Nova ciutadania).

Les diferents categories emergents al voltant de la missió dels centres culturals i religiosos es poden apreciar a la figura següent (Veure Figura 1. Marca de núvol)

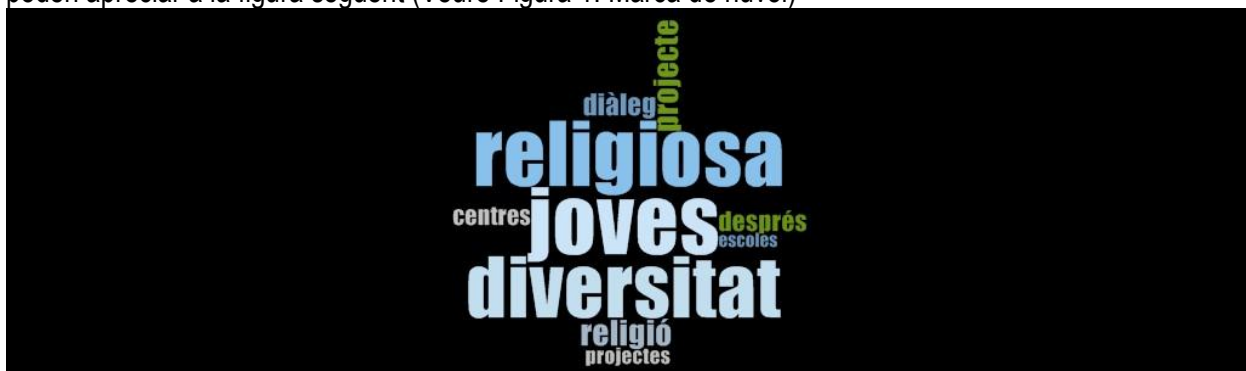

Figura 1. Marca de núvol, narratives significatives de les percepcions i significats sobre la missió dels centres culturals i religiosos

Xarxa de professionals (amb d'estudiants i investigadors) per contribuir a la divulgació científica, cultural del món àrab i també d'europa com a entitat transnacional. La voluntat és contribuir a un major coneixement de la religió no només per part de la ciutadania sinó també amb unes polítiques públiques més eficients que obeeixen a una governança global més justa i més sostenible.

“Un dels nostres objectius és donar a conèixer el món àrab aquí a Catalunya i promocionar les relacions entre Catalunya i els països àrabs” (AEMB)

“Per tant, guarda una mica la visió humanista i que podria ser un dels elements cohesius del que és la identitat i és una visió humanista també en quant a les relacions internacionals” (CIDOB).

Les diferents categories emergents al voltant de la missió de la Xarxa de professionals (amb d'estudiants i investigadors) es poden apreciar a la figura següent (Veure Figura 2. Marca de núvol)

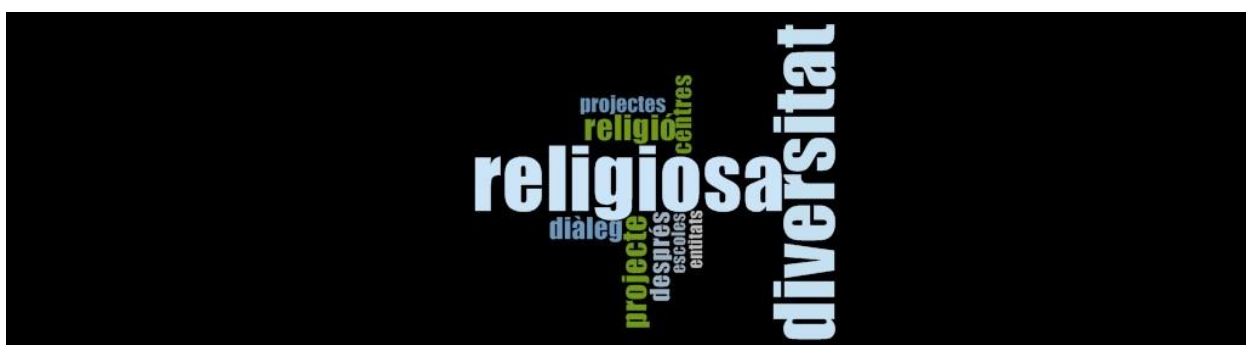

Figura 2. Marca de núvol, narratives significatives de les percepcions i significats sobre la missió de la Xarxa de professionals (amb d'estudiants i investigadors).

Entitats interreligioses i serveis especialitzats en la diversitat religiosa i al diàleg interreligiós tant pels creients de les diferents confessions com pel support a les mateixes entitats religioses i a les comunitats. La finalitat és que els drets de tota la ciutadania, la llibertat religiosa, estiguin garantits i es puguin exercir en plena normalitat.

“Nosaltres fem diverses publicacions com el calendari religiós o altres publicacions que treballen el fet religiós des de diferents punts de vista des de la festivitat religiosa, des de la salut i altres àmbits” (AUDIR)

“Més que una entitat som un servei municipal pròpiament que té com a finalitat això en gros garantir la llibertat religiosa aquí a Barcelona i això ho fem donant suport a les entitats religioses en el desenvolupament de les seves activitats de dia dia” (OAR).

Les diferents categories emergents al voltant de la missió de les entitats interreligioses i serveis especialitzats en la diversitat religiosa i al diàleg interreligiós es poden apreciar a la figura següent (Veure Figura 3. Marca de núvol)

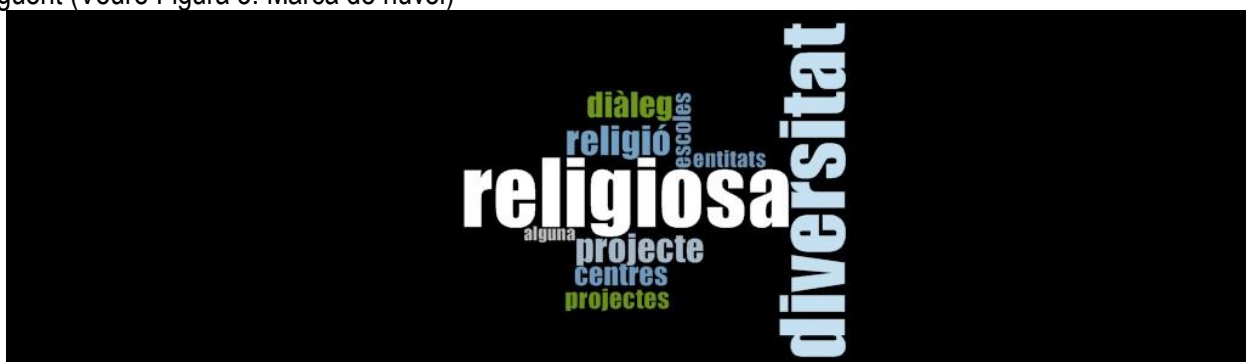

Figura 3. Marca de núvol, narratives significatives de les percepcions i significats sobre la missió de les entitats interreligioses i serveis especialitzats en la diversitat religiosa i al diàleg interreligiós.

Fundacions que treballen a partir de xarxes d'entitats per afavorir l'arrelament dels fills de la immigració (Xarxa de convivència de Roses), i més específicament el que fa referència a la religió musulmana i l'adequació dels centres de culte i la pràctica de l'Islam a Catalunya (Nous Catalans). Un cas paradigmàtic és la xarxa de convivència de Roses que va començar ajudant a ciutadans, a persones anònimes i ara s'ha convertit en una entitat que el seu objectiu és fer de medidora entre l'administració (fonamentalment, l'ajuntament) i les comunitats (musulmana) per afavorir la convivència a la comarca i a d'altres delegacions i localitats de l'Empordà i també a Tarragona. Fan d'observatori de problemes i conflictes socials amb els col·lectius migrats i dinamitzen projectes d'acció social per afavorir-ne la inclusió.

“Més a fons, sí que treballem temes d'identitat, la cultura, la religió però la definició en termes generals és: la persona que aporta de positiu i quin és el seu paper en la societat. Nosaltres el que pretenem és que la persona es pregunti qui sóc i quin és el meu paper en la societat (...) ens agrada la part pràctica, ens agrada molt reflexionar, ens agrada anar a l'acció. Nosaltres volem el canvi, no senzillament explicant què és allò sinó sent part d'aquella organització” (Xarxa de convivència de Roses).

Les diferents categories emergents al voltant de la missió de les Fundacions que treballen a partir de xarxes d'entitats es poden apreciar a la figura següent (Veure Figura 4. Marca de núvol)

Figura 4. Marca de núvol, narratives significatives de les percepcions i significats sobre la missió de les Fundacions que treballen a partir de xarxes d'entitats.

El propòsit ha estat identificar la seva visió institucional i la visió dels i les seves professionals vers les possibles iniciatives socioeducatives als centres d'educació secundària. **Des de la perspectiva institucional**, s'observa que **les entitats analitzades fan visibles les seves agendes morals orientades, fonamentalment, garantir el coneixement de la diversitat al territori i promoure el diàleg interreligiós:**

“La missió és promoure el diàleg entre religions a Catalunya bàsicament i a partir d'aquí tots els requisits que es necessiten per promoure el diàleg és afavorir la llibertat religiosa. Després garantir el coneixement de la diversitat a Catalunya i crear i facilitar totes les iniciatives que vagin en la mateixa línia i on siguin convergents” (visió institucional AUDIR).

“Enseñamos a vivir una vida occidental. Enseñamos a vivir con diversidad cultural” (HUMA ACESOP)

“L'entitat a vegades vol visualitzar el paper dels joves marroquins a aquí a Catalunya. Evidenent, d'una manera positive” (IDEM).

“Queremos formar a los jóvenes para que sean los mejores ciudadanos dentro de la sociedad o sea, ciudadano ejemplar. Vamos enfocados a los estudiantes porque creémos que una buena formación viene con una educación y esta buena educación se consigue en las escuelas, bachilleratos, universidades. Pensamos que formada esa persona puede aportar mucho a la sociedad y es donde nosotros incidimos” (Juventut multicultural musulmana).

I això, també és aplicable al discurs dels tècnics que presenten de forma explícita el seu ideari en relació a la dimensió religiosa

“En general, els objectius dels nens que tenim, o sigui, la colla s'interreleccionin entre tots: entre nens i nenes, entre grans i petits; que es respectin...” (Acadèmia catòlica)

“Que siguin potents les activitats que nosaltres puguem realitzar però que cal ser laic. A vegades, és difícil que pel fet d'imam o de... no pugi participar en l'activitat” (AEMB)

1.2 Dependència funcional de l'entitat

La majoria de les entitats entrevistades **gaudeixen d'una independència funcional**, malgrat la diversitat dels seus règims jurídic i administratiu. “Nous catalans” té una vinculació política i, no obstant això, tant pels projectes i com pels destinataris a qui s'adreça funcionalment arriba a tothom, independentment del color polític. En el cas de l'OAR, com a servei públic municipal, funcionalment depèn de l'Ajuntament de Barcelona.

En alguns casos, tenen **un caràcter privat** (són fundacions privades amb un patronat o bé estan gestionades per socis autònoms):

“Som una fundació privada en el que hi ha un patronat” (CIDOB).

“No depenem de ningú perquè som una entitat independent, som dos socis autònoms associats (diversitas).

“Som una entitat totalment independent i per tant, no depenem de ningú” (AEMB)

“Ara estem... som una entitat independent però estem vinculats d'alguna manera a Convergència Democràtica de Catalunya” (Nous Catalans)

“Es una fundació creada per la companyia de Jesús però és una fundació i per tant, és independent. És una fundació privada (...) el que passa és que està vinculada orgànicament perquè va néixer de la companyia de Jesús” (Fundació Migra Studium)

“La forma de funcionar es totalmente independientemente tanto económicamente como cualquier apoyo que necesitamos” (Juventut multicultural musulmana).

D'altres, tenen **un caràcter associatiu**, la qual cosa fa que per organització i funcionament depenguin únicament de la gestió i govern de la junta directiva correspondent i l'assemblea general d'associats i associades:

“L'ordre superior de la acadèmia és la junta directiva i després hi ha uns 200 socis i que decideixen qui posen de president i la junta directiva” (acadèmia catòlica)

“Funcionalment no depenem de ningú perquè som una associació i per tant, som independents” (AUDIR)

“Una associació pública des de fa molts anys des de el Vaticà” (Sant Egidi).

La diferència més significativa entre les entitats és l'abast dels seus projectes. En el cas de les entitats amb una cobertura a nivell nacional, tenen les seues centralitzades en punts geogràfics diferents.

“Ibn Batuta és una entitat a nivell nacional i llavors té seu a Madrid i a Sevilla però és una entitat independent i és una fundació privada” (Ibn Batuta).

1.3 Finançament

Per les característiques anteriors, les fonts de finançament són bastant comuns: **les aportacions dels socis i entitats afiliades en el cas de les associacions:**

“L'acadèmia, purament l'acadèmia viu de les aportacions que rep de les entitats per estar aquí i és una aportació, la aportació dels socis de la revista i així surten els 54.000 euros que fan falta per a que això funcioni en un any” (acadèmia catòlica).

I fins i tot l'**autofinançament intern:**

“Tenim una obligatorietat de donar una dècima part del sou. A part d'això, depenem també dels diners que ens donen els temples. Per exemple, des del propi temple ens dona una part per a que pugui funcionar això” (comunitat sikh).

“Nosaltres sempre hem sigut una entitat que s'ha autogestionat, en aquest cinc anys sempre ens hem autogestionat: herències, activitats que hem realitzat, quotes de socis, esdeveniments... i a través de tots aquests recursos, nosaltres hem anat construint projectes

de l'entitat (...) Després, depèn de cada projecte hi ha col·laboracions o busquem altres maneres de finançar però sempre la premissa és l'autofinanciació" (xarxa de convivència de Roses).

En el cas de les entitats amb més bagatge, **es busquen alternatives, com la figura dels partners o finançadors que tinguin a veure amb un tema específic**. Aquesta és una via de finançament expressada en el marc d'AUDIR.

"Sí sí nosaltres rebem subvencions públiques i privades (...) però després la idea és també buscar doncs *partners* o finançadors que tinguin a veure amb un tema específic" (MIGRASTUDIUM).

Els recursos i les vies de subvenció públiques (provinents de les administracions, com la Generalitat de Catalunya i els Ajuntaments) és una altra font de suport econòmic rellevant, tot i que es coincideix en destacar la davallada dels mateixos associada a la crisi econòmica viscuda. Llavors, l'alternativa és el **finançament provinent de projectes competitiu i financers privades**:

"Des del programa de joves que sí que estem subvencionats per la Generalitat, ajuntament i DGAIA" (Bayt altaqaffa).

"Hi ha patrons individuals i hi ha administracions públiques que contribueixen però la finançació en aquest moment depèn més de la meitat del seu finançament de projectes competitiu i financers privades" (CIDOB).

"En principi fa tres-quatre anys que tenim un conveni amb la Generalitat de Catalunya del departament d'afers religiosos també algunes subvencions per part de l'ajuntament, amb altres fundacions de pluralisme i convivència" (Federació consell islàmic de Catalunya).

"Después los bancos privados, la Caixa, el Banco Popular, Banco de Terrassa y luego diferentes departamentos del ayuntamiento, el consell municipal de inmigración, el ayuntamiento de Ciutat Vella, la Generalitat con su departamento de Bienestar social y luego en el ayuntamiento el departamento de dones, la Generalitat con institut català de la dona, diputación..." (HUMA ACESOP).

"Nosotros únicamente cogemos el dinero cuando hay un proyecto. Si no hay proyectos... esta es la manera económica autónoma en la que funcionamos sin depender de nadie, ni de empresas, ni en alguna persona en concreto" (Juventut multicultural musulmana).

Arrel de la crisi també s'està **potenciant el treball en xarxa amb d'altres entitats i via conveni** com a complement per obtenir recursos i desenvolupar els diferents projectes i accions.

"La que actualment tenim i és amb la que treballem és un conveni que tenim amb en Mohamed el Amrani (xarxa de convivència de Roses) amb una ciutat de Màlaga que ens dona uns 30.000 euros per fer rehabilitació a escoles del Marroc, és un altre dels projectes que tenim pendents amb l'entitat" (IDEM)

"L'any que ve el que volem fer, com que ja coneixem aquestes dues institucions, vam treballar i fer serveis a Arrels, a SOS racisme, a l'associació Jaume Figueres i hem treballat amb el Banc d'aliments... els encàrrecs, diguem-ne els serveis que proposem poden ser diferents des de documental fins a suport en una campanya de comunicació en la recollida d'aliments, una obra de teatre, donem a conèixer el servei" (Llatins per Catalunya).

2. Gestió de la diversitat religiosa i cultural a l'entitat

L'objectiu fonamental que pretenem cobrir a continuació és analitzar dues dimensions clau de les entitats presentades a l'apartat anterior. Per una banda, el **concepte de diversitat religiosa** que manegen i, per l'altre, **les experiències educatives i les bones pràctiques educatives pel diàleg intercultural i interreligiós amb joves**.

2.1 Concepte de diversitat religiosa a l'entitat

Les dades ens indiquen que l'expressió de la diversitat religiosa a les entitats ve acompanyada **d'una acceptació i valoració positives molt paleses**, i, per tant, l'objectiu és **fomentar-ne el seu coneixement de manera plural perquè sigui acceptada socialment en pro d'una millor convivència**:

“Nosaltres sobretot entenem la diversitat religiosa sempre des de tolerar i respectar la creença de l'altre. Nosaltres creiem que cal respectar” (AEMB).

“La diversitat religiosa seria clar que poguéssim conviure moltes entitats religioses d'una forma correcta, per dir-ho així. Llavors la idea és que poguéssim donar i rebre informació per part d'altres religions, per exemple, jo desconeixia la religió i el pensament de la scientologia i és molt interessant. És un enriquiment bàsicament” (comunitat sikh)

“Entenem la diversitat religiosa com qualsevol altre tipus de diversitat. És una riquesa, respon a diferències culturals, respon a maneres de ser i de fer de les persones i dels grups humans. És una perspectiva positiva” (Diversitas).

“Amb convenciment que aquesta trobada religiosa des de el profund de cada religió volen la pau, sobretot les tres religions monoteistes, i convergeixen en això” (Sant Edigi).

“Nosaltres ens diem Joventut Multicultural Musulmana. Joventut perquè som joves, multicultural perquè no tots els joves compartim els mateixos costums però sí que compartim la identitat religiosa perquè tots som musulmans (...) D'alguna forma tenim aquesta diversificació i estem buscant aquesta diversitat al propi col·lectiu. O sigui que d'alguna manera nosaltres estem i tenim aquesta visió d'apropament. D'apropar-nos tot junts i que aquesta associació sigui "por y para los jóvenes" (Joventut Multicultural Musulmana).

“Per nosaltres és respecte a la diversitat. O sigui, que si hi ha tanta diversitat millor i més cadascú pràctica la seva però respectant la dels altres” (IDEM)

“Diversitat religiosa per nosaltres és una oportunitat, significa riquesa perquè té uns valors i té uns elements que són necessaris en la societat (...) on hi ha diferències hi ha oportunitats de connexió, de fer pinya i de ser un tot i que som diversos” (Nous Catalans).

Vinculada a aquesta percepció positiva de la diversitat religiosa, des de Migrastudium s'afegeixen dos elements que matisen la definició de diversitat religiosa: la diversitat religiosa s'entén **des de la dimensió espiritual** (les religions són formes d'accedir-hi) i **el diàleg interreligiós** que suposa la predisposició a repensar les idees pròpies a la llum de les dels altres, deixant oberta la possibilitat d'enriquiment i transformació mutus entre els participants en la línia del que suggereixen Jaume i Corpas (2012).

“Jo crec que la entenem des del diàleg no? Jo donaria un pas més amb en que entenem... la espiritualitat és fonamental dintre la de vida de qualsevol persona (...) entenem que això pot

entrar en diàleg evidentment des d'on cada persona vingui i es situï. Però és un lloc des d'on pot sorgir el diàleg profund entre persones. És més jo crec que lo nostre és més espiritual que religió no? purament. Perquè després les religions evidentment les treballem en el espai i tal però jo crec que l'element més bàsic seria aquest" (Migrastudium)

La pluralitat es dona dins de la secularització, obrint així noves dimensions a l'expressió de la vivència espiritual que permet donar-hi respostes plurals. Així mateixa ho entenen entitats com l'OAR, Juventud multicultural musulmana i la Xarxa de convivència de Roses:

"... la idea no és crear excepcions en les identitats religioses sinó al contrari" (OAR)

"Nosaltres no posem l'èmfasi en la religió, sinó que entenem la religió com una condició de la persona amb la qual pot compartir per fer entendre la seva forma d'entendre la vida i el món, és a dir, nosaltres volem i creem espais de diàleg interreligió per a que les persones entenguin aquesta pràctica religiosa com una condició personal que forma part de un dia a dia. És a dir, nosaltres no posem al centre la religió perquè creiem que és una manera de marcar la seva persona en conjunt sinó que la persona és més ampla i ho fem a través de trobades perquè la persona t'expliqui lliurement la seva practica" (Xarxa de convivència de Roses).

"Si nosotros hiciéramos una esfera de diversidad religiosa más amplia donde pudiéramos mover más fácilmente y entender otras religiones, creo que sería la manera de poder entender mejor la diversidad y practicar mejor la diversidad religiosa y allí es donde entra el factor diálogo y esto es a lo que habría de darle mucha importancia al diálogo" (Juventud multicultural musulmana).

Per part d'altres entitats analitzades també s'ha posat de relleu el fet que **la diversitat religiosa és una realitat, un fet intrínsec al fet multicultural del nostre context** i, per tant, cal donar-hi expressió en la seva complexitat per la riquesa i les aportacions socials que implica:

"Entenem que la diversitat religiosa és una realitat aquí en el nostre context i que per tant, evidentment des del màxim respecte i també des de utilitat que tant el fet religiós o les religions en si poden que poden aportar a la societat, les coses que puguin aportar com des de la utilitat i la importància de la diversitat (AUDIR).

"Entenem la diversitat religiosa com un fet que hi és, com un fet que necessita polítiques públiques per respondre i per assegurar-la i per gestionar-la correctament. També, d'alguna forma com un element que pot ser clau a l'hora d'entendre algunes dinàmiques regionals i globals que succeeixen" (CIDOB).

"La importància al respecte i al diàleg mutu, i la intenció de treballar aquest marc sempre i quan la religió és una visió més completa sense recels, sense aversió, sense procurar posar en judici tot el tema del islam" (Federació consell islàmic de Catalunya).

Aquesta perspectiva de **laïcitat positiva** també apareix a l'entitat Ibn Batuta quan afirma que la diversitat religiosa és **una realitat intrínsecament humana i una dimensió més de la interculturalitat**, i és des d'aquest enfocament com treballen la gestió de la diversitat (religiosa). El diàleg interreligió forma part del diàleg intercultural, del diàleg interconviccional

"(...) la religió és una part de la cultura. Clar que el diàleg interreligió va més enllà però jo crec que a Catalunya lo més important és la interculturalitat perquè molta gent no és creient" (Ibn Batuta).

“La entendemos como una parte de lo que somos y con una diversidad más que se suma a una diversidad ya sea política, a nivel ideológico y a otros niveles (...) hay que intentar desislamizar esta mirada que tenemos hacia las personas” (CIDOB).

Des d'una dimensió més institucional i acadèmica, també es fa referència **al fet religiós vinculat a la cultura de la pau i la perspectiva de la UNESCO**. Segons la UNESCO (2015: 80) el diàleg interreligiós és *“l'intercanvi de paraules i escolta recíproca que compromet en peu d'igualtat els creients de diferents tradicions religioses”*. La religió és concebuda des del sentit ampli més inclusiu sense excloure cap fet religiós per molt minoritari que sigui:

“La diversitat religiosa per nosaltres l'entendem en el sentit que la entén la UNESCO que és un sentit inclusiu (...) senzillament seguim els criteris de nacions unides sobretot del comitè general de nacions unides que diu que totes les tradicions, és a dir, les religions, les creences i les conviccions s'han d'entendre en sentit ampli. Per tant, qualsevol fet religiós per nou que sigui, encara que sigui inventat fa un mes té dret a ser respectat” (AUDIR).

Finalment, en un altre ordre de les definicions identificades, es vincula **la diversitat religiosa a conflicte, intolerància i rebuig** en saber de l'existència d'un veïnat que viu la seva dimensió religiosa donant-hi una expressió diferent a la pròpia. Nos Catalans està especialment sensibilitzat en la comunitat musulmana i el món islàmic. En aquest cas, la percepció de la diversitat religiosa ve més expressada com a problema que no pas com a oportunitat, per les incomoditats que comporta i que sovint no són considerades com a reptes.

“Pel que fa el islam a Catalunya, la religió musulmana, com et comentava és la que genera més anticossos en el conjunt de la població. Primer perquè estem parlant d'una comunitat de milió de persones, de musulmans a Catalunya. Repartits en tot el territori Català, en tot el país Català amb uns 250-260 oratoris, mesquites petites o mitjanes moltes absolutament irregulars que no s'han adaptat a la llei vigent del 2009 dels centres de culte. Per tant, són centres diguem-ne entre cometes alegals no? Els deixen fer però no estan regulats. Què passa? doncs que això genera en molts pobles i ciutats de Catalunya sovint problemes no només els centres de culte sinó hi ha peticions de les comunitats musulmanes per exemple d'Osona, de l'Empordà, el Baix Penedès” (Nos Catalans).

Si bé la llei sobre la llibertat de culte és coneguda i reconeguda, també es fa tangible la dificultat per a una real aplicació de la mateixa i els entrebancs que surten en el dia a dia a l'hora de dur-la a terme. Així mateix, s'afirma des de Nova ciutadania: “Sí i amb el tema de les dues mesquites va ser que es quedessin durant un temps en uns espais concrets perquè va haver-hi problemes i encara no està resolt amb una per aconseguir locals per oposició veïnal i ciutadana i vegades també política” (Nova ciutadania).

Des de Nova ciutadania, també es reivindica oferir coneixements sobre diversitat i cultura religiosa als alumnes per la comprensió cultural i del món en general:

“És com una diversitat ideològica, una diversitat política, és una part constituent de la societat, a les societats occidentals i altres que no són occidentals però parlem de les d'aquí, sempre hi ha hagut una diversitat el que passa és que el tema religiós durant molt temps, la diversitat religiosa gairebé no existia perquè a la història hi havia gairebé un tema” (Nova ciutadania).

Aquestes dades ofereixen algun matís en funció del tipus d'entitat o organització de les persones entrevistades, tant des de la visió institucional com més tècnica, tal com es posa de relleu en la taula 1.

	Centres culturals i religiosos	Entitats interreligioses i especialitzades en diàleg interreligios	Fundacions a partir de xarxes	Xarxa de professionals
Concepte de diversitat religiosa a l'entitat per part de la visió institucional	<p>“...entenem la diversitat religiosa com qualsevol altre tipus de diversitat, és una riquesa, respon a diferències culturals, respon a maneres de ser i de fer de les persones i dels grups humans. Des de aquesta perspectiva ho respectem o sigui no entrem, no abordem específicament.” (DIVERSITAS)</p> <p>“...al no tractar aquest tema per tant són temes que no hi ha una opinió conjunta” (Ibn Batuta)</p> <p>“...són projectes podríem dir en àmbit religiós que toca totes les religions i que tothom si pot adherir. Sé amb convenciment que aquesta trobada religiosa des de el profund de cada religió volen la pau sobretot les tres religions monoteistes i convergeixen en això.” (Sant Egidí)</p>	<p>“..la religió és vista des de... és concebuda des del sentit ampli més inclusiu sense excloure cap fet religiós per molt minoritari que sigui” (AUDIR)</p> <p>“...entenem la espiritualitat com un fet fonamental de la persona i den el nostre fer entenem que això pot entrar en diàleg evidentment des d'on cada persona vingui i es situï. Però és un lloc des d'on pot sorgir el diàleg profund entre persones” (Migrastudium)</p>	<p>“...entenem la religió com una condició de la persona amb la qual pot compartir per fer entendre la seva forma d'entendre la vida i el món” (Xarxa de convivència de Roses)</p>	<p>“...entenem la diversitat religiosa sempre des de tolerar i respectar la creença de l'altre. Nosaltres creïem que cal respectar” (AEMB)</p> <p>“...entenem la diversitat religiosa com un fet que hi és, com un fet que necessita polítiques públiques per respondre i per assegurar-la i per gestionar-la correctament. També, d'alguna forma com un element que pot ser clau a l'hora d'entendre algunes dinàmiques regionals i globals que succeeixen” (CIDOB)</p>
Concepte de diversitat religiosa a l'entitat per part de la visió tècnica	<p>“...quan la religió és una visió més completa sense recels, sense aversió” (Federació Consell islàmic de Catalunya)</p> <p>“...estar en un lloc que es respectin totes les religions sense injustícies però jo crec que per nosaltres és respecte a la diversitat. O sigui, que si hi ha tanta diversitat millor i més cadascú practica la seva però respectant la dels altres (...) si nosotros hiciéramos una esfera de diversidad religiosa más amplia donde pudiéramos mover más fácilmente y entender otras religiones, creo que sería la manera de poder entender mejor la diversidad y practicar mejor la diversidad religiosa y allí es donde entra el facto diálogo y</p>		<p>“Diversitat religiosa per nosaltres és una oportunitat, significa riquesa perquè té uns valors i té uns elements que són necessaris en la societat i que s'han d'aplicar igual que en té alguns que no ho són gaires, llavors, allà sí que es pot entrar en un conflicte i la nostra idea és aquesta, justa on hi ha diferències hi ha oportunitats de connexió, de fer pinya i de ser un tot i que som diversos” (Nous Catalans)</p> <p>“...hi ha gent que se li està morint la família i no la pot anar a veure... són molts factors que una persona immigrant viu en el seu dia a dia i sempre pel fet religiós perquè la religió és l'últim refugi. Moltes persones que</p>	<p>“No hay una comunidad musulmana sino que hay individuos ya sean turcos, pakistanes, alemanes, daneses o marroquíes que cada uno tiene su especificidad entonces uno de los asuntos que tenemos y que creo que es muy importante y ya no es algo a la práctica pero es algo a nivel de ideas es intentar desislamizar esta mirada que tenemos hacia las personas” (CIDOB)</p>

	<i>esto es a lo que habría de darle mucha importancia al diálogo” (IDEM)</i>		<i>venen i m'expliquen tot aquest ecosistema que m'envolta i que és perjudicial per mi jo me'n refugio en la fe, en ells, en l'interior perquè és l'únic que queda i la força de voluntat està en el interior. Per això, a mi em costa entendre perquè molta gent no accepta aquesta llibertat religiosa perquè va molt més enllà que lo del exterior perquè va en el interior. El benestar no és només menjar, viure i beure sinó que és dormir i treballar sinó que és molt més. El benestar és molt més interior i si estem oprimint aquestes persones, estem oprimint el seu benestar” (Xarxa de Convivència de Roses)</i>	
--	--	--	--	--

Taula 1. Concepte de diversitat religiosa segons tipus d'entitat o organització

Concretament, de les veus de les persones entrevistades de centres culturals i religiosos es posa de manifest que la diversitat religiosa no es treballa directament ni específicament, desprenent un concepte de diversitat religiosa genèric enmarcat dintre d'altres múltiples diversitats. Des de les entitats que treballen el diàleg interreligiós, en canvi, predomina un discurs més inclusiu i fins i tot, es prioritza el concepte d'espiritualitat com a espai personal on situar el diàleg interreligiós. Finalment, des de la resta d'organitzacions de treball en xarxa hi predominen conceptualitzacions de la diversitat religiosa relacionades amb la cosmovisió i les creences que aquesta comporta detectant, fins i tot, la necessitat de promoure polítiques públiques que en donin resposta.

2.2 Treball del fet religiós a l'entitat projectes socieducatius dirigits a la joventud: descripció, objectius i destinataris

A través de les entrevistes, s'han detectat els següents projectes sobre el diàleg interreligiós i intercultural implementats a les entitats i dirigits a la Joventud:

PROJECTES ORIENTATS AL CONEIXEMENT I A L'EXPRESSIÓ DE LA DIVERSITAT RELIGIOSA A L'ESPAI PÚBLIC

Des de la perspectiva de contemplar el **fet religiós com un aspecte antropològic**, s'observa una manera d'apropar-s'hi des del respecte i la llibertat d'expressió, de pensament i de credo per a donar possibilitat a totes les formes i expressions religioses. Es parteix, per tant, del principi que **tot coneixement obre mirades i permet ampliar les perspectives**. Per tal d'ampliar aquest coneixement del fet religiós, com a base per a una major acceptació, les entitats ofereixen formació i informació sobre el coneixement religiós, tant a nivell professional com personal.

“Amb les romeries de Montserrat una vegada a l'any i després les misses que es fan per Sant Jordi però en contades ocasions perquè ens adaptat molt als temps actuals i admetem altres creences per exemple tenim una entitat d'ortodoxes que són romanesos i em sembla que els diumenges fan unes misses llarguíssimes de 3 o 4 hores” (Academia catòlica)

“Bueno hem fet diferents activitats i jornades sobre el islam en la societat catalana, és a dir, intentem donar aquesta perspectiva d'incorporar els elements culturals de la societat catalana i unir-los i vincular-los amb el que és la pràctica del islam aquí a Catalunya” (Territori juventut multicultural musulmana).

“Tot el que sigui en relació amb els costums dels musulmans i també, en tema de debat interreligiós i racisme pel barri del Raval amb la fundació Tot Raval fem activitats per la importància de las festivitats de les religions, la cristiana, la jueva i la musulmana” (Federació consell islàmic de Catalunya).

“Vam dir de fer un iftar col·lectiu perquè tots els de la trobada érem musulmans practicants. Llavors farem aquest trobada però també convidarem a gent d'aquí per a que conegui què es fa a Ramadà i aprofitar per fet debats i coses” (IDEM).

Entre el projectes identificats per joves amb aquesta finalitat destaquen:

- a) Fer xerrades per donar conèixer al país d'una manera cultural doncs la idea és que els joves se sentin orgullosos de la seva religió i en la comoditat i de parlar de la seva religió. És obrir aquest espai de debat per conèixer realment la nostra religió a través dels altres per formar la nostra opinió personal (...) (IDEM).
- b) Visites a les mesquites, acompanyament i ajuda perquè conèixer un espai que tu desconeixes es que redueix aquest sensació que es té de rebuig o de por cap a l'altre (IDEM)
- c) Portar joves al Marroc per a que coneguin les escoles del Marroc i també per a que els coneguin i fer activitats (IDEM)
- d) “Projecte amb un institut que està al costat del temple i convidar als nens de primer o segon de la ESO al temple. Donar una mica de informació i convidar-los a menjar” (Comunitat sikh).
- e) Centres d'interès de diferents religions. Abordar la temàtica de diversitat religiosa i representa que és una història que diu que a Montserrat es van trobar totes les religions del món per arribar a un pacte en que totes elles estan al mateix... valen per igual, diguéssim, però en comptes d'això no paraven de barallar, de discutir... Llavors els nens, havien de posar pau entre les religions i la "moralaja" de la història era que totes elles valien el mateix (Academia Catolica).

La missió sociopolítica dels Nous Catalans introdueix un element específic en projectes orientats a la gestió de la diversitat religiosa a l'espai public: la gestió dels espais de culte de les comunitats migrades. Són projectes que no es dirigeixen específicament als joves:

“Solem treballar i anar als actes que ens conviden com per exemple els guruars que són els temples de la religió Sikh a Catalunya. També ho fem quan anem, ho fem sovint, ens conviden diferents temples evangèlics no? celebracions que fan. Però sobretot molts són ciutadans catalans d'origen africà hi llavors són evangèlics i tenen esglésies sobretot a Santa Coloma, Sant Adrià, etc” (Nous Catalans)

“Estem fent l'acompanyament de comunitats i diferents comarques ja que en aquest període municipal que va des de les últimes eleccions que va fins al 2018 o al 2019, que és el mandat municipal actual, almenys es creïn un espai d'enterrament segons els ritus musulmans en cada una de les regions de Catalunya (...) dialogant amb les federacions musulmanes han acceptat una proposta de l'empresa municipal de fer-lo diguem-ne en nínxols, o sigui verticalment, respectant que hi hagi almenys uns pams de terra entre nínxol i nínxol i per tant, un dels aspectes importants que és l'enterrament del difunt sobre la terra i quedi respectat i

evidentment encarar els nínxols cap a la Meca això òbviament. Tot això ja és un fet aconseguit gràcies al diàleg que juntament s'ha establert entre les federacions i les entitats musulmanes amb aquesta empresa (Fundació Nous Catalans).

PROJECTES PLANTEJATS DES D'UNA PERSPECTIVA ACONFESSIONAL

Des de la perspectiva de l'aconfessionalitat, s'observa que les institucions tenen una tolerància cap a les creences dels altres i un respecte sempre des de l'àmbit personal i sobre l'àmbit institucional. Qualsevol col·lectiu té el dret d'afirmar que, al seu parer, certs valors, certes lleis, certes actuacions són beneficiosos o nocius per a la societat, la convivència o la persona humana. L'aconfessionalitat no vol dir anular sinó potser més diàleg. Es tracta d'una posició que permet entendre diferents postures:

“Podem entendre les persones que tenim tendència laica i les persones que són religioses” (AEMB).

“Nosaltres ho treballem indirectament. No tenim una activitat o projecte específic per treballar-ho però com sí que treballem amb joves de diferents religions sobretot amb musulmans, durant les activitats que fem amb ells que són: classes de castellà, també activitats de futbol... sí que és un tema que sovint surt i se'n parla” (Bayt altaqaffa).

Entre els projectes per fer-ho amb els joves, destaquen:

- a) Una xerrada d'experiències amb representants ateu, jueu, musulmà i cristià (AEMB)
- b) La memòria de l'Holocaust, una memòria feta juntament amb la comunitat israelita i es convida a tothom i que això es transmet a totes les escoles, a multitud de professors, que són coses importants en quan fonamentar coses de no racisme, la no violència amb la memòria de la història però justament la comunitat israelita, cristians i tots (...). Fer una escola de pau que és un servei que fan molts joves de la comunitat als centres educatius per treballar la convivència (Sant Edigi).
- c) Vam participar amb els nens amb el Cau i el tema era l'espiritualitat des de la diversitat. Vam fer una definició sobre què era la espiritualitat i des de el Bayt vam fer un petit document sobre això i ells van col·laborar fent un taller amb cal·ligrafia àrab, japonesa. Els nens s'anaven ensenyant uns als altres explicant la seva definició d'espiritualitat. Més enllà de la religió, des de la diversitat (Bayt altaqaffa).

Es tracta d'una percepció de la diversitat religiosa des de la igualtat complexa, que inclou la diferència. Quan hi ha dissemblances culturals i religioses rellevants es requereix un tractament diferencial. La igualtat de drets no significa drets idèntics per als individus amb historials culturals diferents; les necessitats poden requerir diferents drets per gaudir de la igualtat. Per tant, igualtat no és sinònim d'uniformitat, ni tota diferència és privilegi. En tot cas, reconèixer el fet religiós, fins i tot en la seva pluriformitat no és un privilegi o no és un privilegi entès en un sentit estricte i per tant inacceptable.

La missió de Migrastudium és sensible a aquesta perspectiva i s'orienta específicament a promoure el diàleg interreligiós tenint present sobretot la dimensió espiritual com intrínscament humana i, per tant, que cal reconèixer i respectar:

“El nostre origen és una congregació religiosa i per tant, el fet religiós impregna una mica el naixement i la voluntat de crear aquest diàleg des de l'òptica de l'obertura” (Migrastudium)

L'espai interreligió permet crear una experiència, des de la dimensió espiritual inherent a tota persona, generant preguntes que després cadascú pot respondre, en contacte amb altres persones que viuen l'espiritualitat de diferents maneres: "posar-se en contacte amb la diversitat religiosa, posar-se en contacte amb tot el món de la diversitat religiosa, posar-se en contacte també amb els propis estereotips, amb els propis prejudicis, percebre els teus estereotips, els teus prejudicis (...)és diàleg interreligió, diàleg de la vida, des de la quotidianitat des de la vida " (Migrastudium).

El projecte principal que treballen són **els grups de diàleg** que és la base de la entitat: hi ha sis grups de diàleg periòdicament es reuneixen i són grups de diàleg de membres de base, és a dir, no són líders religiosos si no persones de base de les diferents religions i tradicions que es reuneixen per dialogar, fer coses conjuntament.

Un altre projecte dirigit a joves, específicament, es diu **constructors de ponts** i treballa la diversitat religiosa a través de l'acció: escoltar joves de diferents tradicions i el que es pretén és que puguin dur un projecte a terme de desenvolupament comunitari, un projecte positiu per l'entorn de forma conjunta. Llavors es treballa el diàleg i també l'acció conjunta.

Si apliquem aquestes reflexions a l'Estat aconfessional, es poden evitar els privilegis o bé generalitzant els drets (totes les religions seran subvencionades o bé totes podran impartir classes sobre la seva creença) o bé legislant segons les diferents exigències culturals i religioses (a cada religió se li reconeixen les seves característiques legítimes). Aquesta és una dificultat arrelada en el nostre context, amb el model catòlic predominant i normalitzat durant anys, des d'una tradició normativa que no permet incloure la pluralitat de valors pròpia del món cultural actual. La sensibilitat per donar-hi resposta és la missió de l'entitat OAR:

"Bueno nosaltres possiblement amb la que menys treballem és amb la confessió majoritària, amb l'església catòlica perquè en general les entitats catòliques sí que estan molt normalitzades i han entrat en termes de circuit i funcionament en xarxes d'entitats d'aquestes coses i llavors el que nosaltres fem és això que deia abans, donar suport a les entitats i partint molt des de la perspectiva dels drets" (OAR).

Entre els projectes que realitzen per treballar-ho des de les escoles destaquen:

- a) Visitar els centres de culte de les comunitats diferents i el material didàctic va molt en la perspectiva de conèixer l'aportació el fet religiós en el nostre entorn social i cultural i poder incorporar això en la llibertat social. (OAR)
- b) Visites a centre de culte a les mesquites i fem una mica xerrades (Federació consell islàmic de Catalunya)
- c) Projectes intergeneracionals (grups de joves i grups de gent major) per fer un recorregut, un itinerari dels centres de culte (Federació consell islàmic de Catalunya). Des d'AUDIR també es fan projectes prioritzant aquests dos col·lectius.
- d) Compartir a part de la nostra identitat religiosa que tots tenim, compartir el tema de coses que ens preocupen: com els nostres pares actuen i nosaltres no estem d'acord com li canviem al teu pare una manera de fer (IDEM).

Els comentaris recollits a les entrevistes en relació a aquestes dificultats d'expressió de la diversitat religiosa, també assenyalen que en primer lloc cal conèixer aquesta diversitat i qui hi ha darrera de cadascuna d'aquestes expressions religioses. Posar-hi rostre ajuda a apropar-se al

pensar, fer i sentir dels altres, que per diferents no han d'entrar en contradicció. El coneixement és la base per a una aproximació nítida d'estereotips o falses imatges.

PROJECTES DE CARÀCTER TRANSVERSAL

El fet religiós es treballa transversalment, és a dir, s'analitza o es treballa també des de les dinàmiques polítiques i socials i, per tant, vinculant als joves amb una funció política per l'anàlisi de temes:

“És un element que ha estat més present dins de dues àrees concretes que eren les dinàmiques interculturals i també en el migratori. Per tant, la diversitat religiosa forma part juntament amb el que pugui ser laboral, educativa, l'allotjament, etc. (CIDOB).

“Mira, com que nosaltres no treballem específicament ni hem fet cap projecte específic sobre el tema, sí el que fem quan parlem de temes interculturals que és el que més ens demanen des de ajuntament, des de centres escolars...” (Diversitas)

“Nosaltres el que treballem és la interculturalitat però el tema religiós no. (...) la religió és un fet molt important per a moltes persones de les que venen aquí però sense que aquest sigui el focus principal. No és que ho deixem de banda, però no és un objectiu prioritari de l'entitat. L'objectiu és la convivència i a partir de aquesta convivència es pot entendre la diversitat cultural, religiosa, etc. però la principal no és la religiosa (...)” (Ibn Batuta).

“En aquest sentit, ara per pasqua vam portar molts joves a residències i per tant, vam involucrar molts joves i molts nois de moltes escoles que pots dir si és una proposta religiosa perquè és una visita als ancians (...) no és que anem a fer catequesis a les escoles però som el que som” (Sant Edigi).

Entre els projectes identificats per fer-ho amb els joves destaquen:

- a) Projecte "festes d'aquí i d'allà", hi ajuntàvem una mica això, la celebració de les festes del Marroc i de Catalunya (Ibn Batuta)
- b) Un torneig ara al ramadà que és un torneig de Fútbol entre diferents grups de joves, també hem fet reforç escolar en instituts i després a totes les activitats que hi han hagut concerts han sigut activitats, evidentment per a joves. Algun cop hem fet algun debat, no és un projecte concret són activitats que van sortint. (Ibn Batuta).
- c) APS d'art per treballar la creació artística i tot el moviment hip hop per detectar conflicte (...) Després vam dissenyar un APS que es deia "Joves constructors de pau" i després vam fer un altre versió, aquesta de manera voluntària, i per això, vam fer un que es deia "Comunicadors alternatius de pau " al barri (Llatins per Catalunya).
- d) Trabajo con jóvenes de entre 14 a 29-30 años hacia dónde quieren ir i qué es lo que quieren conseguir en la vida (...) básicamente para poder entrar en sus mentes y hacer verles cuál es la sociedad en la que viven y qué problemas sociales estamos viviendo y teniendo y cómo se pueden resolver (Juventud Multicultural Musulmana)
- e) Un congrés sobre la importància de buscar coneixement o sigui no quedar-se només en què és el islam sinó donar conèixer altres visions, els camps professionals des d'una perspectiva de buscar el coneixement. Fer una excursió en la que vam portar un divulgador islàmic molt conegut i que ens va donar unes nocions bàsiques del islam i mitjançant activitats i per mitjà per exemple, d'una gimcana que es feien unes preguntes islàmiques i s'havien de

respondre. A mesura que es responien es repartien uns gomets amb els que els hi donàvem uns punts (Juventud Multicultural Musulmana)

f) Analitzar temes rellevants (amenaza terrorista, al estado islámico, etc.) i deconstruir els termes utilitzats i sobretot la manera de categoritzar les persones (CIDOB)

L'imaginari social que es transmeten en algunes de les entrevistes també indiquen una percepció de la diversitat més expressada com a problema que no pas com a oportunitat, per les incomoditats que comporta i que sovint no són considerades com a reptes. Especialment pel que fa al món islàmic:

“Ha sigut, ha anat variant però o per exemple, nosaltres vam començar tenint com molta relació amb la xarxa antirumors de Barcelona i per tant, els primers encàrrecs que vam tenir van ser en contra dels rumors sobre immigració. Quan parlaven de rumors, prejudicis i estereotips i tota aqueta branca, sortia inevitablement el tema musulmà, el tema del islam... Bueno ja sabeu que tot el tema de islamofòbia està com molta força i clar, inevitablement sempre sortia (...) Llavors, la nostra finalitat que tenim i els nostres objectius quan surt això és desmuntar estereotips i prejudicis i oferir una mirada ampla, respectuosa i una invitació a conèixer perquè el que no fem nosaltres és classes del islam, vull dir no, classes sobre islam... vull dir hem buscat informació i aportem algunes dades però no hem aprofundit en això” (Diversitas)

Davant d'aquests temes (l'islam polític i també religió i conflicte) s'opten per fer propostes de projectes de caràcter formatiu i de sensibilització principalment, fent accions tipus assessorament des d'una perspectiva intercultural més ampla i no específicament interreligiosa per un abordatge més inclusiu, més respectuós de la diversitat cultural del territori.

“Estic parlant d'un projecte que es diu xarxa escolar per la convivència a Sant Boi de Llobregat. És una xarxa que cada any fa una campanya de sensibilització en contra d'algun tipus de discriminació. Llavors, la primera que es va fer era en contra dels rumors sobre immigració que es deia "stop rumors" i que era a l'any 2013. Després es va fer "stop estigma" que es va fer sobre l'estigma de salut mental. L'any següent a l'any 2015 va ser "stop homofòbia" i ara aquesta any ha sigut i acabem de tancar, "now hate" era qualsevol tipus d'odi i vam donar la possibilitat a cada centre que tries quin tipus d'odi volia treballar. Dins d'aquests quan vam desplegar els principals tipus d'odis i de fòbies sortien: la islamofòbia, l'odi religiós... i alguns centres els profes, havien triat aquest temes per treballar-ho amb els joves però els alumnes no van voler” (Diversitas)

“Doy charlas también de sensibilidad cultural y luego de religión en diferentes institutos y lo hago gratis, voluntariamente” (ACESOP)

“Jo tinc la idea de fer algun taller amb nanos per tractar el tema de la diversitat, és diversitat partint del tema dels prejudicis i dels estereotips i com això pot conduir-nos cap al racisme i la xenofòbia” (NOVA CIUTADANIA).

“Cinc joves nascuts al Marroc i cinc joves nascuts aquí i van anar cinc dies al Marroc, és a dir, comparteixen un viatge per tot el país on visiten centres de joves, centres de culte, associacions de discapacitats... van allà i veuen la realitat, senten les 5 pregàries al dia, veuen que la religió és un fet més però que la religió no fa la persona sinó que la religió és una condició, i aquest projecte és la forma més potent de poder transmetre aquest diàleg interreligiós perquè ens els emportem allà i veuen la realitat directament (...) és a dir, no és enfocat a la religió sinó que és un projecte enfocat al coneixement” (Xarxa de convivència de Roses)

Des de l'entitat “Nous catalans”, Xarxa de convivència de Roses i l'entitat AEMB es posen en marxa iniciatives de caràcter sociopolític i comunitàries dirigides als joves per oferir-los

oportunitats d'involucrar-se amb les visions diferents del món, de trobada entre alumnat amb diferents actituds davant la religió:

- a) Una taula jove pel procés constituent amb joves de totes les procedències. Porten una acció cívica política des de la joventut, des d'ells mateixos i des de la interreligiositat. Tot i que no es tracta de diàleg interreligiós en sí, constitueix una acció ciutadana on gent que independentment de la religió es troba en una taula i prenen decisions en el parlament.
- b) Presentar i de pensar idees, propostes que es portaran a parlament de Catalunya, a la comissió de debat del procés constituent.
- c) Fer un panel també del futur de Catalunya amb la veu dels seus joves: gent diversa en els seus orígens parlant de Catalunya reforçant que també se senten catalans i que estan preocupats pel futur de Catalunya (AEMB)
- d) Projecte accés, amb el suport de l'organització Mundial de les Migracions Promocionen la participació de joves d'origen migrat, sobretot per promocionar que participin en la política. S'entén que és una manera per superar els prejudicis, i que hi hagi diversitat en les institucions, en els partits polítics. (AEMB)
- e) Crear líders juvenils. Hi ha un dèficit de lideratge molt pel que fa la joventut i la religió. I calen exemples de lideratge juvenil positiu que pugui transmetre com a portaveu i defensar aquest col·lectiu en les esferes públiques, es a dir, que un jove tingui la solidesa i la veu potent per poder transmetre l'opinió en una tertúlia, en un debat, en un mitjà de comunicació, en un article i que tingui una credibilitat i una potència sòlida per a que pugui defensar aquest joves (...) líders sans que eren exemples i que per altres joves servien d'inspiració. Això contagia una bona pràctica (Xarxa de convivència de Roses)

DIFERÈNCIES SEGONS TIPOLOGIA D'ENTITAT

Evidentment, la tipologia d'entitat o organització entrevistada ofereix algunes diferències respecte a com es treballa el fet religiós (Taula 2), de forma coincident entre la visió més institucional i tècnica de cada entitat. Concretament, els centres culturals manifesten que no treballen directament el fet religiós, sino com un element més del treball del fet intercultural. Els centres religiosos, treballen el fet religiós especialment a nivell de sensibilització i formació. Les entitats especialitzades en el diàleg interreligiós fan un treball global adreçat a la diversitat de creences i espiritualitats. Les fundacions a partir de xarxes tenen un enfoc encara més ampli, adreçant les seves accions a propostes al Parlament de Catalunya, cercant líders d'opinió, etc. Finalment, les xarxes de professionals fan un treball més dirigit i amb objectius més específics vers la convivència, en alguns casos mitjançant processos de mediació i fomentant la implicació política dels joves.

	Centres culturals i religiosos	Entitats interreligioses i especialitzades en diàleg interreligiós	Fundacions a partir de xarxes	Xarxa de professionals
Treball del fet religiós des de la visió institucional	"Poc, molt poc. Jo penso que ens adaptat als temps que estem ara. El fet religiós... es fan xerrades, conferències que organitza el grup de formació" (Acadèmia catòlica) "...sobretot desmuntar estereotips sobre la diversitat perquè moltíssim estereotips sobre el islam, hi ha	"El fet religiós bueno el fet religiós ho treballem bàsicament a partir de l'espai interreligiós (...) és una experiència des de la dimensió espiritual o sigui, connectar amb la teva dimensió espiritual" (Migrastudium) "Normalment la proposta que estem fent a les escoles és que vagin a visitar els centres de culte	"...la nostra funció és també a vegades de presentar i de pensar idees, propostes que es portaran a parlament de Catalunya, a la comissió de debat del procés constituent algunes propostes són nostres altres venen de les entitats, de les religions, dels representants de les religions que hi estan treballant en aquest tema"	Podem entendre les persones que tenim tendència laica i les persones que són religioses. Jo crec que això ens dóna un avantatge per poder mediar entre dues parts (...) Nosaltres ho treballem de forma indirecte com que nosaltres ja som diversos doncs el diàleg sorgeix perquè hi ha persones

	<p>moltíssim desconeixement del islam sobre què suposa i clar, com tots els estereotips està molt basats en el desconeixement, en els prejudicis apresos, en la diferència cultural percebuda" (DIVERSITAS)</p> <p>"Doy charlas también de sensibilidad cultural y luego de religión en diferentes institutos" (ACESOP)</p>	<p>de les comunitats diferents i el material didàctic va molt en la perspectiva de conèixer l'aportació el fet religiós en el nostre entorn social i cultural i poder incorporar això en la llibertat social"(OAR)</p>	<p>(Nous Catalans)</p> <p>"... a través de les nostres estructures i nosaltres tenim diferents punts d'acció que són: detecció de líders d'opinió on detectem entre aquest joves qui és el que mana sobretots i tenim persones que tenen contacte amb ells (...). També tenim, una fase d'acció on compartim reflexions i una acció més directa" (xarxa de convivència Roses)</p>	<p>que potser tenen una visió més laica i que no vol que assisteixin imams o cures (...) Si, de diversitat religiosa el que tenim pensat és potser fer una xerrada d'experiències amb representant diguem-ne: ateu, jueu, musulmà i cristià. (...) Vam treballar amb joves sobretot per promocionar que participin en la política perquè pensem que aquesta també és una manera per superar els prejudicis que hi hagi diversitat en les institucions, en els partits polítics" (AEMB)</p> <p>"...el fet religiós s'analitza o el treballem també des de les dinàmiques polítiques i socials de la regió i per tant, si que hi ha interès clar en religió, política i llibertat, en l'anàlisi de l'islam polític i també religió i conflicte" (CIDOB)</p>
<p>Treball del fet religiós des de la visió tècnica</p>	<p>"Hem ajudat a crear centres culturals islàmiques i fem activitats conjuntes amb comunitats d'aquestes a vegades" (Nova Ciutadania)</p> <p>"Nosotros pues intentamos hacer diferentes actividades, talleres..." (Juventud multicultural musulmana)</p>	<p>"...treball la diversitat religiosa no des d'una religió concreta...jo crec que la diversitat religiosa es pot treballar des de la teva fe i tu fas diàleg amb la resta o com a entitat religiosa i tu fas diàleg amb la resta de tradicions o bé es pot treballar des d'un grup de persones que en si són diverses"(AUDIR)</p>	<p>"Lo que volem fer és lo que t'he dit abans fomentar precisament això, la unitat. (...) intentar que la gent entengui que no és qüestió de competència de si la meva religió és millor que la teva sinó que és qüestió de complementació" (Nous Catalans)</p>	<p>"...es saber cómo nos acomodamos diferencias de unos y de otros poder ser capaz de oír las demandas que algunos tienen, las preferencias que también tienen y ser considerado como parte de u nos componentes que lleva el individuo que has de respetar como persona, como compañero de trabajo, como sujeto y objeto de estudios" (CIDOB)</p>

Taula 2. Treball del fet religiós segons tipus d'entitat o organització

2.3. ALTRES PROJECTES I PROPOSTA DE NOUS PROJECTES PER A JOVES

Més enllà del col·lectiu de joves, les entitats treballen projectes amb d'altres col·lectius sobre temàtiques molt diverses amb una finalitat informativa, d'assessorament i de support, i van dirigits a la població adulta en general:

Problemàtiques de les famílies i de caràcter social

"El treball és diari fent front sobretot a les problemàtiques de les famílies musulmanes del barri i sobretot d'altres que venen des de com es diu, des de un altre panorama dels centres penitenciaris (...) treballem el context social, familiar i sobretot el tema dels centres penitenciaris sobretot sempre i quan els interns ho necessiten" (Federació consell islàmic de Catalunya).

“També estem treballant dintre de les presons. Un projecte de diàleg i diversitat religiosa a presons que també és un projecte interessant” (Migrastudium)

Temes de mediació

“Dret islàmic sobre monogàmia, poligàmia, dret islàmic, la visió des d'occident a aquestes noves realitats, dret d'occident front a dret musulmà o dret islàmic...” (Federació consell islàmic de Catalunya).

Aprenentatges funcionals

“Classes de català i de castellà i això evidentment, sempre va dirigit a que la gent pugui expressar-se i viure amb tota la comunitat. Per exemple, són temes de inserció laboral que també ho fem des de la perspectiva de sortida del centre. Fem tallers d'emprenedoria” (Ibn Batuta).

“Fem temes de reforç escolar i que evidentment, treballem amb la diversitat cultural no tant religiosa però sempre des de la perspectiva de que lo important és el reforç escolar i si s'ha de tractar altres temes perquè és necessari es fa però no és l'objectiu” (Ibn Batuta).

“De família hem fet un que era de AMPAS i un altre de alfabetització digital per a famílies però que bàsicament són dones les que hi van. Sobretot d'origen marroquí perquè anem a una escola de Santa Coloma” (Llatins per Catalunya)

“Hacemos jornadas, vemos la realidad social del momento, cuáles son los problemas, cuál es el tema que más les interesa en el momento y cogemos ese tema y hacemos una formación sobre esto. Esta formación consiste o lo hacemos de tres maneras: una formación que son pequeños talleres que cogemos veinte o treinta personas en un lugar y hacemos una formación de cuatro o cinco horas al día. Luego tenemos jornadas, las jornadas son formaciones más amplias que vienen 200-300 personas y que tú ya no entras en detalle sino que vas dando consejos básicos por encima” (Juventut multicultural musulmana).

Interculturalitat i gènere

“Fem temes d'atenció a les dones intentant que sigui més fàcil l'estada aquí i que no se sentin tan soles. Fem temes de reforç escolar i que evidentment, treballem amb la diversitat cultural no tant religiosa però sempre des de la perspectiva de que lo important és el reforç escolar i si s'ha de tractar altres temes perquè és necessari es fa però no és l'objectiu”. (Ibn Batuta).

“Els nostres projectes giren bàsicament en tres eixos: Un és de dones (...) i un altre que treballem periodisme intercultural i forma part de la xarxa antirumors i som al grup de formació, de comunicació i ara formem part de la comissió d'estratègia. De dones fem un projecte que es titula la dona teixint cultura que té molt d'èxit, l'any passat vam engegar un que es deia dones del món a Santa coloma. Al 2014 va fem un amb la fundació Antoni Tàpies...” (Llatins per Catalunya)

“També s'ha donat prioritat a les dones. Per exemple, hi ha un grup de diàleg interreligiós de dones. Bueno jo diria que també gent gran perquè estem treballant la implicació de la gent gran així com a col·lectiu” (Migrastudium)

“Hem fet dues jornades sobre una sobra la importància de la dona en la societat catalana (...) Hem fet un curs sobre el desenvolupament de la identitat de les dones musulmanes” (Juventut multicultural musulmana)

Manteniment de llengües maternes

“Llavors el tema de les classes d'àrab per mi és fonamental que les famílies mantinguin la llengua materna bueno no es diu això de Catalunya? Llavors l'ajuntament ha hagut de cedir diversos espais per fer classes d'àrab i ho hem fomentat d'acord, però això hauria d'anar compensat de que els espais, les escoles, els nanos dels col·legis o activitat extraescolar si tens una població important com si la tinguessis de xinesos perquè a Santa Coloma i tal fan classes de xinès. Amb l'àrab què? Què passa amb l'àrab? Com a extraescolar que no parlo en horari lectiu, és a dir, quin és el problema? "Ah no, només faltaria" és que imposible" (Nova ciutadania).

Beques i ajuts

“Luego tenemos algunos proyectos totalmente enfocados a los estudiantes. Estos proyectos son como becas. El año pasado empezamos con la iniciativa de becas. Creemos que los jóvenes no se han de quedar sin estudiar por un impedimento económico, pues lo que hacemos es apoyar a esos jóvenes aportando la parte económica (...) ha de ser un ejemplo a seguir en los estudios, un ejemplo en la sociedad, un ejemplo con su familia y un ejemplo también de manera espiritual o sea, tiene que ser una persona equilibrada y esa persona ha de ser el mejor estudiante, es decir, esa es nuestra definición”. (Juventut multicultural musulmana).

En el cas de l'entitat Ibn Batuta han desenvolupat un projecte amb la subvenció del govern del Marroc i del Ministeri d'Educació del Marroc per fer un reforç a centres educatius amb molta presència d'alumnat marroquí i en especial situació de vulnerabilitat. Es planteja un treball col·laboratiu entre administració, centres educatius, professorat i famílies. Un projecte amb aquestes característiques també es valora com a pertinent a desenvolupar en el futur per part de Juventut multicultural musulmana:

“Uno de los proyectos que tenemos para el año que viene es detectar los sitios con fracaso escolar e intentar hacer cursos dentro de los centros de secundaria, dentro de los colegios... estos son proyectos futuros”

A les entrevistes també apareixen noves PROPOSTES DE PROJECTES PER JOVES:

A) Un projecte per treballar amb els instituts i els centres de menors perquè ells d'alguna manera no tenen referents que siguin del mateix origen per exemple, amb la comunitat marroquí i la comunitat musulmana (Bayt altaqaffa)

B) Investigar cadascuna de les religions, és a dir, l'alcorà per posar un exemple, o la Bíblia d'on venen i què volen dir amb uns ulls no de religió sinó d'estudiant científic de un llibre en concret doncs anem analitzar-ho i trobar els punts en comú i els punts en contra i trencar tot això i arribar a una conclusió o sigui, fer com una síntesi (...) per una banda trauríem els prejudicis, trauríem els ideals que tenim al cap més o menys que són els objectius i llavors sí que ens apropiàrem una mica a la unitat de dir: "vale jo puc creure en el que vulgui però a mi no em "supondrà" un problema de treballar amb tu o fer vida amb tu". Llavors, el nostre projecte seria per poder respondre amb arguments realment bones i amb proves per poder respondre a aquestes coses. (Nous Catalans)

C) Formar una plataforma o un espai on aquest joves tinguin una cabuda i que realment es puguin fer activitats des d'aquí i dintre dels nostres municipis (Idem)

2.4. Valoració personal. percepció del treball realitzat i de la utilitat dels projectes

La percepció dels projectes en generals és molt positiva per part de totes les entitats tant per la **consecució dels objectius pretesos** en els diferents projectes com per la seva **finalitat i valor social**:

“Jo crec que quan hem pensat i desenvolupat les activitats sempre hem pensat i les hem enfocat amb un objectiu i crec que sempre o almenys jo ho percebo així s'ha aconseguit l'objectiu de crear sensibilitat i de donar a conèixer que és possible ser musulmà i alhora català en una societat occidental” (Juventud multicultural musulmana)

“Les avaluacions són sempre positives, sempre ens diuen el mateix, sempre ens diuen que hauríem d'aprofundir més i valoren molt bé les metodologies participatives, les metodologies artístiques i el tema del fòrum com un espai de diàleg i trobada” (Diversitas)

“Claro, estupenda, un diez” (ACESOP).

“La verdad este proyecto ha sido todo un éxito, ha sido tal el éxito que lo queremos ampliar ahora estamos cubriendo la zona catalana y tenemos casi toda la zona de Segrià de Lleida ya está cubierta. En Sabadell sur hemos empezado en las zonas con más necesidad y hemos pedido al ministerio que amplíe este proyecto y nada más lejos, incluso no sería a nivel comarcal sino a nivel estatal porque tuvieron muy buenos resultados” (Ibn Batuta)

“Jo crec que amb la experiència que he tingut diguem les entitat han quedat molt contentes amb els resultats i de fet han fliplat (...) Nosaltres som una figura que fa d'intermediari i en general, ho valoro molt aquesta metodologia perquè l'he viscut i jo crec que entre més maduri aquesta societat això és una bona eina de cohesió social, una bona eina de promoure valors, establir la cultura de pau, fer que els nens facin consciència de que existeixen molts tipus de violència, que s'estabilitzi i que vegin en què afecta la violència, per exemple, violència estructural (...) És un espai diferent, jo gaudeixo molt pensant i dissenyant coses, després coordinant perquè jo sé que això funciona i algo queda. És un procés i jo crec que algo queda s'aplicarà en diferents llocs i no només en l'escola de fet ja es fa en la universitat” (Llatins per Catalunya)

“Una valoració bastant positiva perquè penso que el resultat que ha donat és un resultat tant bo perquè les persones que van assistir són tan diversos que el tema religiós llavors i com influeix en la nostra vida, llavors penso que s'hauria de treballar més” (Nous Catalans).

“Crec que és molt positiva i ja et dic que surten molt contents i de fet normalment els que vénen repeteixen. O sigui el professorat que ho organitza torna a provar” (OAR).

S'identifiquen alguns elements que, d'acord amb les persones entrevistades, podrien ajudar a millorar el treball efectuat si s'interpreten com **obstacles a superar, reptes nous i bones pràctiques a potenciar**.

A) Obstacles:

- Més participació:
"Per part de les famílies"(Academia catolica)
"Com a molt els típics problemes d'una entitat com per exemple, que no aconseguíem convocar tothom que volíem" (Ibn Batuta)
- La transitorietat del voluntariat en la implicació dels projectes: "Un obstacle es aquest, quan realment has assolit el coneixement per fer-ho plenament al cap de poc has de marxar" (Academia catòlica)
- Limitacions per recursos de temps i econòmics
"Aquest any per exemple, a Sant Boi el que ha passat és que ens hem quedat curts perquè el que volíem era treballar amb totes línies però només podem treballar amb una (...) són els recursos que hi ha però des de l'ajuntament i bueno des de l'equip de treball acabem reflexionant de que hem de demanar pressupost perquè no pot ser que un projecte que té tanta volada i tanta possibilitat de créixer que es quedi truncat perquè falten calers" (Diversitas)
"Sempre tens l'obstacle del temps, dels diners evidentment perquè sinó tens diners a vegades no pots fer certes coses. Però jo crec que el que més ens preocupa a nosaltres és no tenir temps perquè tots estem treballant i a part formem part de moltes coses i el temps ens "agobia" de vegades el tema de subvencions és una cosa que els joves no tenim tant accés com altres entitats més grans" (IDEM)

B) Reptes:

- Escàs treball de la diversitat: "Treballem poc la diversitat religiosa, tant religiosa, com social com cultural. Trobo que ho treballem poc. Jo personalment, un propòsit meu si em quedés més anys a l'esplai seria canviar-ho però me'n vaig ja" (Academica catolica).
- Noves prioritats en temes d'actualitat: "Es els tema dels refugiats, el tema de Síria i Palestina. Crec que és una prioritat humana" (AEMB).
- Treballar més intercentre: "Ens agradaria fer més coses... potser un projecte o fer alguna cosa amb AUDIR" (AEMB)
- Crear unitat, crear una unitat on hi càpiga tota la gent que és diversa, d'altres religions i a partir d'aquí, trobar la manera de que pugui ser... conviure i posar en comú el que ens diferencia i el que tenim en comú (Nous Catalans). Aquesta proposta aniria encaminada al que plantegen Buades i Vidal (2007) sobre la credodiversitat i en la recerca del que és comú.
- Trencar els tòpics i intentar lluitar contra el prejudici de gent que jo no conec, és a dir, l'objectiu és obrir la ment tant en el tema d'origen com en el color de la pell com de religió (Nova ciutadania)
- Cinc reptes principals pel que fa l'àmbit juvenil religiós a Catalunya: a) la normalització (hem d'assolir que som una societat diversa i globalitzada); b) la implicació dels joves en els centres de culte (millorar amb un treball un accés d'aquest joves); c) el coneixement per part dels joves de la seva religió; d) el desenvolupament de la identitat dels joves amb aquesta condició religiosa; e) el recel, la por de la societat envers els espais de culte (Xarxa de convivència de Roses).

C) Bones practiques a potenciar:

- Compartir el treball un espai public:
"La informació estava penjada al carrer, de les entitats participaven i de la gent que passava. Llavors és una manera de compartir, de reconèixer, de reflexionar-ho" (Bayt altaqaffa)
"El fòrum també, el moment final de tancada del projecte és un moment de donar molta rellevància social al tema a nivell local o sigui, ve l'alcalde i l'alcaldesa i donen un discurs felicitant als adolescents per participar convidant-los a continuar. Després cadascú d'ells, o sigui tots els que estan a la sala surten a l'escenari llavors d'alguna manera s'estan

comprometent amb els valors aquest perquè estan sotmesos davant a tothom que li dona cobertura mediàtica local. Es fa un vídeo de sensibilització després i surt tot el que s'ha fet allà" (Diversitas)

Tot i que les valoracions que es fan del treball realitzat en general són força positives, els obstacles que s'identifiquen per a superar, els reptes nous i les bones experiències a potenciar, tenen trets diferencials en funció de la tipologia d'entitat, segon s'exemplifica a la Taula 3.

	Centres culturals i religiosos	Entitats interreligioses i especialitzades en diàleg interreligios	Fundacions a partir de xarxes	Xarxa de professionals
Valoració personal percepció del treball realitzat i de la utilitat dels projectes	<p>"Així generals potser més participació per part de les famílies no? que és una cosa que sempre diem (...) que treballem poc la diversitat religiosa" (Acadèmia Catòlica)</p> <p>"Les avaluacions són sempre positives, sempre ens diuen el mateix, sempre ens diuen que hauríem d'aprofundir més i valoren molt bé les metodologies participatives, les metodologies artístiques i el tema del fòrum com un espai de diàleg i trobada" (Diversitas)</p> <p>"En general tots van bé. Com a molt els típics problemes d'una entitat com per exemple, que no aconseguies convocar tothom que volies" (Ibn Batuta)</p> <p>"Sempre tens l'obstacle del temps, dels diners evidentment perquè sinó tens diners a vegades no pots fer certes coses" (Idem)</p> <p>"El tema de l'àrab per mi és molt greu per dos temes: un és el tema de la valoració de la cultura materna amb una població que se sent com se sent perquè un estranger... la generació que arriba s'ho empassa tot i aguanta el que aguanta els fills i els nets ja ho veurem si aguantaran" (Nova Ciutadania).</p>	<p>"També hi ha altres projectes que tenen més a veure en que hi hagi contacte amb les persones de diferents tradicions religioses com per exemple els grups de diàleg, i jo trobo que evidentment és difícil mesurar la utilitat d'això perquè no saps mai fins quin punt estàs influint o no. Però sí que és cert que tenir un espai on poder dialogar amb gent diferent a tu, que pensa coses diferents i jo trobo que serveix" (Audir)</p>	<p>"Hauria d'haver més programes que fomentin això, és una mena de tractament el tema religiós en tots els aspectes i en tots els àmbits diguem: tant en l'àmbit laboral com l'educació, com la familiar, ... (...) hi ha gent molt tancat en el sentit de lo meu és lo meu i jo lo altre no estic d'acord però ho respecto. Llavors aquí tenim la primera barrera" (Nous Catalans)</p> <p>"...el repte principal pel que fa l'àmbit juvenil religiós a Catalunya són cinc: (...) El primer és la normalització, el que et deia abans, normalitzar la religió i que una persona no se senti estranya per poder tenir una condició concreta musulmà o el que sigui, (...) L'altre és implicar als joves en els centres de culte (...) La tercera vessant és el coneixement: Els joves no coneixen la seva religió i si la coneixen la coneixen per imputs, per mitjà de familiars o de lo poc que hagin pogut llegir i això fa que creïs joves mal-leables que es creguin tot (...) El quart repte que existeix és que les institucions i els centres no tenen eines per treballar la identitat dels joves amb aquesta condició religiosa (...) El cinquè repte és el de la por, la por de la societat actual d'acceptar que els centres de culte són centres de culte com qualsevol altre, que la religió és com qualsevol</p>	<p>"...cal fer més però també a vegades hi ha més prioritats. No sé per exemple, ara una prioritat és els tema dels refugiats, el tema de Síria i Palestina" (AEMB)</p>

			<i>altra i existeix tant per una banda com per l'altra una hipocresia que amaga darrera seu el problema (Xarxa de Roses)</i>	
--	--	--	--	--

Taula 3. Valoració personal percepció del treball realitzat i de la utilitat dels projectes segons tipus d'entitat o organització

Des dels centres culturals o religiosos s'identifiquen obstacles de temps i finançament, i altres elements relacionats amb el voluntariat amb el que es treballa a les entitats. També el repte del treball amb les famílies. Des d'algunes entitats vers el diàleg interreligiós s'identifica la dificultat de mesurar l'impacte d'aquest tipus d'accions més globals. Alguna entitat que treballa en xarxa identifica reptes específics pels joves, respecte a normalitzar la religió, el seu coneixement, treballar aspectes identitaris, i la por que poden generar alguns centres de culte. Des de les xarxes de professionals s'identifiquen altres prioritats que poden fer diluir el treball del diàleg interreligiós.

2.5. Treball en xarxa amb altres entitats

En el relat obtingut a les entrevistes **s'assenyala la pràctica del treball en xarxa entre les entitats i organitzacions**, molt proper a discursos com el de Torradeflot (2012) que planteja la necessitat de diàleg entre tots els agents actius del territori (comunitats religioses, veïns, comerciants, usuaris d'equipaments, etc.) com a base pel diàleg interreligiós:

“Sí que tenim relació amb altres entitats com ara Joventut Multicultural Musulmana sí que tenim pensant amb ells potser organitzar aquest esdeveniment de diàleg interreligiós i no sé amb qui més... amb Ibn Batuta tenim relació i organitzem esdeveniments. En el mes de desembre amb joves musulmans europeus, vam passar un curtmètratge d'un noi de primària va intentar sensibilitzar als seus companys del seu viatge del Marroc aquí, un curtmètratge gracias (AEMB).

“Es un proyecto confianzado por la comisión europea en el marco del séptimo programa Marco y es un proyecto de tres años y con financiación de tres millones de euros. En el marco de este proyecto estamos colaborando con... bueno está liderado por CIDOB y trabajos con 14 socios que son centros de investigación. De estos 14, hay 5 que uno está en Marruecos, otro en Argelia, Túnez, Egipto y el Libano” (CIDOB).

“Nosaltres que treballem amb el nostre col·lectiu el tema dels costums i la identitat musulmana de com preservar-la però també treballem amb altres grups com et deia abans, la fundació Tot Raval, el GTER, AUDIR, fa dos o tres anys amb el comissionat de immigració del ajuntament de Barcelona” (Consell islàmic de Catalunya).

“Aquest curs hem tingut en concret una activitat organitzada amb casa Turca (...) després amb les escoles que vénen. Formem part d'una xarxa de jesuïtes migrants que són entitats i algunes treballen el tema de la diversitat i estem pensant en quins projectes podem fer com a xarxa, quins recursos podem compartir. Per exemple farem unes jornades de diversitat cultural a Bilbao i amb totes aquestes entitats estem en contacte. Després la comunitat que va venir amb els nens del consell islàmic cultural de Catalunya i ens van fer una visita. També formacions a l'escola cristiana. Avui ha vingut de Blanquerna unes noies que estan en formació. Amb l'ISCREB també hem tingut contacte”(Migrastudium).

“Bueno de moment ho estem fent molt lliure i encara està agafat per pines però sí que ens agrada treballar amb diferent gent lliure com per entitats. No és un projecte tancat sinó que és obert de crear connexions” (Nous Catalans)

“Solem treballar amb tres o quatre oratoris, dos o tres centres budistes (...) tenim contacte amb totes les creences religioses que estiguin associades en comunitat religioses o algun tipus d'entitat cultural, associació...les que estiguin inscrites en les entitats religioses normalment sí que en tenim contacte” (OAR).

“Hi ha dos instituts amb els que tenim molta relació i en aquests casos enviem persones allà i ho fem en col·laboració amb altres entitats” (Xarxa de convivència de Roses).

AUDIR i Juventud multicultural musulmana son de les poques entitats que declaren no tenir una trajectòria consolidada de treball en xarxa amb d'altres entitats:

“Normalment... ara mateix no estem treballant molt amb altres entitats (...) No estem treballar gaire i potser seria interessant treballar amb els altres” (AUDIR)

“És que siguin així de joves... poques. Segurament seria interessant apropar-nos i seria més potents. Si que tenim el centre Euro àrab que ens promociona molt i nosaltres a ells però així pròpiament fer una activitat junts no” (Juventud multicultural musulmana).

Efectivament, tot i que la valoració del treball en xarxa entre entitats és unànime, segons la naturalesa de les entitats entrevistades, hi ha més o menys trajectòria en aquest marc relacional de treball col·laboratiu (tal com es resumeix a la Taula 4).

	Centres culturals i religiosos	Entitats interreligioses i especialitzades en diàleg interreligiosos	Fundacions a partir de xarxes	Xarxa de professionals
Treball en xarxa amb altres entitats	<p>“A Tot Raval que funciona sobretot al barri del Raval i que treballa diferents realitats culturals i religioses i que a vegades, són més educatius, l'AUDIR... al marc català jo crec que aquestes són les entitats més importants per treballar...” (Federació Consell Islàmic de Catalunya)</p> <p>“...sobretot amb les mesquites de Manresa, a Manresa hi ha dues mesquites i llavors hem col·laborat durant molts anys (...) O també a vegades, comunitat evangèliques ens vénen i volen muntar una església doncs ajudo a fer els tràmits o algunes associacions que en el fons són esglésies” (Nova Ciutadania)</p>	<p>“No estem treballar gaire i potser seria interessant treballar amb els altres” (Audir)</p> <p>“...són projectes que estan molt compartits bueno que tradicionalment s'han anat compartint amb altres entitats i és el que volem continuar fent (...) formem part d'una xarxa de jesuïtes migrants que són entitats i algunes treballen el tema de la diversitat i estem pensant en quins projectes podem fer com a xarxa, quins recursos podem compartir” (Migrastudium)</p> <p>“...solem treballar amb tres o quatre oratoris, dos o tres centres budistes... (...) Si que tenim contacte amb totes les creences religioses que estiguin associades en comunitat religioses o algun tipus d'entitat cultural,</p>	<p>“Bueno de moment ho estem fent molt lliure i encara està agafat per pines però sí que ens agrada treballar amb diferent gent lliure com per entitats. No és un projecte tancat sinó que és obert de crear connexions” (Nous Catalans)</p> <p>“Hi ha dos instituts amb els que tenim molta relació i en aquests casos enviem persones allà i ho fem en col·laboració amb altres entitats” (xarxa de Roses)</p>	<p>“Es un proyecto confianzado por la comisión europea en el marco del séptimo programa Marco y es un proyecto de tres años y con financiación de tres millones de euros. En el marco de este proyecto estamos colaborando con... bueno está liderado por CIDOB y trabajos con 14 socios que son centros de investigación. De estos 14 hay 5 que uno está en Marruecos, otro en Argelia, Túnez, Egipto y el Libano” (CIDOB)</p>

		<i>associació...les que estiguin inscrites en les entitats religioses normalment sí que en tenim contacte. Dintre d'aquest grup amb qui parlem és amb el representant d'aquesta comunitat però no amb el grup de joves, ni amb les dones joves que participen o que puguin ser d'aquesta tradició religiosa" (OAR)</i>		
--	--	--	--	--

Taula 4. Treball en xarxa amb altres entitats segons tipus d'entitat o organització

Des dels centres culturals o religiosos i les entitats pel diàleg interreligiós el treball en xarxa és una realitat del seu dia a dia, especialment amb entitats religioses i centres de culte. Les Fundacions a partir de xarxes manifesten també haver estat en relació amb algun centre de secundària. I en xarxes professionals es relaten experiències de recerca amb finançament europeu i relació amb altres països.

3. Partenariat per desenvolupar els projectes amb els centres educatius

L'objectiu fonamental que pretenem cobrir a continuació és analitzar la confluència entre les entitats, totes elles vinculades a la diversitat religiosa, i els centres educatius de secundària vers el diàleg interreligiós i intercultural. Amb aquesta propòsit es presentaran:

- a) Les experiències educatives de les entitats identificades a l'Educació Secundària de centres públics i privats.
- b) Les bones pràctiques educatives pel diàleg intercultural i interreligiós amb joves.

L'aportació última és poder proposar indicadors per fomentar la confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària vers el diàleg interreligiós i intercultural.

3.1. Relació amb els centres de secundària

Les entrevistes evidencien que **la relació de les entitats amb els centres educatius sol tenir un caràcter molt puntual i menys recurrent** que l'establerta amb d'altres entitats de caràcter socieducatiu o sociocultural (esplais, centres d'oci). També sol està **mediada per d'altres institucions**, com poden ser els Ajuntaments: la relació hi és, però no és directa. **La iniciativa sol ser dels centres educatius** que fan la demanda.

"Teniu relació amb els centres educatius? No des de l'entitat no. A través de l'esplai o través de la agrupació de pessebristes això ja és un altre tema o a través del càmera punt que hi van i fan cursets de fotografia" (Academica catolica).

"Tenim relació puntual amb dos o tres instituts de Sant Adrià del Besòs llavors tenim contacte però molt puntual. Encara volem... és una cosa que volem començar però que encara no" (AEMB).

“Teniu relació amb els centres educatius? Esporàdiques, és a dir, a demanda” (CIDOB).

“Amb els centres educatius tenim molta relació perquè els nostres principals projectes són amb centres educatius de secundària però a través de ajuntament, o sigui, no arribem de manera directe sinó a través de l'ajuntament” (Diversitas).

“No, no voy a la escuela, tenemos página web y las escuelas contactan con nosotros. Sí que invitamos a las escuelas cuando hacemos una actividad, una charla sobre malos tratos, sobre sensibilidad cultural, sobre religión musulmana, sobre mujeres, sobre violencia, sobre tradición matrimonio y matrimonio forzado y invitamos a todo el mundo así las instituciones, las escuelas y las universidades nos conocen” (HUMA ACESOP)

“De fet la difusió d'aquesta proposta i a les escoles es va fer la proposta a centre de recursos pedagògics, a cada ciutat a cada districte. Així que d'entrada sí però les escoles i els instituts que coneixen l'activitat, ens truquen ens fan una petició” (OAR).

“Però així a una escola o en un institut no, no ho tenim” (Juventud multucutural musulmana).

Les demandes que es troben a la base d'aquest contacte **en general no són sobre el tema del diàleg interreligiós als centres educatius**:

“Projectes específics no tenim sobre diversitat religiosa i diàleg interreligiós aquí sobre tema de diversitat o sobre tema interculturalitat aquí surt també però no és un programa” (Diversitas).

“Quan hem fet el tema de reforç escolar hem estat tractant amb els professors, amb els AMPAS, amb tot l'equip pedagògic del centre (...) Els de primària fan casal i reforç escolar i per tant, la nostra relació és amb les escoles de primària i puntualment, amb algun institut per algun nen en concret però res de temàtica religiosa” (IBN Batuta).

“Coneixem als directors de les escoles dels barris on fem escola de la pau i també amb alguns tutors també hem parlat (...) no és que anem a fer catequesis a les escoles però som el que som (...) joves que venen com a classe i que venen a fer un servei concret i que ajuden per exemple, en coses com preparació de lots d'aliments i que al cap de dos dies es donen als pobres” (Sant Edigi).

Els **centres educatius encara es perceben com aïllats de les iniciatives de les diferents comunitats religioses** i a les escoles laïques catalanes tradicionals segueix costant la normalització de la diversitat religiosa:

“Després l'escola catalana de tota la vida... aquests encara tenen certs prejudicis en vers la diversitat religiosa i tot això perquè es pensen que la religió a l'escola suposarà adoctrinament i no cultura. Llavors tenen por... tenen por d'això. (AUDIR)

Malgrat tot, des d'una perspectiva eminentment política, Nous Catalans afirmen la voluntat des del Departament d'Ensenyament que a les institucions educatives s'encoratgin i s'acompanyin les bones pràctiques per a la integració de les persones migrades, essent un element més del procés donar valor al diàleg interreligiós en el si de l'escola i detectar les dificultats que tenen les poques iniciatives que es promouen:

“Això fins ara pràcticament no s'havia fet alguna cosa però potser no hi ha havia la persona que pogués portar tot això i jo crec que ara, si hi ha voluntat política, pot encarrilar una cosa que per a mi és necessària des de la institució” (Nous Catalans).

AUDIR és l'única institució amb **un projecte específic per treballar el diàleg interreligiós l'etapa de l'educació secundària obligatòria**, si bé el perfil de centres més notori amb els qual manté una relació són les escoles concertades i religioses perquè el tema diversitat religiosa interessa molt més en aquestes escoles:

“Sí ara sí però això és relativament recent. Fa un any fem un programa amb un centre educatiu que és un programa que en diem Savis que és un intent de combinar aquestes dues prioritats dels joves i dels avis. Intentem explicar la diversitat religiosa al joves a través de les històries de saviesa, és a dir, una manera que permeti ser lúdic però que a l'hora arribi a l'ànima de les tradicions i després aquest joves ho van explicar a una residència d'avis. Això és un programa molt nou i que està funcionant molt bé a hores d'ara... ja veurem (...) altra cosa que tenim a AUDIR són les exposicions de diversitat religiosa i sí que hi ha hagut alguna escola que ens ha demanat l'exposició i nosaltres la duem a l'escola. A vegades es fa una presentació però són ells mateixos els que treballen a partir d'exposició i per tant, també seria un material” (AUDIR)

Altres accions puntuals que des d'AUDIR fan als centres són:

- Un projecte per col·laborar amb diferents països d'Europa amb diferents alumnes per fer un tipus d'erasmus i fer intercanvis d'alumnes per exemple.
- Treball conjunt amb professors que tenen uns crèdits de mediació, uns crèdits de convivència. Es tracta d'assessors amb un criteri, una aparença i que portem molts anys treballant temes específics.
- Redacció d'articles per una revista amb la col·laboració amb professorat.

“Nosaltres d'alguna manera és un pack, és aquella experiència que tu dones és com una llavor que tu deixes en el camí que està treballant el professor. En aquesta sensació em resulta molt bonica aquesta relació” (AUDIR).

Un repte actual és superar aquesta frontera de les escoles i que puguin venir a l'espai interreligiós des d'altres grups (centres de lleure, grups família, grups de casals).

OAR, per la seva banda, també compta amb **un projecte consolidat per l'etapa de l'ESO, amb el propòsit de posar en contacte i afavorir el coneixement de les comunitats culturals i la diversitat religiosa** als instituts:

“No som nosaltres els que anem a explicar què es fa a la mesquita o què es fa en el centre sikh (...) i llavors fan a tercer de la ESO fan la sinagoga i la mesquita i després fan el temple sikh i el centre budista perquè ells mateixos s'organitzen” (OAR).

Des d'altres entitats (Juventud Multicultural Musulmana i la Xarxa de convivència de Roses) expliciten que una acció de present i de futur a consolidar és **la participació en la formació i l'assessorament als centres** oferint oportunitats d'involucrar-se amb les visions diferents del món incloent la col·laboració de grups religiosos i no-religiosos:

“Estamos intentando tener la relación porque hasta ahora hemos dado mucha importancia a la formación y ahora estamos intentando hacer contactos. Por ejemplo, tenemos una reunión sobre nuestra inclusión en la Universidad aquí de Barcelona (...) Yo creo que es una parte importante para nosotros contactar con las escuelas para tener en cuenta los problemas que

tienen los jóvenes y a la vez solucionar todos esos problemas” (Juventud Multicultural Musulmana)

“Nosaltres des de l'entitat tenim relació amb institucions que posem en disposició dels centres educatius periodistes de guerra, persones amb un perfil molt interessant i que van als instituts i expliquen per exemple, la situació a Síria i el perquè del moviment dels refugiats (...) i això ho posem en disposició dels centres educatius” (Xarxa de convivència de Roses).

El treball amb els joves per ambdues entitats és especialment atractiu per convertir-los en agents de participació i implicar-los directament en les propostes d'acció, en la línia del que plantegen:

“Hay pocos jóvenes que tengan esa disposición para trabajar, que entiendan los problemas que tenemos en la sociedad y que entiendan mejor que son ellos los que han de solucionar los problemas porque no va a venir nadie de fuera a solucionar y allí es donde hemos trabajado como ha comentado Sohaib” (Juventud Multicultural Musulmana).

En aquest sentit, la proposta de Moliner i Aguilar (2010) sobre la participació de la comunitat per assessorar en els processos de creació i desenvolupament de currículums i materials educatius, podria fer-se extensiu a potenciar tota iniciativa educativa.

Aquestes dades ofereixen algun matís en funció del tipus d'entitat o organització de les persones entrevistades, tant des de la visió institucional com més tècnica, tal com es posa de relleu en la taula 5.

	Centres culturals i religiosos	Entitats interreligioses i especialitzades en diàleg interreligiosos	Fundacions a partir de xarxes	Xarxa de professionals
Relació amb els centres secundària	<p>No des de l'entitat no. A través de l'esplai o través de la agrupació de pessebristes (Academia Catolica)</p> <p>Amb els centres educatius tenim molta relació perquè els nostres principals projectes són amb centres educatius de secundària però a través de l'ajuntament, (Diversitas)</p> <p>No, no voy a la escuela, tenemos página web y las escuelas contactan con nosotros. Sí que invitamos a las escuelas cuando hacemos una actividad así las instituciones, las escuelas y las universidades nos conocen. Cuando tienen alguna necesidad nos invitan a hacer una charla. (Huma ACESOP)</p> <p>Sí, sí, quan hem fet el tema de reforç escolar</p>	<p>hi ha de tot, hi ha alguns públics i alguns privats. nosaltres treballem poc amb instituts però s'acostuma amb escoles concertades i motes vegades religioses perquè el tema diversitat religiosa interessa molt més en aquestes escoles. Sí, perquè els centres públics, bueno depèn del tipus de concert perquè hi ha dos tipus de concert: el concert amb escola religiosa i que amb aquest no acostumen a tenir prejudicis per ser escola religiosa no poden i si els tenen se'ls callen perquè com és escola religiosa no poden manifestar-los. Després hi ha un concert més laic laic que encara hi ha algunes escoles que de la laïcitat catalana tradicional, de l'escola catalana de tota la vida... aquests encara tenen certs prejudicis en vers la diversitat religiosa i tot això perquè es pensen</p>	<p>Nosaltres aquí fem dos, tres cursos per nenes i nenes d'àrab i en ve una mestra, una professora que en sap d'àrab i els hi ensenya Trobem les maneres de fer-ho adequadament amb les comunitats. Llavors des de les entitats a mi em consta que hi ha entitats que està fent coses amb les escoles i nosaltres no ho hem fet perquè per una part tampoc podem. (Nous catalans)</p>	<p>...nosaltres des de l'entitat tenim relació amb institucions que posem en disposició dels centres educatius periodistes de guerra, persones amb un perfil molt interessant i que van als instituts i expliquen per exemple, la situació a Síria i el perquè del moviment dels refugiats. Nosaltres posem a disposició dels centres educatius professionals amb un perfil d'èxit—amb una trajectòria sòlida per poder anar a un institut i explicar perquè ha passat allò i això ho posem en disposició dels centres educatius. (Xarxa de convivència de roses)</p> <p>El que fem és que a partir dels detalls, buscant el perquè el desconeixement provoca tensió en el societat i busquem la solució, és a dir, no ens centrem en...</p>

hem estat tractant amb els professors, amb els AMPAS, amb tot l'equip pedagògic del centre (Ibn Batuta)	que la religió a l'escola suposarà adoctrinament i no cultura. Llavors tenen por... tenen por d'això. (Audir)	ens agrada la part pràctica, ens agrada molt reflexionar, ens agrada anar a l'acció. (AEMB)
Si tu estàs ajudant a les escoles sempre és molt útil ajudar-se i veure que necessitem treballar més amb els nens. Si fem una iniciativa al barri com una pregaria per la pau o una marxa convidem a tots. (Sant Egidí)	Sí de fet la difusió d'aquesta proposta i a les escoles es va fer la proposta a centre dels recursos pedagògics, a cada ciutat a cada districte. També l'idea és que siguin les pròpies comunitats les que vagin a les escoles perquè no som nosaltres els que anem a explicar què es fa a la mesquita o què es fa en el centre sikh	
A part del taller que hi ha altres parts de la meua feina... per exemple, aquest any vaig tenir que anar a un centre educatiu a parlar amb la directora, la cap d'estudis i la no sé què sobre el malestar que hi havia sobre el tema del islam i aquestes històries per aquest efecte de la rumologia que hi ha centres que difonen, (Nova Ciutadania)	Hi ha escoles que venen cada any i llavors fan a tercer de la ESO fan la sinagoga i la mesquita i després fan el temple sikh i el centre budista perquè ells mateixos s'organitzen. (OAR)	

Taula 5. Relació amb els centres de secundària segons tipus d'entitat o organització

3.2. Elements que afavoreixen i dificulten el partenariat amb els centres de secundària

Elements que afavoreixen:

- *Valor de la participació social, com un valor a potenciar en els joves*
"Hi ha una gran també voluntat des de les escoles i l'àmbit educatiu per portar als joves o als nens a fer una iniciativa cap algú i també doncs, proposar-ho. Jo penso que és fonamental obrir la porta al món a la gent diversa, als refugiats, als pobres" (Sant Egidí).
"Llavors el tema que hi ha és receptivitat i el tema agrada" (Nova ciutadania).
- *La qualitat i la millora de les accions i els projectes educatius*
"També es important perquè les entitats i les comunitats fan molt esforç en que la visita sigui atractiva i interessant. Això és interessant perquè també això ha anat passant perquè al principi només havia una persona en l'entitat explicant això és això i això és allò de mica en mica totes han anat posant les piles i ara a les visites fan teatre, donen menjar, fan meditació, els hi fan simular un casament, concert de música també" (OAR).

Elements que dificulten:

- *Les resistències per normalitzar la gestió de la diversitat religiosa als centres*
"El que sí hem pogut observar és que alguns professors encara tenen molts prejudicis cap a les persones i els seus orígens i no crec que sigui molt educatiu. Potser aquest és un dels principals obstacles..." (AEMB)
"La laïcitat negativa, és a dir, una laïcitat hostil en la diversitat religiosa i que té una sèrie de prejudicis vers a la diversitat religiosa. Considerar que la religió és un element de superstició, un element d'exclusió, un element d'intolerància... Llavors rebutgen la religió

- com un element màgica, com a supersticiosa, com a ancestral, com antiil·lustrada” (AUDIR)
- *La percepció social i el discurs esbiaixat de l'Islam vinculat al terrorisme, concretament, i de la diversitat religiosa en general.*
 “El bombardeig mediàtic i la desinformació que es produeix sobre el tema del islam. O sigui, hi ha un discurs com molt hegemònic, molt centrat en la guerra, molt centrat en l'estat islàmic que està fent un mal favor diguem-ne a la diversitat religiosa i no es visibilitza la diversitat que hi ha dins del islam, no es visibilitza les iniciatives solidàries dins del mateix islam” (Diversitas)
 “Qualsevol tema relacionat amb la religió en aquest cas la musulmana és vista com una agressió i parlem de lo de sempre: el mocador, el menjar halal i no halal i només porc eh perquè ja ens centrem en el porc, demanar classes d'àrab i no de religió, d'àrab...(…) De propostes en podem fer però per si d'altre banda hi ha un mur d'hormigó és difícil” (Nova ciutadania).
  - *La relació excessivament institucional entre les entitats i els centres educatius*
 “Jo crec que tenim relativament poc contacte amb els joves de les comunitats perquè és això, no tenim la relació des de l' institució cap a l' institució. Llavors clar en les institucions el representant ni són joves ni són dones i això és una mica la barrera que tenim i que potser seria un altre dels reptes a tenir en compte; que tenim una relació molt institucional segons com ...” (OAR).
 “Potser la falta de apropament. Les institucions saben que estem fent aquesta feina però tampoc han donat el pas per contactar-nos. Llavors és aquesta inquietud que ve per part dels professors o dels caps directius però encara no ens hem trobat amb cap institut o alguna escola que tingui aquesta inquietud i que ens hagi demanat” (Juventud multicultural musulmana).
  - *La incompatibilitat de ritme de treball i horaris en algunes entitats (i comunitats culturals) amb les franges lectives dels centres educatius*
 “Pensa què ha d'haver una persona voluntària que pugui rebre'ls i fer la explicació i a vegades, no és tan fàcil perquè sempre són en horaris de matí i hi ha comunitats que sí tenen persones alliberades i poden estar sempre allà i altres que ho tenen més complicat. Per tant, a vegades costa trobar el moment que els hi vagi bé però així comunitats que hagin dit no vull participar perquè no els hi interessa, jo no m'he trobat” (OAR).
 “Potser altre obstacle és que realment requereix tenir tota una part de l'entitat dedicada diguem-ne a treballar directament aquest tema perquè fer coses amb l'escola té tota una dedicació horària, una dedicació econòmica però trobo que és molt interessant treballa amb les escoles” (AUDIR)
  - *El no reconeixement de la “Missió de les entitats per part de les instàncies polítiques*
 “Sí políticamente personas desde las instituciones hay una barrera, un obstáculo porque se piensan que esto ha de hacerlo un profesional y recibimos desde varios departamentos que eso no lo tenemos que hacer nosotros por voluntad sino que eso lo ha de hacer un profesional para que los fondos los reciba ese profesional pero nosotros no lo hacemos por dinero sino porque sentimos una responsabilidad ciudadana” (HUMA ACESOP).
 “Hi ha centres educatius que no han volgut i crec que la Generalitat al principi no volia que estigués en marxa el projecte. Està subvencionat des del Marroc i crec que al principi, al estar-se trepitjant, bueno, no sé com dir-ho per part de la Generalitat va haver una mica de conflicte” (IBN Batuta).
  - *La no existència d'una política educativa única i normativa per orientar les intervencions de base*

“Llavors ho fem en condicions, ho fem d'una manera i ho fem... jo crec que es faria d'una manera o altre el que passa és que no és així perquè ningú s'enfronta amb ningú perquè no mana ningú o aquest és un problema greu no mana ningú, aquí cadascú fa el que vol” (Nova ciutadania).

“Cuando hemos ido hacer difusión del proyecto me salían problemas políticos y me preguntaban de "qué partido somos" entonces les dije que "no vengo por los partidos, aquí no traigo partidos políticos" que sea socialista, convergència o popular no tiene nada que ver. No tenemos nada que ver, aquí es educación, educación y nada más. Nosotros queríamos hacer esto en Mataró en el Maresme pero nos han rechazado y no querían saber nada del proyecto y eran de convergencia” (IBN Batuta).

- *La manca de recursos en general*

“Tenemos problemas de espacios. También, necesitamos personas con estudios y contratados no por horas bueno recursos y eso es fundamental. Luego, reconocimiento porque no hay mucho reconocimiento, un título, un premio no es suficiente” (HUMA ACESOP).

"No m'han donat pasta i no puc pagar a més gent voluntària, això l'any passat i no els hi va agradar res , és a dir, que sembla que les entitat socials estem aquí gratis, en moltíssimes coses gratis i tu ho saps, treballem de dilluns a diumenge i més però almenys per pagar coses bàsiques” (Llatins per Catalunya).

Aquestes dades ofereixen algun matís en funció del tipus d'entitat o organització de les persones entrevistades, tant des de la visió institucional com més tècnica, tal com es posa de relleu en la taula 6.

	Centres culturals i religiosos	Entitats interreligioses i especialitzades en diàleg interreligios	Fundacions a partir de xarxes	Xarxa de professionals
Elements que afavoreixen el partenariat amb els centres de secundària	Depèn perquè sí molts de nosaltres que formem l'entitat som de Girona o som de al voltant de Salt i molts hem anat a instituts o alguna "profe" ens coneix perquè va ser la nostra "profe" i això fa que la gent sap (Ibn Batuta) Hi ha una gran voluntat des de les escoles i l'àmbit educatiu per portar als joves o als nens a fer una iniciativa cap algú i també doncs, proposar-ho. Jo penso que és fonamental obrir la porta al món a la gent diversa, als refugiats, als pobres (Sant Egidi)	També es important perquè les entitats i les comunitats fan molt esforç en que la visita sigui atractiva i interessant. de mica en mica totes han anat posant les piles i ara a les visites fan teatre, donen menjar, fan meditació, els fan simular un casament, concert de música també (OAR)		
Element que dificulten el partenariat amb els centres de secundària	Sí, sí i diria també o sigui això és bastant habitual el tema econòmic però per altra banda, jo diria que el tema concret de la diversitat religiosa diria que un obstacle que estem tenint és com el bombardeig específicament sobre el	Bueno hi ha un obstacle en general que ja fa anys que dura però que es podria produir molt fàcilment en els instituts i és que hi ha una laïcitat negativa, és a dir, una laïcitat hostil en la diversitat religiosa i que té una sèrie de prejudicis		El que sí hem pogut observar és que alguns professors encara tenen molts prejudicis cap a les persones i els seus orígens i no crec que sigui molt educatiu. Potser aquest és un dels principals obstacles... (AEMB)

	<p>islam. El bombardeig mediàtic i la desinformació que es produeix sobre el tema del islam. està fent un mal favor diguem-ne a la diversitat religiosa i no es visibilitza la diversitat que hi ha dins del islam, no es visibilitza les iniciatives solidàries dins del mateix islam Jo diria que hi ha una responsabilitat social dels mitjans de comunicació que no s'està duent a terme i és un obstacle.</p> <p>Anem a explicar la realitat, la diversitat no sé què, feminisme musulmà etc. i no, o sigui, amb els adolescents jo aquest any m'ha costat moltíssim i mira que he portat moltes dades, moltes reflexions i hi ha un punt, estic pensant en una situació molt concreta, o sigui aquesta idea de la submissió de la dona musulmana com una cosa generalitzada totalment assumida, però totalment assumida, amb zero possibilitat de qüestionament en algun grup i clar, això és molt difícil de desmuntar en tres sessions. (Diversitas)</p> <p>Sí políticamente personas desde las instituciones hay una barrera, un obstáculo porque se piensan que esto ha de hacerlo un profesional y recibimos desde varios departamentos de mossos, de ayuntamiento de regidora de dona y varios dicen que eso no lo tenemos que hacer nosotros por voluntad sino que eso lo ha de hacer un profesional para que los fondos los reciba ese profesional (...).Muchas porque sabes que primero fondos económicos es una gran barrera que tenemos muy justo, lego espacios sábados los centros cívicos están cerrados y el domingo sé que todos están cerrados (Huma Acesop)</p>	<p>vers a la diversitat religiosa. Considerar que la religió és un element de superstició, un element d'exclusió, un element d'intolerància... Llavors rebutgen la religió com un element màgica, com a supersticiosa, com a ancestral, com antiil·lustrada. (Audir)</p> <p>Jo crec que tenim relativament poc contacte amb els joves de les comunitats perquè és això, no tenim la relació des de la institució cap a la institució. Llavors clar en les institucions el representant ni són joves ni són dones i això és una mica la barrera que tenim i que potser seria un altre dels reptes a tenir en compte; que tenim una relació molt institucional segons com ...</p> <p>a vegades costa trobar el moment que els hi vagi bé però així comunitats que hagin dit no vull participar perquè no els hi interessa, jo no m'he trobat.</p> <p>El que dèiem... és veritat que ens agradaria que vingués mes gent però sincerament no sé si tindriem capacitat per gestionar perquè no és fàcil gestionar i perquè les comunitats tampoc poden rebre una visita cada dia perquè és un treball voluntari(OAR)</p>		
--	---	---	--	--

	el que passa és que no és així perquè ningú s'enfronta amb ningú perquè no mana ningú o aquest és un problema greu no mana ningú, aquí cadascú fa el que vol (Nous catalans)			
--	---	--	--	--

Taula 6. Element que afavoreixen i dificulten el partenariat amb els centres de secundària segons tipus d'entitat o organització

3.3. Bones pràctiques d'aquest partenariat amb els IES

S'han identificat les següents bones pràctiques a seguir potenciant per anar consolidant el partenariat entre els IES i les entitats. Les presentem organitzades a tres nivells: les bones practiques des de les pròpies entitats, des dels IES's i des de les Administracions.

Des de les entitats:

- *Oferir suport per fer el treball de recerca als IES's*
 "Ajudar i assessorar parlant amb els professors dient que tenen tal o tal problema... Alguna vegada també hem tingut algun contacte amb algun educador social que treballa amb joves de secundària i que també tenien problemes molt similar" (AEMB)
- *Considerar les pràctiques consolidades en zones amb especial concentració de col·lectius migrants*
 "A Salt hi ha diferents projectes tant treballant a àmbit escolar justament perquè hi ha una de concentració de musulmans (..) Llavors a partir d'aquí els col·lectius sobretot africans d'origen, entitats petites locals que treballen amb les escoles i que són exemples de bones pràctiques de portes obertes "(Nous Catalans).
- *Considerar els projectes especialment ben valorats per afavorir els diàleg intercultural i interreligió*
 "El projecte "Un tour de diversitat religiosa per Barcelona" i em sembla que és l'àrea d'afers religiosos que ho fa i que ofereix aquest servei. Nosaltres vam contactar amb ells i ho vam adaptar i vam fer la visita guiada a través de contactes amb entitats i els hi vam fer una ruta per una mesquita, per un centre sikh i per un centre budista i va ser xulíssim i a més ho vam combinar amb visita a entitats: una entitat musulmana que té persones principalment musulmanes i els hi va encantar i estaven super contents i també van quedar amb ganes com de més "que ha sigut super xulo, ha sigut super maco" (Diversitas).
 "El projecte "Com vivim a Sòria" o sigui, la paraula "convivim" com un lloc de paraules i la meitat són musulmans i l'altre meitat són locals i la idea és reflexionar sobre això, sobre el racisme, xenofòbia, islamofòbia" (Diversitas).
 "Ara a Manresa es fa una cosa relacionat amb els camps de concentració en un institut perquè a Manresa va haver una persona que va escriure un llibre en Martí Pinella (?) que va estar en un camp de concentració i va quedar viu i va fer un llibre i és conegut i en tota aquesta història de la recuperació de la memòria històrica s'ha muntat tota una història per reforçar la explicació dels camps de concentració de la Alemanya nazi i bueno, això existeix com a projecte ja fet" (Nova ciutadania).

Des dels IES's:

- *Fomentar espais per aprenentatges socialment situats que incentivin el voluntariat com a via d'aprenentatge*
 “S'està proposant fer assignatures, matèries, accions socials i de voluntariat en diferents nivells i versions a hora lectives o fora de classe i després els nens han de portar d'això una memòria o tal i això és una proposta o una experiència boníssima i molt enriquidora (...) Després, és important per l'escola perquè els hi dones una tot un seguit de valors, d'ensenyaments nous i tot un grup de coses que tu després necessites” (Sant Edigi).
- *Promoure projectes de caràcter antirracista, a partir d'activitats experiencials i basades en un aprenentatge actiu i significatiu per reconstruir i analitzar críticament les pròpies actituds, des de la perspectiva de desmuntar estereotips, donar informació útil i contrastada sobre la realitat i la diversitat religiosa.*
 “Nosaltres posem a disposició dels centres educatius professionals amb un perfil d'èxit, d'èxit no el sentit del que ha aconseguit sinó en el sentit professional de tenir una trajectòria sòlida per poder anar a un institut i explicar perquè ha passat allò i això ho posem en disposició dels centres educatiu” (Xarxa de convivència de Roses).

Des de les Administracions:

- *Establir una política de partenariat amb els Instituts des del Departament d'Ensenyament*
 “La nostra voluntat és estendre el programa si pot ser amb altres escoles i perquè no... però això és més complicat perquè requereix una interlocució amb el departament d'ensenyament amb instituts” (AUDIR).
- *Promoure convocatòries pel desenvolupament de projectes que impliquin la coordinació entre les entitats i els centres educatius, en un calendari que permeti projectar accions viables i realistes amb els recursos necessaris.*
 “La subvenció de APS es va tancar fa un parell de setmanes clar fa un parell setmanes s'estaven tancant els projectes de APS de l'any passat i tu no saps ni tant sols quins professors tindràs perquè és una escola pública i cada anys no sabràs amb quins nens treballes, les entitats més o menys no saben quines necessitats hi haurà cap al setembre perquè encara no saben si l'han aprovat o no” (Llatins per Catalunya).

Aquestes dades ofereixen algun matís en funció del tipus d'entitat o organització de les persones entrevistades, tant des de la visió institucional com més tècnica, tal com es posa de relleu en la taula 7.

	Centres culturals i religiosos	Entitats interreligioses i especialitzades en diàleg interreligios	Fundacions a partir de xarxes	Xarxa de professionals
Bones pràctiques	L'any passat d'uns centres del Maresme amb els que havíem participat en el projecte aquest ens van demanar un tour de diversitat religiosa per Barcelona Nosaltres vam contactar amb ells i ho vam adaptar i vam fer la visita guiada a través de contactes amb entitats i els hi vam fer una ruta per	L'activitat és com una bona pràctica en sí mateixa en el sentit que és una activitat que aporta això, coneixement de la diversitat religiosa entre els joves. Una activitat d'experimentar i conèixer una mica i normalment els agrada molt. No és el mateix fer-ho a classe que anar a		els hem ajudat sobretot amb els treballs de recerca que estan relacionats amb islam i el món àrab. Potser això hagi ajudat d'alguna manera al desenvolupament del treball d'aquests estudiants Crec que nosaltres aquí hem trobat un petit camí: ajudar i

	<p>una mesquita, per un centre sikh i per un centre budista</p> <p>Ara un altre bona experiència i que justa ara la tenim en marxa, no és específicament de diversitat religiosa però sí que toca el tema perquè l'origen o sigui, el que va motivar la creació del projecte va ser el fet de discriminació amb persones musulmanes en un poble interior al costat de Manresa i vam crear un projecte que es deia "Com vivim a Sòria" o sigui, la paraula "convivim" com un lloc de paraules i la meitat són musulmans i l'altre meitat són locals i la idea és reflexionar sobre això, sobre el racisme, xenofobia, islamofòbia. (Diversitas)</p> <p>Las buenas prácticas es que muchas mujeres viven mucho mejor. Ahora están integradas y las mujeres pakistanís eran invisibles y gracias a nuestro trabajo no solo están visibles sino que están participando colaborando con los institutos y no solo con este barrio sino por toda la ciudad en nuestra página web (Huma Acesop)</p> <p>s'està proposant és fer assignatures, matèries, accions socials i de voluntariat en diferents nivells i versions a hora lectives o fora de classe i després els nens han de portar d'això una memòria o tal i això és una proposta o una experiència boníssima i molt</p> <p>(...) Jo penso que és un gran ajut pels pobres sobretot, o sigui, que ens ajudin a l'entitat després ho transportes, és a dir, ajudes a qui serà servit o al que has ajudat a netejar una sala que és on es reunirà un grup... O sigui, és importantíssim. Després, és important per</p>	<p>l'espai i conèixer l'espai i això és una bona pràctica. (OAR)</p>		<p>assessorar parlant amb els professors dient que tenen tal o tal problema. (AEMB)</p>
--	--	--	--	---

	<p>l'escola perquè els hi dones una tot un seguit de valors, d'ensenyaments nous i tot un grup de coses que tu després necessites. (Sant Egidí)</p> <p>Els col·lectius sobretot africans d'origen, entitats petites locals que treballen amb les escoles i que són exemples de bones pràctiques de portes obertes. (Nous catalans)</p>			
--	--	--	--	--

Taula 7. Bones pràctiques segons tipus d'entitat o organització

3.4. Propostes de millora i reptes pel afavorir el treball i el partenariat als IES

A mode de complement de les bones pràctiques detectades, a continuació es presenten les **propostes vinculades als reptes per millorar el partenariat i el treball entre les entitats i els IES pel diàleg interreligiós i intercultural amb els joves** als mateixos nivells que s'ha considerat a l'apartat anterior:

Des de les entitats

- *Optimitzar l'ús de les xarxes socials com a via de contacte amb els joves, de visibilització del treball realitzat i com a forma de presentació i difusió als centres, al món acadèmic i a l'Administració*
"Estendre'ns a nivell acadèmic o a nivell universitari, primària, institut. Estendre'ns i donar aquesta visió i aquesta perspectiva de ser musulmans i a l'hora catalans. Aquesta multiculturalitat dins del nostre país" (Juventud multicultural musulmana).
- *Contactar i realitzar més projectes específics per escoles o instituts.*
"Tenim els objectes de les diferents tradicions religioses; jo crec que es podria aprofitar més per les escoles. O sigui, arribar a més escoles amb aquest material perquè crec que podria interessar en general a les escoles" (AUDIR).
- *Generar major interès per part de les escoles públiques.*
"Renovació de material una de les coses que teníem pensant i que encara hem d'acabar de veure els materials però que aquest materials estiguin penjats a internet i que tinguin una part interactiva. També, que les escoles pugui fer aportacions després de la visita hi hagi materials o coses o aportacions de l'alumnat i que pugui estar en allà" (OAR).

Des dels IES's

- *Incorporar alguna assignatura sobre interculturalitat o interreligiositat en el curriculum com un contingut a treballar*
"Abans es feia educació per la ciutadania que sí que tocava una mica aquest tema però ara no sé si... però cal ser més específic en el tema de la diversitat religiosa i cultural" (AEMB)
- *Donar més valor a la cultura religiosa.*

“Incloure d'alguna manera no sé si dir obligatòria però sí... perquè és cultura general i a més condiciona molt la mirada respecte del món, no és dir anem a fer religió sinó anem a entendre el fet religiós que és diferent. Llavors jo això diria que per aquí s'hauria de tirar (Diversitas>).

“Poder incorporar un acompanyament y un componente religioso que no sea clases de religión sino una clase que permita enseñar vale el budismo qué es, el islam qué es, cómo se practica... y sobre todo, salir del enfoque histórico hablando del profeta Mahoma sinó la religión hoy” (CIDOB)

- *Visibilitzar la diversitat religiosa i la diversitat cultural de l'actual realitat social. La interculturalitat i la gestió de la diversitat religiosa suposa assumir un punt de vista educatiu transversal a tot el curriculum.*

“Implicar a les famílies a les AMPES, implicar als professionals que vinguin d'altres orígens, que hi hagi diversitat de tot tipus. Tot això al final crearà que totes les persones que estan creixent creixin amb aquest visió i dintre de 22 anys no hi haurà cap problema perquè ho han vist sempre” (Ibn Batuta).

“Que els currículums no només fer una visita sinó que intentem més que formi part del conjunt de la vida. Jo crec que això és un repte (...) aprofundir o sigui, ara aquí nosaltres tenim una proposta aquí primer i segon de ESO i dius bueno i els de tercer , quart, batxillerat... Tot això com es continua treballant ” (Migrastudium).

Des de les Administracions

- *Elaborar i fer pública una xarxa de dades per a què hi hagi més contacte entre les entitats i els centres educatius.*

“A la llista dels instituts o el Departament d'ensenyament de la Generalitat hauria de tenir una llista d' entitats actives amb les que siguin possible treballar” (AEMB)

- *Dissenyar programes de formació específics per professorat, per alumnat de primària i de secundària, cadascú al nivell que necessita sobre la diversitat religiosa*

“Un conjunt del coneixement de la diversitat religiosa més acurada, més profunda, més fort, més rigorós ajudaria” (AUDIR)

- *Avançar cap a una major tolerància i obertura de les comunitats religioses.*

“Que els prejudicis d'aquesta classe acadèmica, educadora, il·lustrada que té uns certs prejudicis en contra de la religió doncs que aquest prejudicis desapareguessin. Aquest és el projecte nostre el desig però la realitat és tan complexa que ho veig difícil que puguin desaparèixer” (AUDIR).

- *Potenciar una plantilla de professionals en el sector educatiu verdaderament intercultural.*

“Que no teniu cossos docents doncs és una cosa que quant tinguem més diners, jo vaig parlar amb l'anterior consellera i estava totalment d'acord i l'actual també hem d'anar a mesura que tinguem més recursos a formar a grups docents en les diferents llengües, en les més importants: l'àrab però també l'urdú perquè puguin... o també xinès perquè hi ha moltes llengües a casa nostra” (Nous Catalans)

Aquestes dades ofereixen algun matis en funció del tipus d'entitat o organització de les persones entrevistades, tant des de la visió institucional com més tècnica, tal com es posa de relleu en la taula 8.

	Centres culturals i religiosos	Entitats interreligioses i especialitzades en diàleg interreligios	Fundacions a partir de xarxes	Xarxa de professionals
Propostes de millora	ens hem adonat que hi ha una mancança de cultura	O sigui, arribar a més escoles amb aquest		Jo crec que potser cal en els instituts alguna

	<p>religiosa com a fet cultural molt gran. Jo no sé per què Jo crec que això és un problema de cara a promoure la diversitat religiosa i una proposta de millora seria això, incloure d'alguna manera no sé si dir obligatòria però sí... perquè és cultura general i a més condiciona molt la mirada respecte del món, no és dir anem a fer religió sinó anem a entendre el fet religiós que és diferent. Llavors jo això diria que per aquí s'hauria de tirar. Justament atenent a la problemàtica que hi ha ara sobre la islamofòbia jo crec que en alguns casos s'ha de treballar i informar des de la perspectiva de desmuntar estereotips, donar informació útil i contrastada sobre la realitat i la diversitat del islam. Llavors jo diria, proposta de millora dissenyar programes de formació específics ja siguin per profes, per alumnes de primària i de secundària, cadascú al nivell que necessita sobre aquesta realitat. (Diversitas)</p> <p>Visibilitzar, visibilitzar molt jo crec que la diversitat religiosa es treballa moltíssim però segueixen havent professores que no poden ensenyar perquè porten el mocador, que professionals de tots els sectors s'han de canviar el nom o siguin l'han d'occidentalitzar el projecte llavors és tan senzill com fer-ho visible i fer-ho natural la interculturalitat s'ha de treballar sempre, ha de ser una esfera més i no té més misteri. Jo crec que això s'ha de treballar moltíssim perquè no pots fomentar la interculturalitat si només 'estàs defensant per la part dels alumnes llavors realment per la part professional no n'hi ha. Implicar a les famílies a</p>	<p>material perquè crec que podria interessar en general a les escoles. I a part de arribar més, s'haurien de realitzar projectes específics per escoles</p> <p>Hi ha moltes poques entitats o institucions que treballin específicament la diversitat religiosa amb escoles i sí que és veritat que les escoles que ho fan, hi ha algunes que implementen doncs diversitat religiosa a les aules però que als mestres en el fons els hi vam molt bé tenir activitats o materials extra per treballar perquè moltes vegades no sabem com treballar aquest tema.</p> <p>Suposo que un conjunt donar informació útil i del coneixement de la diversitat religiosa més acurada, més profunda, més fort, més rigorós ajudaria. La qual cosa vol dir que bueno en el futur jo no ho veig clar com evolucionarà això. El meu desig és que evolucions cap a una tolerància molt gran i que els prejudicis d'aquesta classe acadèmica, educadora, il·lustrada que té uns certs prejudicis en contra de la religió doncs que aquest prejudicis desapareguessin. Aquest és el projecte nostre el desig però la realitat és tan complexa que ho veig difícil que puguin desaparèixer i que les comunitats religioses evolucionin cap a una major tolerància i obertura cosa que és possible no sé si és previsible però és possible que passi. (Audir)</p> <p>En relació a l'activitat el tema de poder tenir una mica més d'incidència o generar una mica és d'interès per part de les escoles públiques crec que és un repte important tot i que actualment en tenim alguna més que en el passat però és un tema que consta.</p>	<p>assignatura d'interculturalitat o d'interreligiositat perquè no es fa res, o sigui, el pas de començar és que s'estudiï perquè no s'imparteix res que tingui aquests continguts. Cada cop més vivim en una societat multicultural però sembla que no vagin en aquesta distància i sembla...</p> <p>I per millorar explícitament la relació que pugui haver entre les entitats i els centres de secundària?</p> <p>Jo crec que també cal obrir una xarxa de dades que no sé si existeix o no o alguna cosa així per a què hi hagi més contacte Per a que es visualitzin més les entitats?</p> <p>a la llista dels instituts o el departament d'educació de la Generalitat hauria de tenir una llista d'entitats actives amb les que siguin possible treballar.</p> <p>jo crec sobretot que organitzant esdeveniments i quan ve un públic variat doncs aquí en ens coneix. També a través de la pàgina web, facebook... (AEMB)</p>
--	---	---	---

	<p>les AMPES, implicar als professionals que vinguin d'altres orígens, que hi hagi diversitat de tot tipus. (Ibn Batuta)</p> <p>Per tant, com a millores per una ciutat seria això... que tothom pogués fer una cosa per la ciutat i dels barris i crec que en aquest sentit s'ha de fer això, o sigui l'ideal seria aquest. Que les escoles dels nostres fills ells poguessin fer aquest tipus de coses d'anar a visitar als ancians, ajuda a tothom, als ancians, als nens, als "profes" (Sant Egidi)</p>	<p>Bueno en aquesta línia de renovació de material una de les coses que teníem pensant i que encara hem d'acabar de veure els materials però que aquest materials estiguin penjats a internet i que tinguin una part interactiva. També, que les escoles pugui fer aportacions després de la visita hi hagi materials o coses o aportacions de l'alumnat i que pugui estar en allà i que ens puguin servir una miqueta doncs per això, per veure com ho han viscut i què n'han tret de ... i que això estigui a l'abast de qui ho vulgui. Com ara tindrem web pensem que seria molt adequat que pogués estar penjat i que hi hagués més fonts per ampliar informació per a la gent que tingui ganes de saber més coses per exemple, que hi hagi vídeos, més material vinculat al tema. (OAR)</p>		
--	---	--	--	--

Taula 8. Propostes de millora segons tipus d'entitat o organització

B) Les xarxes de les entitats vers el diàleg interreligiós

Entre els resultats esperats d'aquesta recerca, establíem en el seu inici la voluntat d'obtenir un mapeig de les entitats principals vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana que implementessin, preferiblement, iniciatives socioeducatives dirigides a la joventut. Amb aquesta intenció, l'equip de recerca va elaborar una matriu de relacions que inclou totes les entitats que van ser mencionades en les entrevistes i que van accedir a respondre el qüestionari de xarxes. Concretament, es va dur a terme una anàlisi de xarxes sociocèntriques per tal de tenir una visió global de les interaccions existents entre aquestes entitats, i per a posteriorment obtenir en quina mesura aquestes relacions fomenten actualment el diàleg interreligiós amb joves. Per a l'elaboració del mapa de xarxes i la seva anàlisi s'ha utilitzat l'UCINET com a programari d'anàlisi de xarxes socials, acompanyat de l'eina NETDRAW per a la representació gràfica.

A simple vista, cadascuna de les xarxes següents presenta les relacions que hi ha entre totes les entitats de Catalunya captades. Es pot observar que hi ha entitats més connectades que altres i alguns sub-grups dins la xarxa, la qual cosa ens permetrà establir hipòtesis sobre les relacions existents. Aquesta qüestió pot abordar-se mitjançant les variables atributives de què disposem.

Abans, però, ens aturem a fer una anàlisi de l'estructura reticular. La primera qüestió plantejada a les entitats pretenia conèixer "en quin grau les entitats identificades es relacionen les unes amb les altres". La figura següent (Fig. 1) ens mostra les interaccions.

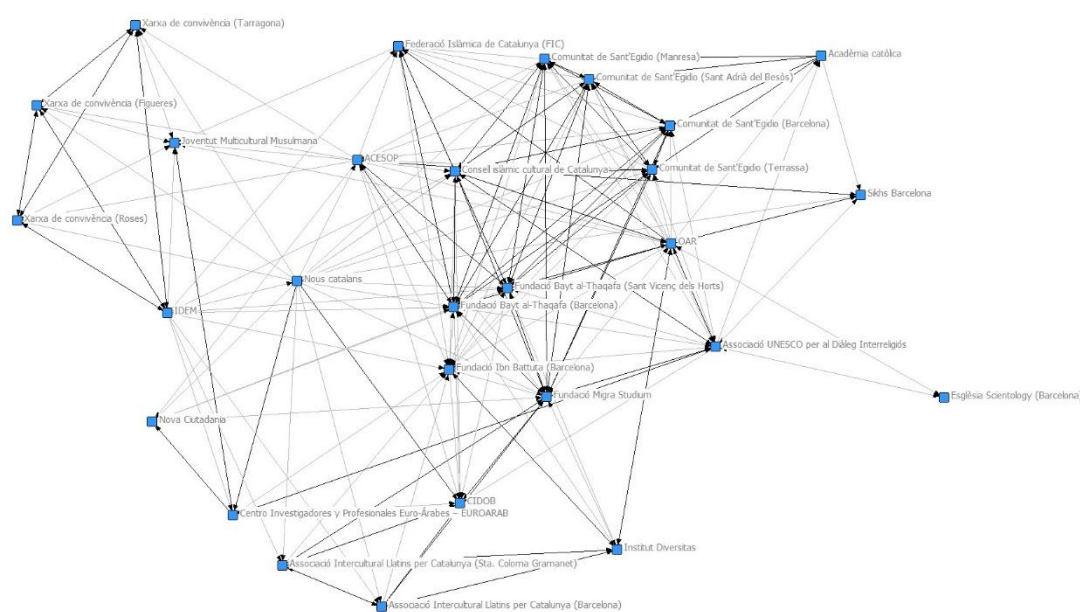

Figura 1. Relacions entre les entitats

La xarxa d'entitats està conformada per un total de 36 entitats, entre les quals algunes són seus d'altres entitats. És el cas, per exemple, de la Fundació Bayt al-Thaqafa, la qual té una seu a Barcelona i una altra a Sant Vicenç dels Horts. A través d'una escala numèrica de relació (1 = gens, 2 = mitjana, 3 = molta) s'ha recollit la intensitat de relació entre l'entitat estudiada i l'entitat amb qui té relació; d'aquesta manera, en la figura 1 veiem en color gris els llaços o vincles que indiquen una intensitat mitjana de relació i en color negre els que indiquen una intensitat alta de relació.

Les fletxes indiquen la reciprocitat de la relació. Si tant una entitat com l'altra s'han anomenat reciprocament, la fletxa esdevé en aquest cas bidireccional. En canvi, quan una entitat anomena una altra entitat, però aquesta no la identifica com a tal, la fletxa esdevé unidireccional, la qual cosa pot indicar-nos que una entitat es relaciona amb l'altra pel motiu que sigui, però que no necessàriament aquesta relació ha d'estar motivada per les dues entitats. És el cas, per exemple, de l'Oficina d'Afers Religiosos (OAR), observem que hi ha varies entitats que diuen relacionar-se amb l'OAR, però alhora que l'OAR també indica relacions amb entitats que al seu torn no l'han anomenada. La bidireccional de les interaccions és un primer indicador de la densitat de la xarxa. D'aquesta manera, podem dir que el nombre de relacions reals possibles entre les entitats és força més baix del possible, amb la presència de nodes que només tenen relació amb una, dues o tres entitats. Encara que l'estructura reticular ens demostrï que hi ha entitats poc connectades, el fet de que depenguin d'un node és un primer pas cap a una possible articulació posterior més forta.

En la figura següent (Fig. 2) pot veure's que la gran majoria d'entitats es troben ubicades a la província de Barcelona i concretament a Barcelona ciutat (1 = Barcelona ciutat; 2 = Barcelona província; 3 = Girona; 4 = Tarragona). Entre les entitat localitzades, cap es situa a la província de Lleida. A més, pot veure's que les entitats que formen part d'altres províncies estan poc connectades amb la resta d'entitats de Barcelona. Malgrat això, de les entrevistes fetes a les entitats s'ha recollit que l'atenció d'aquestes entitats no sempre es circumscriu a l'àrea on es troben ubicades, de manera que algunes treballen a nivell autonòmic –i fins i tot en alguns casos algunes tenen incidència nacional–, mentre que altres ho fan a un nivell més local. La figura següent ens mostra també aquesta informació, mitjançant la forma dels nodes (Cercle = Autonòmic; Quadrat = Barcelona ciutat; Triangle = Local –província de Barcelona–; Capsa = Província de Barcelona).

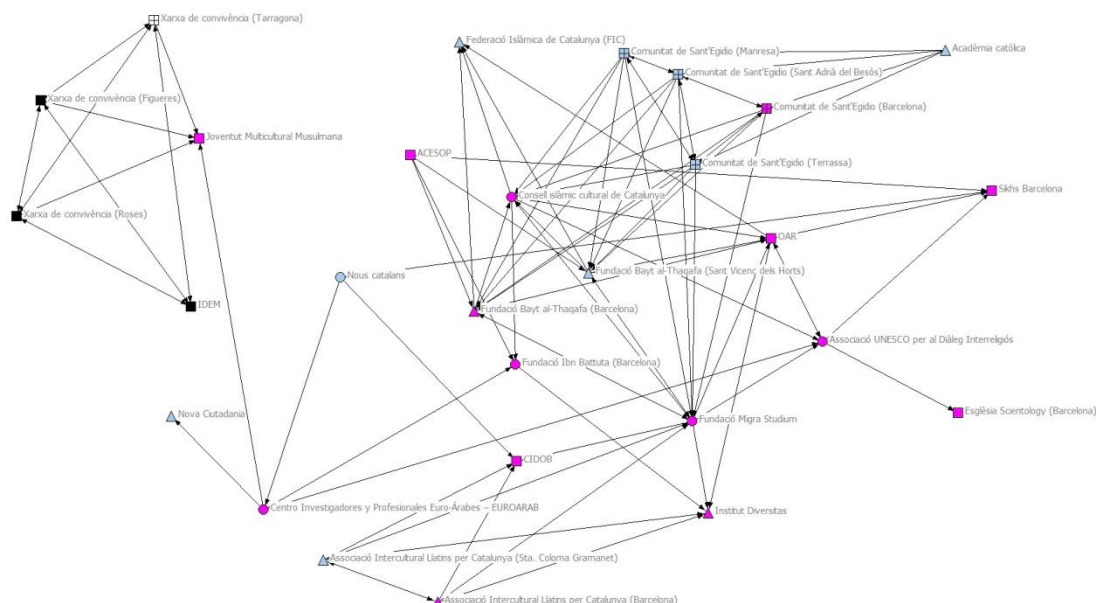
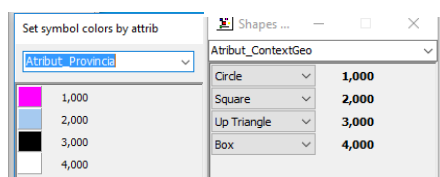

Figura 2. Entitats per província i context geogràfic

De totes les entitats que formen part de la xarxa, observem que el 50% es defineixen com associacions i el 16,6% fundacions. Entenem les associacions com agrupacions de persones constituïdes per a realitzar una activitat col·lectiva d'una forma estable, organitzades democràticament i sense ànim de lucre; mentre que les fundacions són aquelles organitzacions dotades de personalitat jurídica privada que es caracteritza per perseguir, sense ànim de lucre, fins d'interès general a favor d'un col·lectiu genèric. La diferència fonamental entre una Fundació i una Associació és que, mentre l'associació és una agrupació de persones que s'uneixen per tal d'assolir un objectiu comú, la fundació suposa un patrimoni vinculat a la consecució d'un fi i no disposa de socis, si no que els fundadors són els titulars dels béns i dels drets de la fundació. A més, dues de les entitats es defineixen com a Federacions (el Consell islàmic cultural de Catalunya i la Federació Islàmica de Catalunya), precisament entitats que estan formades per l'agrupació de diverses Associacions, cosa que augmenta encara més el nombre d'associacions de la xarxa. La particularitat de les Federacions d'associacions és que tenen entitat jurídica pròpia, estatuts i mecanismes de representació diferents dels propis de les associacions membres i, que desenvolupen una funció d'assessorament a les entitats federades, prestació de serveis i mediació davant d'institucions i altres instàncies, ja que acostumen a servir d'interlocutors. La resta d'entitats de la xarxa es defineixen com serveis municipals (com l'Oficina d'Afers Religiosos), entitats religioses (com Sikhs Barcelona), cooperatives (és el cas de l'Institut Diversitas), o acadèmies (Acadèmia Catòlica).

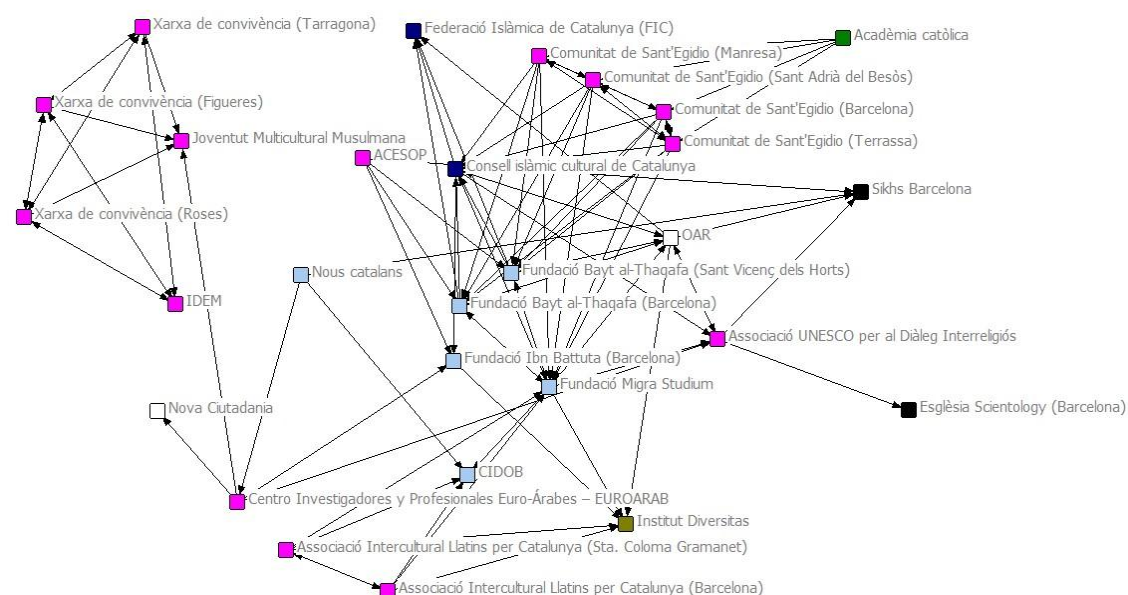
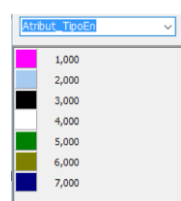

Figura 3. Tipologia d'entitats

(1 = Associació; 2 = Fundació; 3 = Entitat religiosa; 4 = Servei municipal; 5 = Acadèmia; 6 = Cooperativa; 7 = Federació)

Si analitzem ara les entitats que diuen treballar amb joves, la figura següent (Fig. 4) ens mostra que excepte dues entitats (l'Església Scientology i Sikhs Barcelona) totes tenen activitats adreçades als joves (Cercle = Sí; Quadrat = No), malgrat que en les entrevistes s'ha pogut veure que el treball amb aquest col·lectiu no és precisament una prioritat, sinó un element vinculat al tipus de projectes en els quals estiguin treballant en cada moment. Si analitzem el color dels

nodes de la xarxa, els quals ens indiquen si estan prioritant o no el diàleg interreligiós, s'observa que només el 35,71% diuen fer-ho (Nodes roses), i el 25% ho fan de manera indirecta (Nodes negres) o el 10,71% parcialment (Nodes blancs), per tant, sense que per aquests dos últims grups aquesta qüestió sigui una prioritat o objectiu de l'organització. Els nodes grisos ens indiquen en aquest cas aquelles entitats que no prioritzen a dia d'avui el diàleg interreligiós entre els seus objectius principals.

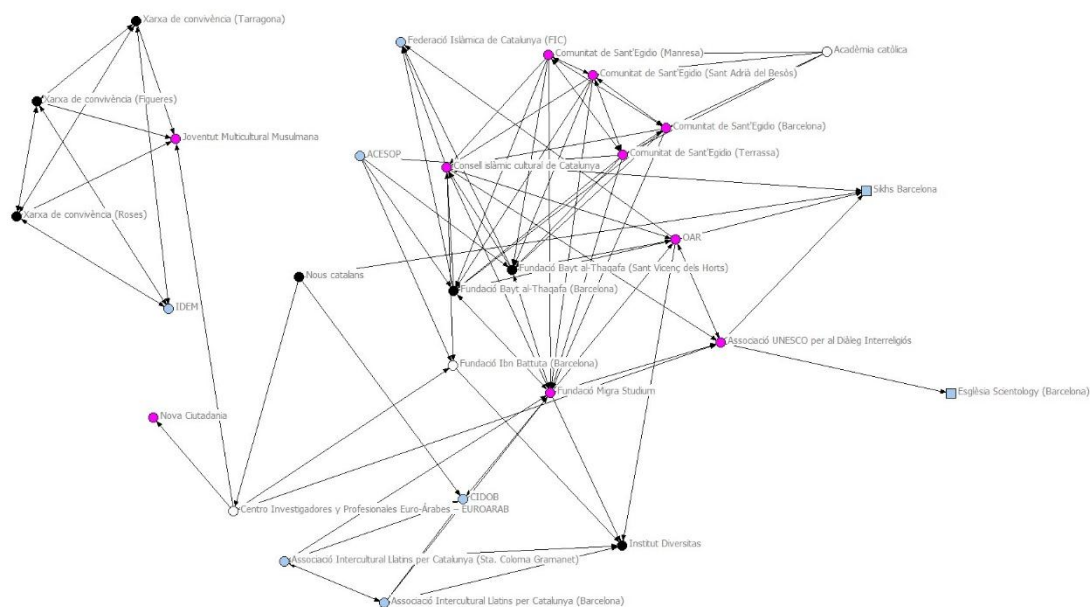
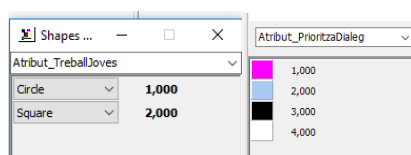

Figura 4. Entitats que treballen amb joves i que treballen el diàleg interreligiós

Encara que hi ha entitats que no entenen el diàleg interreligiós com un dels seus eixos de treball, ni tampoc el treball específic amb els joves, el qüestionari de xarxes ens va permetre aprofundir més en aquesta qüestió. La segona pregunta plantejada a les entitats pretenia conèixer “en quin grau les relacions que mantenen entre elles són, precisament, objecte de treball pel diàleg interreligiós amb els joves”. La figura següent (Fig. 5) ens mostra un nou graf de vincles en el qual les interaccions establertes entre aquestes organitzacions estarien només motivades pel diàleg interreligiós amb joves. Prenent en consideració que s'ha utilitzat la mateixa escala numèrica de relació que abans (1 = gens, 2 = mitjana, 3 = molta), la figura recull únicament les relacions més significatives.

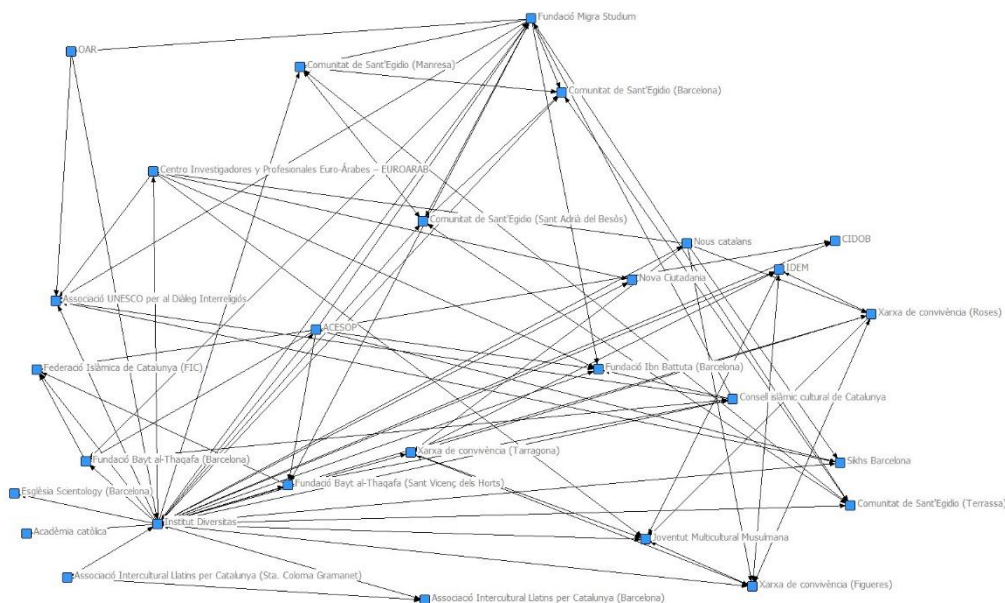

Figura 5. Interaccions més significatives entre les entitats a propòsit del diàleg interreligiós amb joves

En aquest cas, s'observa que la densitat de la xarxa és major que anteriorment, perquè hi ha més vincles que uneixen entitats amb entitats. Recordem que la densitat indica precisament la proporció de relacions existents sobre el total de relacions possibles. Aquest indicador ens suggereix que tot i que hem vist que el diàleg interreligiós amb joves actualment no és un objectiu prioritari en el territori català, el treball que fan les entitats respecte aquest tema compta amb una articulació determinada. Les entitats que ocupen un paper central (Degree) en l'estructura reticular de les entitats catalanes, tal i com es recull en la taula següent, són: l'Institut Diversitas, l'ACESOP, la Fundació Bayt al-Thaqafa, seguit per la Fundació Migra Studium, l'Associació UNESCO per al diàleg interreligiós, i el Consell islàmic de Catalunya.

			Degree	1 NrmDegree	2 Share	3
	7	Institut Diversitas	81.000	100.000	0.065	
	15	ACESOP	59.000	72.840	0.047	
21		Fundaci Bayt al-Thaqafa (Sant Vicenç dels Horts)	57.000	70.370	0.046	
	20	Fundaci Bayt al-Thaqafa (Barcelona)	57.000	70.370	0.046	
	4	Fundaci Migra Studium	55.000	67.901	0.044	
3		Associaci UNESCO per al Diàleg Interreligiós	47.000	58.025	0.038	
	14	Consell islàmic cultural de Catalunya	47.000	58.025	0.038	
	12	Joventut Multicultural Musulmana	44.000	54.321	0.035	
	25	Comunitat de Sant'Egidio (Manresa)	44.000	54.321	0.035	
	24	Comunitat de Sant'Egidio (Barcelona)	44.000	54.321	0.035	
	26	Comunitat de Sant'Egidio (Terrassa)	44.000	54.321	0.035	
27		Comunitat de Sant'Egidio (Sant Adri del Besòs)	44.000	54.321	0.035	
	22	Fundaci Ibn Battuta (Barcelona)	43.000	53.086	0.035	
	1	Nous catalans	43.000	53.086	0.035	
	9	Xarxa de convivència (Figueres)	42.000	51.852	0.034	
	8	Xarxa de convivència (Roses)	42.000	51.852	0.034	
	10	Xarxa de convivència (Tarragona)	42.000	51.852	0.034	
	23	IDEM	42.000	51.852	0.034	
2		Centro Investigadores y Profesionales Euro-Àrabs - EUROARAB	41.000	50.617	0.033	
	5	Federaci Islàmica de Catalunya (FIC)	41.000	50.617	0.033	
	16	Sikhs Barcelona	38.000	46.914	0.031	
	19	OAR	37.000	45.679	0.030	
18		Associaci Intercultural Llatins per Catalunya (Sta. Coloma Gramanet)	36.000	44.444	0.029	
	17	Associaci Intercultural Llatins per Catalunya (Barcelona)	36.000	44.444	0.029	
	11	Nova Ciutadania	36.000	44.444	0.029	
	6	CIDOB	36.000	44.444	0.029	
	13	Església Scientology (Barcelona)	34.000	41.975	0.027	
	28	Acadèmia catòlica	32.000	39.506	0.026	

DESCRIPTIVE STATISTICS

Degree 1 2 3
NrmDegree Share

1	Mean	44.429	54.850	0.036
2	Std Dev	9.796	12.094	0.008
3	Sum	1244.000	1535.802	1.000
4	Variance	95.959	146.257	0.000
5	SSQ	57956.000	88334.094	0.037
6	MCSSQ	2686.857	4095.195	0.002
7	Euc Norm	240.741	297.211	0.194
8	Minimum	32.000	39.506	0.026
9	Maximum	81.000	100.000	0.065
10	N of Obs	28.000	28.000	28.000

Network Centralization = 48.62%
Blau Heterogeneity = 3.75%. Normalized (IQV) = 0.18%

Seguint amb l'anàlisi, les entitats que inicien més relacions (Outdegree) al respecte són l'Institut Diversitas, l'ACESOP, la Fundació Bayt al-Thaqafa i la Fundació Migra Studium. Per contra, les entitats que són més contactades (Indegree) són l'AUDIR, la Joventut Multicultural Musulmana, la Fundació Ibn Battuta i el Consell islàmic cultural de Catalunya. Vegeu les puntuacions majors a la taula següent:

		1	2	3	4
	Outdeg	Indeg	nOutde	nIndeg	

1	Nous catalans	38.000	33.000	0.469	0.407
2	Centro Investigadores y P	35.000	34.000	0.432	0.420
3	Associació UNESCO per al	31.000	46.000	0.383	0.568
4	Fundació Migra Studium	49.000	44.000	0.605	0.543
5	Federació Islàmica de Cat	28.000	40.000	0.346	0.494
6	CIDOB	27.000	36.000	0.333	0.444
7	Institut Diversitas	79.000	39.000	0.975	0.481
8	Xarxa de convivència (Ros	35.000	40.000	0.432	0.494
9	Xarxa de convivència (Fig	35.000	40.000	0.432	0.494
10	Xarxa de convivència (Tar	35.000	40.000	0.432	0.494
11	Nova Ciutadania	28.000	35.000	0.346	0.432
12	Joventut Multicultural Mu	28.000	43.000	0.346	0.531
13	Església Scientology (Bar	28.000	33.000	0.346	0.407
14	Consell islàmic cultural	39.000	42.000	0.481	0.519
15	ACESOP	57.000	31.000	0.704	0.383
16	Sikhs Barcelona	30.000	37.000	0.370	0.457
17	Associació Intercultural	33.000	34.000	0.407	0.420
18	Associació Intercultural	33.000	34.000	0.407	0.420
19	OAR	34.000	34.000	0.420	0.420
20	Fundació Bayt al-Thaqafa	55.000	38.000	0.679	0.469
21	Fundació Bayt al-Thaqafa	55.000	38.000	0.679	0.469
22	Fundació Ibn Battuta (Bar	28.000	43.000	0.346	0.531
23	IDEM	37.000	38.000	0.457	0.469
24	Comunitat de Sant'Egidio	40.000	40.000	0.494	0.494
25	Comunitat de Sant'Egidio	40.000	40.000	0.494	0.494
26	Comunitat de Sant'Egidio	40.000	40.000	0.494	0.494
27	Comunitat de Sant'Egidio	40.000	40.000	0.494	0.494
28	Acadèmia catòlica	27.000	32.000	0.333	0.395

Aquesta informació, pot veure's també en la figura següent (Fig. 6). La mida dels nodes ens indica precisament el Degree, com més gran és el node més centralitat ocupa l'entitat a la xarxa:

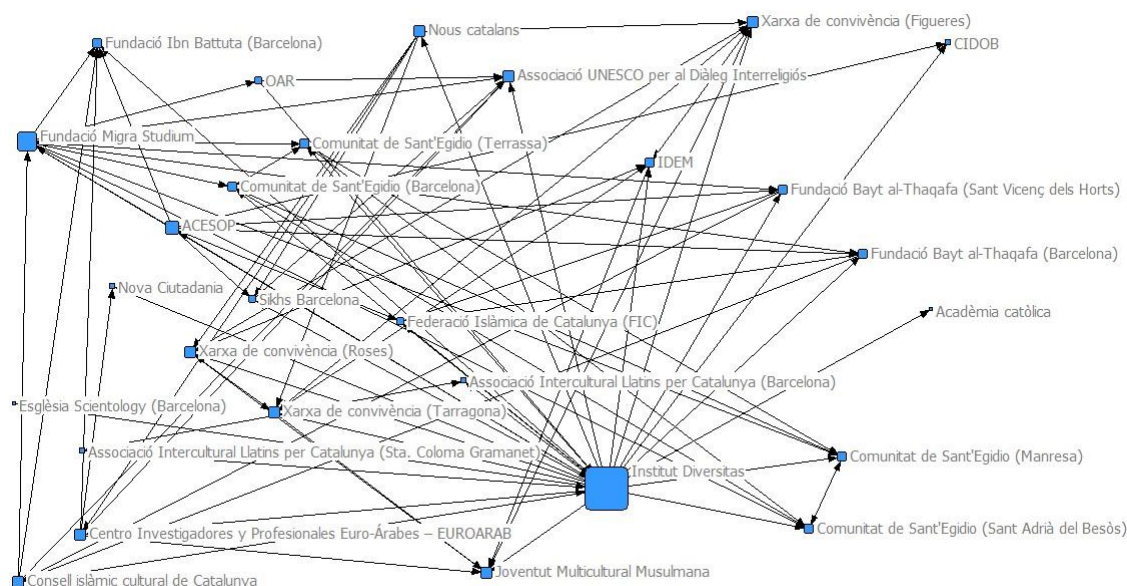

Figura 6. Centralitat de les entitats a propòsit del diàleg interreligiós amb joves

Seguint amb l'anàlisi de la resta d'atributs de la xarxa principal, en la figura següent (Fig. 7), el color dels nodes ens indica el temps que porten les entitats treballant i, per tant, ens indica la seva experiència i el seu recorregut en el camp. D'aquesta manera, s'observa que algunes entitats (concretament 3; 8,3%) havien liderat diversos projectes en el passat, però que actualment no ho fan pels motius que sigui; altres han començat a treballar actualment però no tenen experiències significatives prèvies de les quals puguin parlar (13,9%; 5 entitats); i, en canvi, la gran majoria, el 50% (18 entitats) sí. Són entitats que en algun moment de la seva trajectòria han pogut liderar projectes varis (nodes negres i blancs). Si pensem en la ubicació geogràfica de les entitats i, també, en el seu context d'acció –variables analitzades anteriorment–, el graf següent permet veure que hi ha diferents graus d'experiència en el territori català, malgrat que el gran gruix d'entitats entrevistades estiguin localitzades a Barcelona ciutat o província.

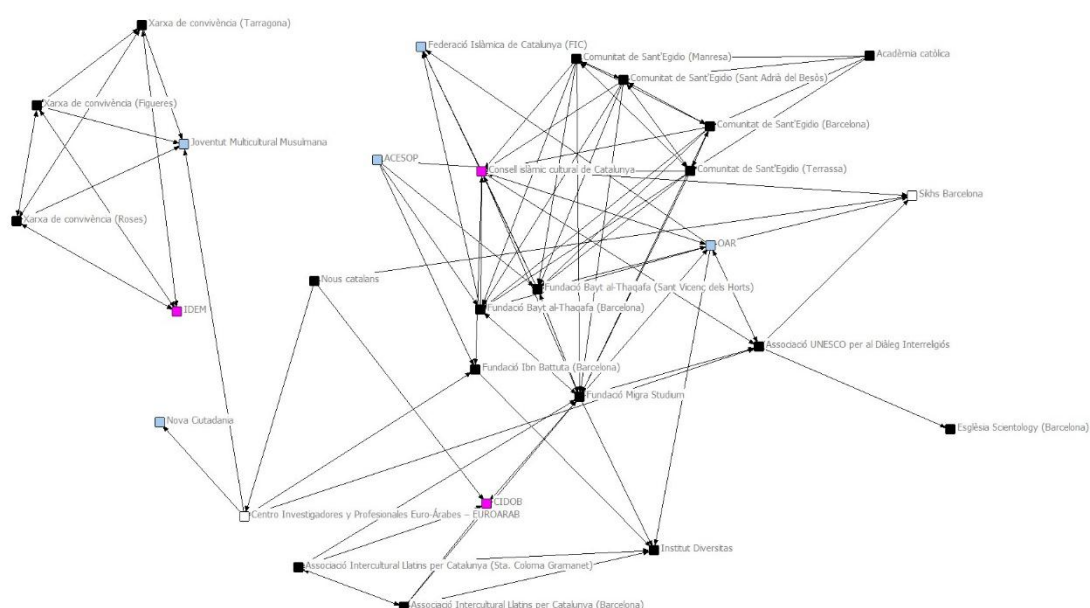
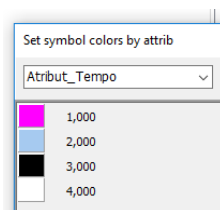

Figura 7. Temporalitat de treball per part de les entitats

(1 = Passat; 2 = Present; 3 = Passat, present i futur; 4 = Altres)

Pel que fa a la iniciativa de relació amb els centres educatius per part de les entitats (Fig. 8), en la figura següent podem veure que 11 entitats (39,25%) diuen no tenir cap relació amb les escoles (nodes de color gris). La resta han tingut o tenen relació amb els centres, i aquesta generalment o bé és una iniciativa pròpia de l'entitat, és a dir, que ha estat l'entitat qui ha motivat la relació (és el cas, per exemple, de la Fundació Ibn Battuta –color rosa–); o bé, és una qüestió bidireccional –en algunes ocasions són els centres qui busquen les entitats o a la inversa (color blanc). En només tres casos (nodes negres) són els centres qui solen motivar la relació amb les entitats (CIDOB, OAR i Institut Diversitas). Observem també que en alguns casos, hi ha entitats que fan de pont i vinculen centres i entitats, com en el cas de l'Acadèmia catòlica (color verd).

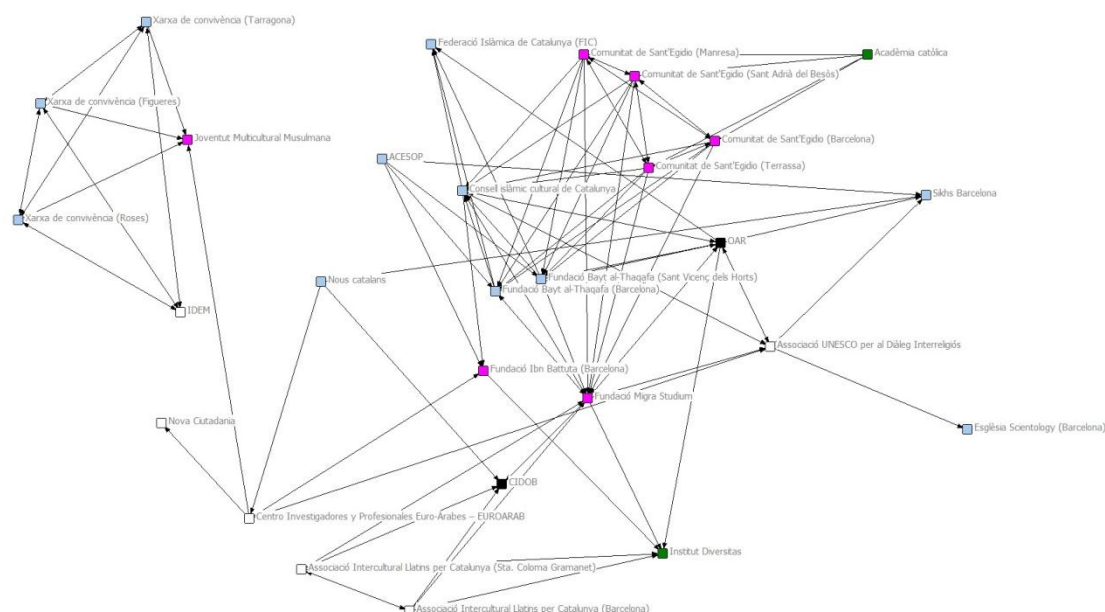
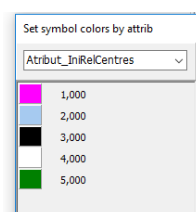

Figura 8. Iniciativa de relació de les entitats amb els centres educatius

Per últim, en la xarxa següent (Fig. 9) agrupem les entitats per colors seguint la categorització emergida en l'anàlisi de contingut de les entrevistes. El 52,7% de les entitats responen a la primera categoria identificada (Nodes roses); es tracta de centres culturals i religiosos, de confessions diferents, on s'ensenyen valors d'integració social, de convivència i de reconeixement positiu de la diversitat en totes les seves dimensions (cultural, de gènere, religiosa i generacional) a través d'activitats culturals de tots tipus. L'11,1% correspon a les

fundacions que treballen a partir de xarxes d'entitats per afavorir l'arrelament dels fills de la immigració (Xarxa de convivència de Roses), i més específicament el que fa referència a la religió musulmana i l'adequació dels centres de culte i la pràctica de l'Islam a Catalunya (Nous Catalans) (Nodes negres). El 8.3% són entitats interreligioses i serveis especialitzats en la diversitat religiosa i al diàleg interreligiós tant pels creients de les diferents confessions com pel suport a les mateixes entitats religioses i a les comunitats. Els nodes d'aquesta categoria estan representats en gris. Per últim, el 5,5% (Nodes blancs) els entenem com una xarxa de professionals (amb d'estudiants i investigadors) que contribueixen a la difusió científica i cultural del món àrab i també d'Europa com a entitat transnacional.

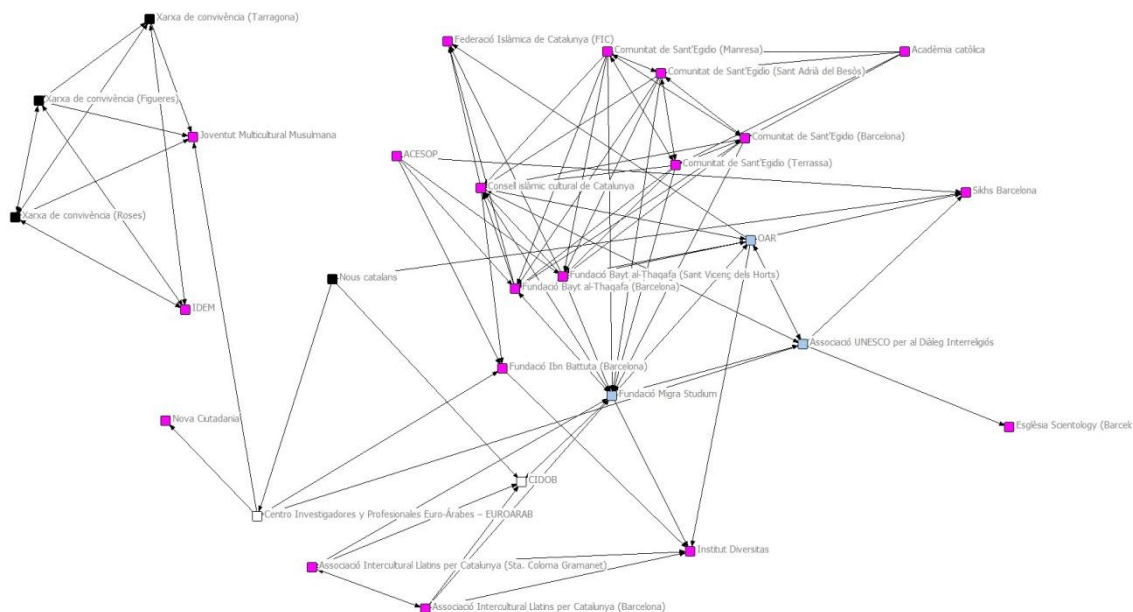
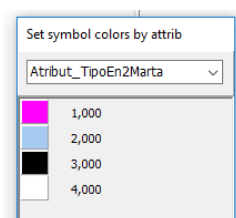

Figura 9. Funció de l'entitat

A continuació, fem una anàlisi de l'estructura de la xarxa social principal a partir de tres mesures de centralitat: el rang (degree), el grau d'intermediació (betweenness) i la proximitat (closeness). Aquestes mesures ens permeten conèixer la posició dels nodes a l'interior de la xarxa i l'estructura de la mateixa.

1. Rang

L'anàlisi de rang ens indica que les entitats més connectades en aquesta xarxa, és a dir les que tenen una major centralitat (Degree) són la Fundació Migra Studium, el Consell islàmic cultural de Catalunya, l'OAR, i la Fundació Bayt al-Thaqafa. Aquesta mesura es vincula a l'índex d'accessibilitat d'informació que circula per una xarxa, per tant podríem considerar que aquestes entitats són les que tenen un major control sobre la informació que circula per la xarxa. També ens informa del grau d'oportunitat que tenen aquestes entitats d'influir sobre les altres, per tant

ahora aquestes entitats són clau per difondre informació o promoure determinades activitats o iniciatives.

			Degree	1 NrmDegree	2 Share	3
	4	Fundaci Migra Studium	30.000	55.556	0.064	
	14	Consell islamic cultural de Catalunya	26.000	48.148	0.055	
		OAR	25.000	46.296	0.053	
	20	Fundaci Bayt al-Thaqafa (Barcelona)	25.000	46.296	0.053	
	21	Fundaci Bayt al-Thaqafa (Sant Vicen dels Horts)	25.000	46.296	0.053	
		ACESOP	23.000	42.593	0.049	
	24	Comunitat de Sant'Egidio (Barcelona)	22.000	40.741	0.047	
	22	Fundaci Ibn Battuta (Barcelona)	22.000	40.741	0.047	
	26	Comunitat de Sant'Egidio (Terrassa)	22.000	40.741	0.047	
	27	Comunitat de Sant'Egidio (Sant Adri del Besos)	22.000	40.741	0.047	
	25	Comunitat de Sant'Egidio (Manresa)	22.000	40.741	0.047	
		Nous catalans	22.000	40.741	0.047	
	3	Associaci UNESCO per al Di leg Interreligi s	21.000	38.889	0.044	
		IDEM	16.000	29.630	0.034	
	5	Federaci Isl mica de Catalunya (FIC)	16.000	29.630	0.034	
		CIDOB	15.000	27.778	0.032	
	2	Centro Investigadores y Profesionales Euro-rabes EUROARAB	12.000	22.222	0.025	
		Institut Diversitas	12.000	22.222	0.025	
	12	Joventut Multicultural Musulmana	12.000	22.222	0.025	
	28	Acad mia cat lica	11.000	20.370	0.023	
	18	Associaci Intercultural Llatins per Catalunya (Sta. Coloma Gramanet)	11.000	20.370	0.023	
	17	Associaci Intercultural Llatins per Catalunya (Barcelona)	11.000	20.370	0.023	
	9	Xarxa de conviv ncia (Figueres)	10.000	18.519	0.021	
	10	Xarxa de conviv ncia (Tarragona)	10.000	18.519	0.021	
	8	Xarxa de conviv ncia (Roses)	10.000	18.519	0.021	
		Sikhs Barcelona	9.000	16.667	0.019	
	16	Nova Ciutadania	7.000	12.963	0.015	
	11					
	13	Esgl sia Scientology (Barcelona)	3.000	5.556	0.006	

Els estadístics descriptius d'aquesta operació ens donen informació també dels valors que ha adoptat el rang en el conjunt de la xarxa. Veiem que la mitjana aritmètica del rang és 16.857 amb una desviació típica de 6.916 i, que els valors oscil·len entre 3 i 30 (la menor i la major quantitat d'interaccions o llaços).

DESCRIPTIVE STATISTICS

		Degree	1 NrmDegree	2 Share	3
1	Mean	16.857	31.217	0.036	
2	Std Dev	6.916	12.808	0.015	
3	Sum	472.000	874.074	1.000	
4	Variance	47.837	164.049	0.000	
5	SSQ	9296.000	31879.287	0.042	
6	MCSSQ	1339.429	4593.376	0.006	
7	Euc Norm	96.416	178.548	0.204	
8	Minimum	3.000	5.556	0.006	
9	Maximum	30.000	55.556	0.064	
10	N of Obs	28.000	28.000	28.000	

Network Centralization = 26.21%
Blau Heterogeneity = 4.17%. Normalized (IQV) = 0.62%

Donat que és una matriu asimètrica, si ens fixem ara en qui inicia els contactes, podem prendre com a indicador de referència l'Indegree i l'Outdegree. L'Outdegree o inici de contacte ens indica el nombre de connexions o relacions directes que estan iniciades per cada actor i, per tant, recull tant l'activitat social de les entitats com la seva capacitat per accedir a la resta d'entitats. En aquest cas, les entitats amb més capacitat d'iniciar relacions són l'OAR, Nous Catalans i la Fundació Migra Studium. Pel que fa a l'Indegree o recepció de contactes, aquest indicador ens planteja el nombre d'actors o entitats que es relacionen de forma directa (que contactes) amb cada entitat; per tant, ens permet conèixer les entitats més prestigioses o de referència per la resta de la xarxa. Aquest indicador ens és molt útil en aquest cas perquè ens dona una informació molt interessant pel que fa a nivell de poder que tenen les entitats a nivell territorial.

Les entitats amb un Indegree més alt són novament la Fundació Migra Studium, seguides pel Consell Islàmic de Catalunya, i la Fundació Bayt al-Thaqafa.

		Degree Measures			
		1	2	3	4
		Outdeg	Indeg	nOutdeg	nIndeg
		g			
1	Nous catalans	21.000	2.000	0.389	0.037
2	Centro Investigadores y P	9.000	4.000	0.167	0.074
3	Associació UNESCO per al	17.000	16.000	0.315	0.296
4	Fundació Migra Studium	20.000	24.000	0.370	0.444
5	Federació Islàmica de Cat	2.000	14.000	0.037	0.259
6	CIDOB	0.000	15.000	0.000	0.278
7	Institut Diversitas	7.000	10.000	0.130	0.185
8	Xarxa de convivència (Ros	8.000	9.000	0.148	0.167
9	Xarxa de convivència (Fig	8.000	9.000	0.148	0.167
10	Xarxa de convivència (Tar	8.000	9.000	0.148	0.167
11	Nova Ciutadania	3.000	4.000	0.056	0.074
12	Joventut Multicultural Mu	3.000	12.000	0.056	0.222
13	Església Scientology (Bar	2.000	3.000	0.037	0.056
14	Consell islàmic cultural	18.000	21.000	0.333	0.389
15	ACESOP	18.000	8.000	0.333	0.148
16	Sikhs Barcelona	2.000	9.000	0.037	0.167
17	Associació Intercultural	9.000	5.000	0.167	0.093
18	Associació Intercultural	9.000	5.000	0.167	0.093
19	OAR	23.000	13.000	0.426	0.241
20	Fundació Bayt al-Thaqafa	15.000	21.000	0.278	0.389
21	Fundació Bayt al-Thaqafa	15.000	21.000	0.278	0.389
22	Fundació Ibn Battuta (Bar	8.000	20.000	0.148	0.370
23	IDEM	16.000	6.000	0.296	0.111
24	Comunitat de Sant'Egidio	18.000	15.000	0.333	0.278
25	Comunitat de Sant'Egidio	18.000	15.000	0.333	0.278
26	Comunitat de Sant'Egidio	18.000	15.000	0.333	0.278
27	Comunitat de Sant'Egidio	18.000	15.000	0.333	0.278
28	Acadèmia catòlica	9.000	2.000	0.167	0.037

2. Grau d'intermediació

En aquest cas, el grau d'intermediació ens indica les entitats “pont”, és a dir, aquelles entitats que pel lloc que ocupen a la xarxa poden connectar entitats que a priori no tenen relació entre elles. En la taula següent obtenim aquest indicador endreçat de major a menor grau d'intermediació. Les entitats “pont” són IDEM, ACESOP, Fundació Ibn Battuta i AUDIR, seguides de a prop per les entitats que anteriorment havíem vist que tenien un major degree.

		Betweenness	
		1	2
		Betweenness	Betweenness
23	IDEM	93.607	13.334
15	ACESOP	88.782	12.647
22	Fundació Ibn Battuta (Barcelona)	75.521	10.758
3	Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós	64.548	9.195
4	Fundació Migra Studium	60.752	8.654
19	OAR	59.310	8.449
7	Institut Diversitas	36.843	5.248
1	Nous catalans	35.755	5.093
20	Fundació Bayt al-Thaqafa (Barcelona)	29.083	4.143
21	Fundació Bayt al-Thaqafa (Sant Vicenç dels Horts)	29.083	4.143
14	Consell islàmic cultural de Catalunya	26.051	3.711
16	Sikhs Barcelona	24.920	3.550
12	Joventut Multicultural Musulmana	20.306	2.893
10	Xarxa de convivència (Tarragona)	16.236	2.313
9	Xarxa de convivència (Figueres)	16.236	2.313
8	Xarxa de convivència (Roses)	16.236	2.313
2	Centro Investigadores y Profesionales Euro-Àrabs EUROARAB	10.915	1.555
25	Comunitat de Sant'Egidio (Manresa)	8.176	1.165
27	Comunitat de Sant'Egidio (Sant Adrià del Besòs)	8.176	1.165
24	Comunitat de Sant'Egidio (Barcelona)	8.176	1.165
26	Comunitat de Sant'Egidio (Terrassa)	8.176	1.165
5	Federació Islàmica de Catalunya (FIC)	5.056	0.720
18	Associació Intercultural Llatins per Catalunya (Sta. Coloma Gramanet)	3.875	0.552
17	Associació Intercultural Llatins per Catalunya (Barcelona)	3.875	0.552
11	Nova Ciutadania	1.310	0.187
6	CIDOB	0.000	0.000
13	Església Scientology (Barcelona)	0.000	0.000
28	Acadèmia catòlica	0.000	0.000

DESCRIPTIVE STATISTICS FOR EACH MEASURE

		1	2
	Betweenness	nBetweenness	
1	Mean	26.821	3.821
2	Std Dev	27.291	3.888
3	Sum	751.000	106.980
4	Variance	744.784	15.113
5	SSQ	40996.852	831.910
6	MCSSQ	20853.959	423.169
7	Euc Norm	202.477	28.843
8	Minimum	0.000	0.000
9	Maximum	93.607	13.334
10	N of Obs	28.000	28.000

Network Centralization Index = 9.87%

3. Proximitat

Analitzem ara el grau de proximitat de la xarxa, el qual ens indica precisament la capacitat que tenen les entitats d'interaccionar amb les altres. Els valors majors ens indiquen aquelles entitats que tenen una major facilitat d'accés cap al resta de membres de la xarxa. Per tant, tenen més capacitat per obtenir i enviar informació. Com més gran és el valor de proximitat, més facilitat té una entitat d'accedir a la resta d'entitats de la xarxa.

En la taula veiem els valors obtinguts en proximitat (inCloseness/OutCloseness) i llunyania (inFarness/OutFarness).

Closeness Centrality Measures

			1	2	3	4
		inFarness	outFarness	inCloseness	outCloseness	
6	CIDOB	49.000	756.000	55.102	3.571	
22	Fundaci Ibn Battuta (Barcelona)	64.000	51.000	42.188	52.941	
21	Fundaci Bayt al-Thaqafa (Sant Vicen dels Horts)	67.000	52.000	40.299	51.923	
20	Fundaci Bayt al-Thaqafa (Barcelona)	67.000	52.000	40.299	51.923	
14	Consell islamic cultural de Catalunya	68.000	45.000	39.706	60.000	
4	Fundaci Migra Studium	71.000	43.000	38.028	62.791	
3	Associaci UNESCO per al Diàleg Interreligiós	74.000	48.000	36.486	56.250	
5	Federaci Islàmica de Catalunya (FIC)	75.000	70.000	36.000	38.571	
25	Comunitat de Sant'Egidio (Manresa)	75.000	47.000	36.000	57.447	
26	Comunitat de Sant'Egidio (Terrassa)	75.000	47.000	36.000	57.447	
27	Comunitat de Sant'Egidio (Sant Adri del Besòs)	75.000	47.000	36.000	57.447	
24	Comunitat de Sant'Egidio (Barcelona)	75.000	47.000	36.000	57.447	
12	Juventut Multicultural Musulmana	77.000	90.000	35.065	30.000	
15	ACESOP	78.000	42.000	34.615	64.286	
19	OAR	79.000	40.000	34.177	67.500	
2	Centro Investigadores y Profesionales Euro-àrabs EUROARAB	81.000	54.000	33.333	50.000	
7	Institut Diversitas	82.000	54.000	32.927	50.000	
9	Xarxa de convivència (Figueres)	83.000	66.000	32.530	40.909	
8	Xarxa de convivència (Roses)	83.000	66.000	32.530	40.909	
10	Xarxa de convivència (Tarragona)	83.000	66.000	32.530	40.909	
16	Sikhs Barcelona	84.000	56.000	32.143	48.214	
18	Associaci Intercultural Llatins per Catalunya (Sta. Coloma Gramanet)	91.000	62.000	29.670	43.548	
17	Associaci Intercultural Llatins per Catalunya (Barcelona)	91.000	62.000	29.670	43.548	
11	Nova Ciutadania	93.000	65.000	29.032	41.538	
28	Acadèmia catòlica	95.000	63.000	28.421	42.857	
13	Església Scientology (Barcelona)	96.000	64.000	28.125	42.188	
1	Nous catalans	99.000	38.000	27.273	71.053	
23	IDEM	106.000	43.000	25.472	62.791	
Statistics						
		inFarness	outFarness	inCloseness	outCloseness	
1	Minimum	49	38	25.472	3.571	
2	Average	79.857	79.857	34.629	49.572	
3	Maximum	106	756	55.102	71.053	
4	Sum	2236	2236	969.621	1388.009	
5	Standard Deviation	11.849	130.612	5.715	13.170	
6	Variance	140.408	17059.623	32.658	173.457	
7	SSQ	182492	656230	34491.766	73662.789	
8	MCSSQ	3931.428	477669.438	914.420	4856.790	
9	Euclidean Norm	427.191	810.080	185.720	271.409	
10	Observations	28	28	28	28	
11	Missing	0	0	0	0	

C) Els centres de secundària vers el diàleg interreligiós i intercultural

En aquest estudi han participat 275 centres de secundària obligatòria de tot Catalunya. Considerant el criteri de territorialitat, la província de Barcelona és la que té un major nombre de centres participants (73%). El 12% son centres de Girona, el 7% de Tarragona i finalment el 4% de centres de Lleida. Hi ha participat centres de ciutats i grans viles (58%), així com també centres de secundària de petites poblacions de menys de 20.000 habitants (38%).

		Província			
		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Barcelona	204	73,1	76,1	76,1
	Tarragona	20	7,2	7,5	83,6
	Lleida	12	4,3	4,5	88,1
	Girona	32	11,5	11,9	100,0
	Total	268	96,1	100,0	
Perdidos	Sistema	11	3,9		
Total		279	100,0		

Densitat de població, segons Idescat. Padró municipal d'habitants (2015)					
		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Menys de 20.000h	106	38,0	39,6	39,6
	Més de 20.000h	162	58,1	60,4	100,0
	Total	268	96,1	100,0	
Perdidos	Sistema	11	3,9		
Total		279	100,0		

Majoritàriament de titularitat pública (60%) i concertada (40%). Únicament dos centres privats han participat de l'estudi. El 63% de tots els centres participants es consideren no religiosos, mentre que el 37% en són. El 67% dels centres participants no disposen d'aula d'acollida.

Titularitat de l'institut				
		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido
Válidos	Públic	163	59,3	59,3
	Concertat	110	40,0	40,0
	Privat	2	,7	,7
Total		275	100,0	100,0

Religiositat del centre

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	102	37,1	37,1	37,1
	No	173	62,9	62,9	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

Hi ha aula d'acollida a l'ESO en el teu centre?

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	90	32,7	32,7	32,7
	No	185	67,3	67,3	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

El qüestionari ha estat respost per part d'un/a professional del centre que ocupa diferents càrrecs al institut, segons es pot veure a la taula. En el 65% dels casos, ha estat directament el director/a del centre que ha donat resposta. En el 10% ha estat un docent, i concretament, en el 3% dels casos ha estat el professorat de religió del centre. Per altra banda, han donat resposta professionals que ocupen càrrecs com cap d'estudis (7%), coordinació pedagògica (7%), coordinació pastoral (4%), o secretaria (3%).

Càrrec que ocupes al Institut

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Direcció	178	64,7	65,4	65,4
	Secretari	9	3,3	3,3	68,8
	Cap d'estudis	19	6,9	7,0	75,7
	Docent	26	9,5	9,6	85,3
	Coordinació pedagògica	19	6,9	7,0	92,3
	Coordinador de pastoral	12	4,4	4,4	96,7
	Professorat religió	9	3,3	3,3	100,0
	Total	272	98,9	100,0	
Perdidos	Sistema	3	1,1		
Total		275	100,0		

Els i les professionals que han donat resposta al qüestionari son homes i dones de forma força equilibrada (52% i 48% respectivament). Tenen 50 anys de mitja d'edat, sent la persona més jove participant de 29 anys i la més gran, de 72 anys. Aquestes edats poden venir donades als càrrecs de responsabilitat que ocupen bona part dels professionals participants, evidenciant que les persones participants tenen certa trajectòria professional.

Sexe

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Femení	131	47,6	47,6	47,6
	Masculí	144	52,4	52,4	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

1. La religió a l'educació secundària obligatòria

El 78% manifesten que és important estar format per promoure el diàleg intercultural i interreligiós al centre educatiu, no obstant, quasi la meitat (49%) opinen que no cal fer religió en la formació bàsica obligatòria.

Creus que és rellevant que estiguis format/da per promoure el diàleg intercultural i interreligiós?

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	213	77,5	77,5	77,5
	No	62	22,5	22,5	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

Creus que cal fer religió en la formació bàsica obligatòria?

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	141	51,3	51,3	51,3
	No	134	48,7	48,7	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

Davant de la qüestió de l'enfocament de l'assignatura de religió a l'ESO, aquesta matèria majoritàriament té una orientació vers la història de les religions (33%) o un enfoc catòlic amb altres tradicions religioses presents (31%). El 17% dels centres ofereixen un enfoc únicament catòlic, i un 13% donen una orientació ètica a l'assignatura. El professorat que és responsable d'impartir aquesta matèria és en quasi la meitat dels centres participants (42%), professorat de religió i seclar. En el 14% dels centres, el professorat de religió té formació específica (dei/deca/teologia/ciències religioses). En el 12% dels casos, són llicenciats en ciències socials o humanitats. El 10% no té professorat específic per aquesta matèria, i el 5% compten amb professorat assignat pel bisbat i nomenat pel departament d'ensenyament.

Quin enfocament té l'assignatura de contingut religiós a la ESO del teu centre?

	Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
--	------------	------------	----------------------	-------------------------

Válidos	Orientació catòlica	47	17,1	18,1	18,1
	Orientació vers la història de les religions	91	33,1	35,1	53,3
	Orientació catòlica amb altres tradicions religioses	85	30,9	32,8	86,1
	Orientació ètica	36	13,1	13,9	100,0
	Total	259	94,2	100,0	
Perdidos	Sistema	16	5,8		
Total		275	100,0		

Professorat 2

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Llicenciat en cc social o humanitats	34	12,2	14,5	14,5
	Amb formació (DEI/DECA/TEOLOGIA/CIENCIES RELIGIOSES)	38	13,6	16,2	30,8
	Professorat de religió i seglars	117	41,9	50,0	80,8
	Assignats pel bisbat i nomenats pel departament	14	5,0	6,0	86,8
	Diferent professorat(TUTORS LAÏCS QUALSEVOL)	28	10,0	12,0	98,7
	Cap	3	1,1	1,3	100,0
	Total	234	83,9	100,0	
Perdidos	Sistema	45	16,1		
Total		279	100,0		

2. Iniciatives sobre la diversitat religiosa a la eso

Més de la meitat (54%) manifesten que no fan cap tipus d'adaptació o tractament específic a col·lectius per motius religiosos. Això té connotacions especialment agreujades si es considera que els participants identifiquen força diversitat religiosa al seu institut (amb una mitja de 5.03 sobre 10). A més, al marge de la legislació vigent, el 23% dels centres participants manifesten obertament que no s'accepta que l'alumnat porti símbols religiosos al centre.

S'accepta que l'alumnat porti símbols religiosos (hijab, mocador, etc.)

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	212	77,1	77,1	77,1
	No	63	22,9	22,9	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

Es fa alguna adaptació o tractament específic a col·lectius per motius religiosos (festes, alimentació, ...)

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	126	45,8	45,8	45,8
	No	149	54,2	54,2	100,0

Es fa alguna adaptació o tractament específic a col·lectius per motius religiosos (festes, alimentació, ...)

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	126	45,8	45,8	45,8
	No	149	54,2	54,2	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

No obstant aquesta situació, el 18% té iniciatives específiques per fomentar el diàleg interreligiós. I fins i tot, el 28% dels centres tenen algun projecte actiu de servei comunitari (o APS) amb entitats vinculades a temàtiques religioses o culturals, davant d'un 71% que té projectes de servei comunitari amb temàtiques diverses.

Es fan altres iniciatives pel diàleg interreligiós?

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	49	17,8	17,8	17,8
	No	226	82,2	82,2	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

Participació en projectes de Servei Comunitari

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	194	70,5	70,5	70,5
	No	81	29,5	29,5	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

Es fa algun projecte de Servei comunitari amb entitats en temàtiques de diversitat religiosa o cultural?

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	78	28,4	28,4	28,4
	No	197	71,6	71,6	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

3. Un projecte amb entitats pel diàleg interreligiós

El 55% pensa que és viable i també és interessant promoure un projecte vers el diàleg interreligiós promovent la participació d'entitats del barri del centre educatiu. No obstant, s'identifiquen algunes dificultats o obstacles a aquest tipus de projecte.

Creus que és possible promoure un projecte vers el diàleg interreligiós promovent la participació d'entitats del barri o municipi, en el teu centre?

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	151	54,9	54,9	54,9
	No	124	45,1	45,1	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

Creus que seria interessant per la ESO del teu centre promoure un projecte vers el diàleg interreligiós promovent la participació d'entitats del barri o municipi?

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Si	151	54,9	54,9	54,9
	No	124	45,1	45,1	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

3.1 Obstacles per un projecte amb entitats pel diàleg interreligiós

Concretament, dels sis obstacles que es proposen al qüestionari per engegar un projecte amb entitats pel diàleg intercultural i interreligiós, el 22% considera que hi ha altres prioritats a l'ESO.

		%
Resistències dels professionals del centre educatiu	31	11,3%
Resistències de les famílies de l'alumnat	23	8,4%
Manca de formació del professorat del centre	32	11,6%
Manca d'entitats que treballin pel diàleg interreligiós	42	15,3%
Dificultats d'encaix amb les entitats (logística, horaris, etc.)	42	15,3%
Hi ha altres prioritats a la ESO	60	21,8%

En segon lloc, els obstacles identificats tenen a veure amb les entitats. El 15% manifesta que falten entitats que treballin el diàleg interreligiós al barri, i un 15% identifiquen que hi ha dificultats d'encaix amb les entitats per temes de logística, horaris, etc.

En tercer lloc, les dificultats venen donades pel propi centre de secundària: El 12% identifiquen la manca de formació del professorat del centre en aquestes temàtiques com a obstacle pel desenvolupament de projectes de diàleg interreligiós i intercultural amb col·laboració amb les entitats del barri. També, hi ha un 11% que assenyalen que hi ha resistències dels professionals del propi centre educatiu per treballar aquestes temàtiques.

Finalment, un darrer aspecte assenyalat en menor mesura és la família. Certament, el 8% identifica que puguin haver resistències de les famílies de l'alumnat per treballar aquestes temàtiques amb les entitats del barri.

3.2 Mesures per superar els obstacles

Conseqüentment, les mesures que s'identifiquen com a més adequades per posar en funcionament un projecte de diàleg intercultural i interreligiós amb les entitats del barri, són coherents amb els obstacles identificats.

		%
Formació del professorat	17	6,2%
Inclusió del diàleg interreligiós i intercultural en el projecte de centre	11	4,0%
Entitats religioses organitzades en una plataforma pel diàleg interreligiós	18	6,5%
Flexibilitat de les entitats quant a horaris, opcions d'encaix, etc.	17	6,2%
Assessorament d'experts sobre diàleg interreligiós i/o Servei Comunitari	29	10,5%
Formació i sensibilització a les famílies	26	9,5%

Per una banda, hi ha mesures adreçades al professorat i al centre educatiu: el 11% proposa disposar d'assessorament d'experts sobre diàleg interreligiós i/o Servei Comunitari; y un 6% planteja activitats formatives pel professorat. L'opció menys destacada ha estat la inclusió del diàleg interreligiós i intercultural en el projecte de centre (4%).

També hi ha propostes adreçades a les entitats que treballen el diàleg interreligiós: El 7% proposa mesures com que les entitats religioses s'organitzin en una plataforma pel diàleg interreligiós; i el 6% planteja que seria convenient que les entitats tinguessin una major flexibilitat quant a horaris, opcions d'encaix, etc. amb els centres educatius.

Curiosament, tot i que les famílies era l'aspecte menys assenyalat com a obstacle, el 10% posa èmfasi a la formació i sensibilització a les famílies com a possible mesura per treballar el diàleg interreligiós a l'escola.

4. Concepcions i actituds sobre religió i diàleg interreligiós

En aquest apartat es descriuen les respostes a qüestions que tenen a veure amb el concepte que tenen sobre la diversitat religiosa i el diàleg interreligiós, així com les actituds davant la diversitat religiosa, el diàleg interreligiós i el paper de l'educació.

4.1 Concepte sobre la diversitat religiosa i el diàleg interreligiós

Per aprofundir més en la visió dels professionals dels equips directius dels centres de secundària, les escales sobre la visió de la diversitat religiosa i sobre el diàleg interreligiós mesuren quatre aproximacions diferents a aquests conceptes basades en la perspectiva de

Knitter¹ (2008). Les opcions de resposta de les escales es poden classificar en els següents quatre models:

1. **Model de substitució.** Respon a una visió on s'identifica una única religió vertadera, sense valorar cap element de les altres realitats religioses. Caracteritza tot fonamentalisme religiós i nega el diàleg interreligiós. Es considera un model d'exclusió. Les opcions de resposta de l'escala són:
  - *Hi ha una única religió vertadera*
  - *El diàleg interreligiós és impossible donat que cada religió té el convenciment que els seus propis valors són superiors als de la resta de la societat, i de les altres creences i conviccions*
2. **Model de compliment.** Suposa un avanç sobre el model anterior, en reconèixer valor a les altres religions. Tot i que implica veritats absolutes sobre les pròpies creences que legitimen la diversitat religiosa, suposant que totes elles deriven d'una mateixa realitat religiosa (la pròpia). Les opcions de resposta de l'escala per aquest model són:
  - *Hi ha múltiples expressions religioses d'una mateixa realitat*
  - *Cal que el diàleg interreligiós sigui una eina per a fomentar la convivència i la cohesió social de les tradicions religioses i conviccions no religioses perquè totes elles deriven d'una mateixa realitat*
3. **Model de reciprocitat.** Representa la visió que la realitat última és una, però són moltes les expressions culturals d'aquesta realitat. Es posa l'èmfasi en el comú, obviat les diferències. S'accepten altres figures religioses com a vertaderes, amb la idea de que moltes religions vertaderes tenen una crida al diàleg. Tot i l'avenç respecte als models anteriors, s'identifica el perill d'un relativisme solapat en buscar el consens en els aspectes comuns sense destacar degudament les diferències, on precisament es troba la riquesa i la creativitat del diàleg. Les opcions de resposta de l'escala per aquest model són:
  - *Hi ha múltiples creences religioses que responen a múltiples visions del món*
  - *Cal que el diàleg interreligiós sigui una eina per a respectar les diferències i superar-les a partir de la cerca del consens dels aspectes comuns de les religions i conviccions no religioses (valors compartits, similituds, etc.)*
4. **Model d'acceptació.** Respon a la visió més oberta, tolerant i progressista vers la diversitat religiosa i el diàleg interreligiós. En aquest model les diferències no cal superar-les, sinó que constitueixen la base de la convivència (no temporalment, sinó de forma permanent). Des d'aquesta visió el diàleg té preferència respecte la teologia. Les opcions de resposta són:
  - *Hi ha múltiples creences religioses que responen a múltiples visions del món*
  - *Cal que el diàleg interreligiós sigui una eina per a repensar contínuament les idees pròpies a la llum de les dels altres, valorant les diferències i convivint amb elles*

Les respostes de les persones enquestades s'identifiquen amb les opcions de resposta sobre la diversitat religiosa entesa com que hi ha múltiples creences religioses que responen a múltiples visions del món (57%) i que hi ha múltiples expressions religioses d'una mateixa realitat (27%).

---

¹ Aquest autor identifica quatre models respecte la visió del cristianisme. En les escales creades, s'ha adaptat a la diversitat religiosa en general.

Opcions molt properes als models respectivament d'acceptació, reciprocitat i compliment, de Knitter (2008).

De les següents afirmacions assenyal la que més s'acosti a la teva opinió respecte a les creences religioses:

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	No m'identifico amb cap alternativa	40	14,5	14,5	14,5
	Hi ha una única religió vertadera	4	1,5	1,5	16,0
	Hi ha múltiples expressions religioses d'una mateixa realitat.	74	26,9	26,9	42,9
	Hi ha múltiples creences religioses que responen a múltiples visions del món.	157	57,1	57,1	100,0
	Total	275	100,0	100,0	

Quant al diàleg interreligiós, les visions dels participants han estat que cal que sigui una eina per superar diferències amb els aspectes comuns de les religions i conviccions no religioses (44%), que cal que sigui una eina per a repensar contínuament les idees pròpies a la llum de les dels altres (29%) i finalment, que cal que sigui una eina per a fomentar la convivència i la cohesió social perquè totes deriven d'una mateixa realitat (24%). Opcions molt properes als models respectivament, de reciprocitat, d'acceptació i de compliment, de Knitter (2008).

Conseqüentment, considerant l'escala de Knitter (2008) les respostes creuades de les dues qüestions sobre diversitat religiosa i diàleg interreligiós, obtenim que les persones participants es troben en gran mesura en un model de reciprocitat (46%), seguit d'acceptació (33%) i finalment de compliment (22%).

knitter

		Frecuencia	Porcentaje	Porcentaje válido	Porcentaje acumulado
Válidos	Model de compliment	34	12,2	21,4	21,4
	Model de reciprocitat	73	26,2	45,9	67,3
	Model d'acceptació	52	18,6	32,7	100,0
	Total	159	57,0	100,0	
Perdidos	Sistema	120	43,0		
Total		279	100,0		

No hi ha cap persona que es trobi en el model de substitució, tot i que hi ha 4 persones que opinen que hi ha una única religió vertadera, i hi ha 8 persones que creuen que el diàleg interreligiós és impossible perquè cada religió té el convenciment que els seus propis valors són

superiors als de la resta. Val a dir que el 28% ha triat opcions creuades en els models que proposa Knitter i un 15% no s'identifica amb cap de les opcions que proposa l'escala.

4.2 Actituds davant la diversitat religiosa, el diàleg interreligiós i el paper de l'educació

Per mesurar l'actitud vers la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i el paper de l'educació en aquestes temàtiques, s'han utilitzat tres escales d'actitud vàlides i fiables.

DIMENSIO	SUBDIMENSIO	ITEMS POSITIUS	ITEMS NEGATIUS	Items total	Alpha Crombach
1. La diversitat religiosa	<i>2.1 Factors que afavoreixen / dificulten la diversitat religiosa</i>	4	2, 3	3	
	<i>2.2 Discriminació: discriminació de certes religions com a font de conflicte, discriminació de la dona</i>	5, 6	7, 8	4	
	<i>2.3 Presencia a l'espai públic</i>	1	9, 10	3	
	TOTAL	4	6	10	0,617
2. Diàleg intercultural i interreligiós	<i>3.1 Concepte de religió i diàleg interreligiós</i>	11, 12, 13, 19, 20	18	6	
	<i>3.2 Elements que afavoreixen el diàleg interreligiós (concepcions sobre el diàleg interreligiós, fomentar valors compartits i el treball en xarxa, ..)</i>	14, 16	15, 17	4	
	TOTAL	7	3	10	0,746
3. El paper de l'educació	<i>4.1 L'educació formal</i>	21, 22, 23, 25, 26	27	6	
	<i>4.2 Altres agents socio-educatius</i>	30	24	2	
	<i>4.3 La formació dels futurs agents socio-educatius a la Universitat</i>	29	28	2	
	TOTAL	7	3	10	0,866
TOTAL ESCALA		18	12	30	0,887

Els resultats obtinguts posen de manifest com les actituds dels i les participants son força moderades, especialment respecte al paper de l'educació on s'obté una mitja de 37 punts sobre 50. En altres paraules, els professionals participants tenen una actitud moderadament favorable a la diversitat cultural i religiosa (39 punts sobre 50), força favorable al diàleg interreligiós (42 punts sobre 50) i especialment menys favorable a que l'educació jugui un paper rellevant en la gestió de la diversitat religiosa i cultural i el foment del diàleg interreligiós (37 punts sobre 50).

Estadísticos descriptivos

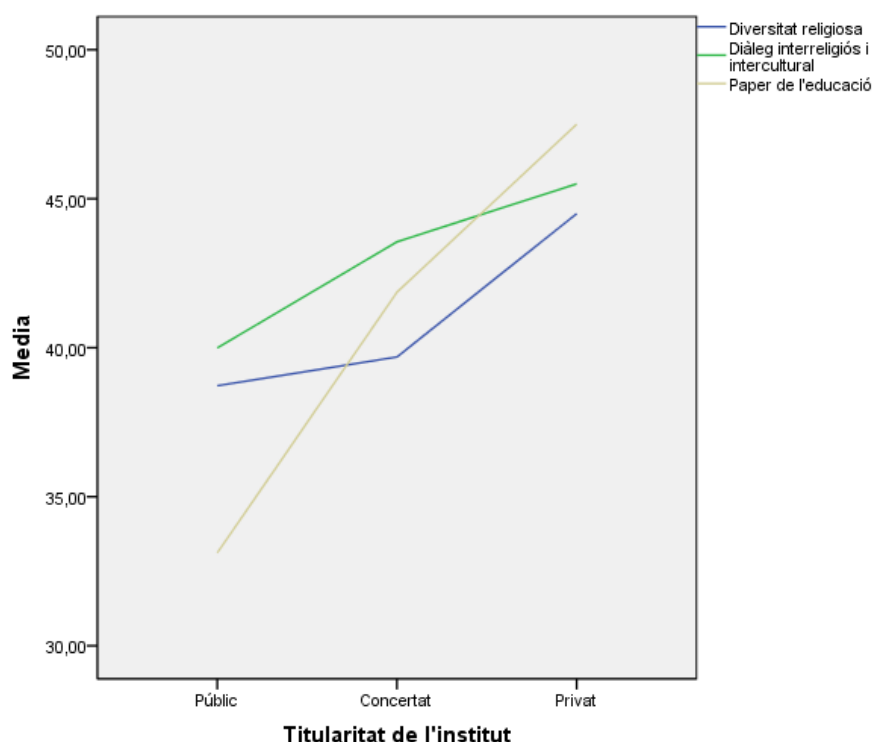
	N	Mínimo	Máximo	Media	Desv. típ.
Diversitat religiosa	275	18,00	50,00	39,1527	5,40464
Diàleg interreligiós i intercultural	275	26,00	50,00	41,4582	5,30468

Paper de l'educació	275	12,00	50,00	36,7200	8,86382
Escala total	275	60,00	144,00	117,3309	16,65788
N válido (según lista)	275				

Aquests valors ofereixen alguns trets diferencials en funció de la titularitat del centre, la seva religiositat, l'enfocament que té l'assignatura de religió, i si es fan projectes amb temes de diversitat religiosa.

Els centres públics tenen actitud menys favorable vers el diàleg interreligiós i el paper de l'educació

En general, les respostes obtingudes pels centres públics són menors que les dels centres concertats i privats. Concretament, les diferències són estadísticament significatives entre els centres públics i concertats en les escales del diàleg interreligiós ($t=-6.047$, $p=0.000$) i el paper de l'educació ($t=-9.995$, $p=0.000$) i del total de l'escala ($t=-7.527$, $p=0.000$), evidenciant com les actituds dels professionals participants de centres públics són menys favorables al diàleg interreligiós i a que l'escola hi jugui un paper actiu.

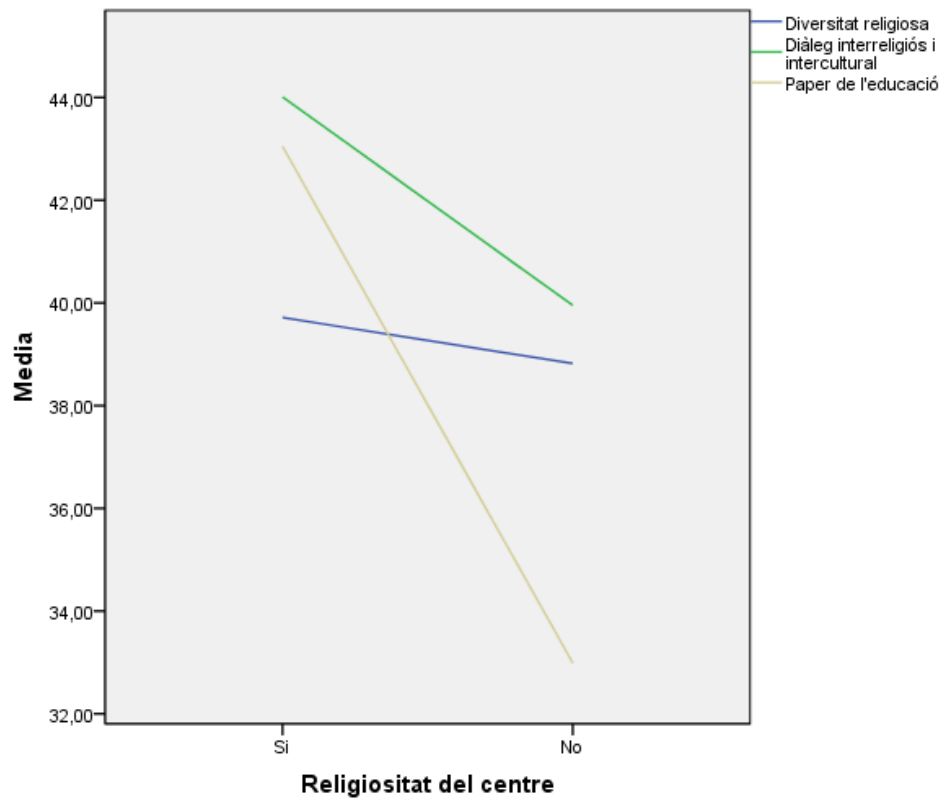

Els centres no religiosos amb actitud menys favorable vers el diàleg interreligiós i el paper de l'educació

Els centres religiosos tenen una actitud molt més favorable tant en el que fa referència a la diversitat religiosa, com al diàleg interreligiós, i especialment quant al paper que juga l'educació en aquestes temàtiques.

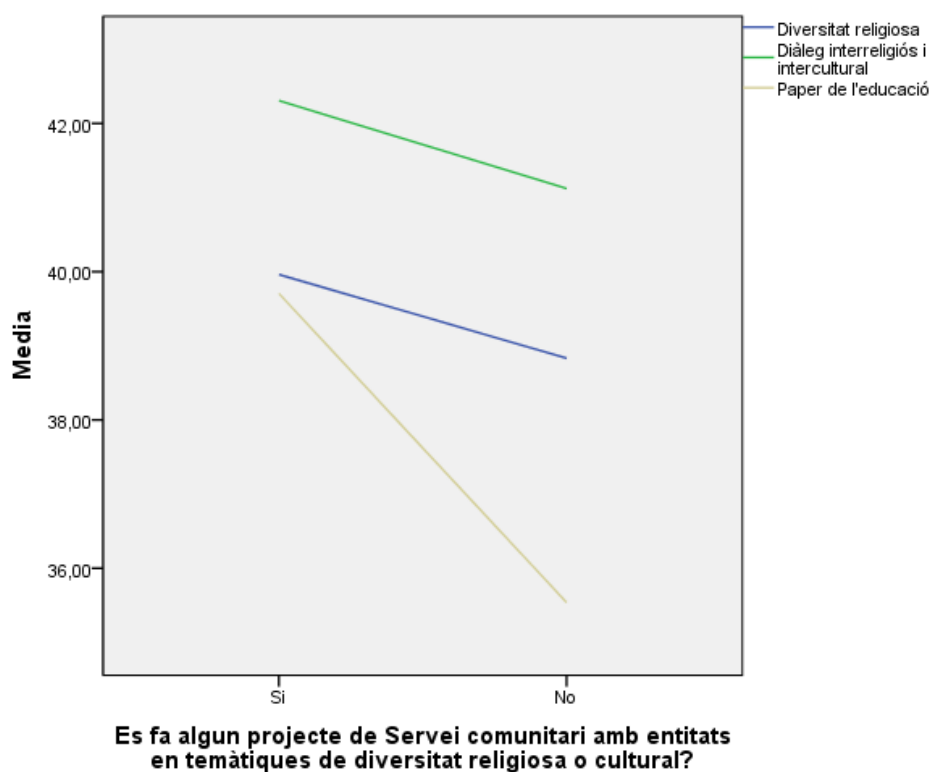
Concretament, les diferències entre centres religiosos i no religiosos són significatives pel que fa a les escales del diàleg interreligiós ($t=7.118$, $p=0.000$) i el paper de l'educació ($t=12.484$,

$p=0.000$) i del total de l'escala ($t=8.803$, $p=0.000$), evidenciant com els centres no religiosos tenen una actitud menys favorable al diàleg interreligiós, i especialment posant de manifest com aquests centres no religiosos no visualitzen que l'educació hagi de jugar un paper actiu en la diversitat religiosa ni en promoure el diàleg interreligiós.

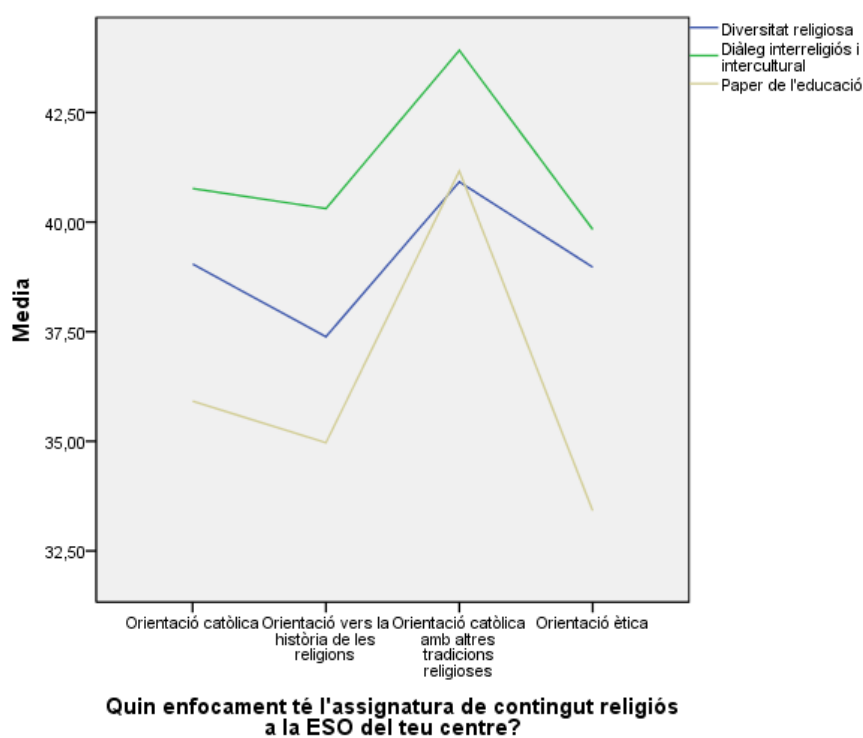
Una actitud favorable vers el paper de l'educació, més projectes sobre diversitat religiosa o cultural

Els centres que tenen projectes sobre diversitat religiosa i cultural són els que tenen una actitud més favorable a la diversitat religiosa, al diàleg interreligiós i al paper que juga l'escola en promoure-ho. No obstant, aquestes diferències són estadísticament significatives en el paper de l'educació ($t=3.862$, $p=0.000$) i en el total de l'escala ($t=2.949$, $p=0.000$), evidenciant com el fet de tenir una actitud favorable, especialment en el paper que ha de jugar l'escola en promoure el diàleg interreligiós, i la diversitat religiosa i cultural, porta implícita una major implicació del centre en projectes amb entitats del barri pel treball de la diversitat religiosa i/o cultural.

Les actituds vers el paper de l'educació i la orientació de l'assignatura de religió

Les actituds més favorables a la diversitat religiosa, el diàleg interreligiós i el paper de l'educació en tot això, les tenen els centres que li donen una orientació a l'assignatura de religió catòlica amb altres tradicions religioses.

Els que tenen una menor favorabilitat a aquests aspectes, donen una orientació vers la història de les religions. Els centres que donen una orientació ètica a l'assignatura, son els que destaquen per ser menys favorables a que l'escola hagi de jugar un paper en la diversitat religiosa i el diàleg interreligiós. Aquestes diferències són estadísticament significatives en tots els casos.

	Quin enfocament té l'assignatura de contingut religiós a la ESO del teu centre?				Estadístic de contrast	
	Orientació catòlica	Orientació vers la història de les religions	Orientació catòlica amb altres tradicions religioses	Orientació ètica		
	Media	Media	Media	Media	F	p
Diversitat religiosa	39,04	37,38	40,92	38,97	6,574	,000
Diàleg interreligiós i intercultural	40,77	40,31	43,92	39,83	9,509	,000
Paper de l'educació	35,91	34,97	41,16	33,42	10,989	,000
Escala	115,72	112,66	126,00	112,22	12,423	,000

5. CONCLUSIONS

L'escola, i especialment l'ensenyament secundari, són un escenari fonamental per apostar per una democratització participativa de la vida pública en matèria religiosa. Però l'escola no hauria de restar aïllada en aquest repte: les entitats, i especialment aquelles que estan més vinculades amb la diversitat religiosa i cultural catalana poden ser un bon aliat pel diàleg intercultural i interreligiós.

En aquest informe s'analitzen com aquestes entitats i els centres educatius veuen la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i el paper de l'educació, especialment mitjançant processos d'Aprenentatge Servei (ApS) pel diàleg interreligiós i intercultural per tal d'afavorir, en darrera instància, les possibilitats de confluència entre les entitats i els centres educatius. Es proposen tres objectius:

- Analitzar la realitat de les principals entitats quant a experiències educatives.
- Analitzar les actituds dels equips directius dels instituts vers la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i interreligiós i el paper de l'educació.
- Analitzar la confluència entre les entitats i els centres educatius.

La recerca s'ha fet mitjançant un estudi descriptiu-comprensiu de tècnica d'enquesta que combina tècniques de recollida i anàlisi de dades qualitativa i quantitativa, concretament 23 entrevistes als professionals de les entitats i 275 centres de secundària obligatòria de tot Catalunya (qüestionari d'actituds davant la diversitat religiosa i cultural a l'educació des del diàleg intercultural i interreligiós). En paral·lel, es va dur a terme una anàlisi de xarxes sociocèntriques a partir de l'administració d'un qüestionari de xarxes dissenyat per obtenir un mapeig de les principals entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana que implementessin, preferiblement, iniciatives socioeducatives adreçades a la joventut. Amb el suport de l'UCINET v.6.0, vam elaborar una matriu de relacions que inclou totes les entitats que van ser esmentades en les entrevistes i que, posteriorment, van respondre el qüestionari.

5.1 Mapeig de les entitats catalanes vinculades a la diversitat religiosa i cultural

Entre els resultats esperats d'aquesta recerca, establíem en el seu inici la voluntat d'obtenir un mapeig de les entitats principals vinculades a la diversitat religiosa i cultural catalana que implementessin, principalment, iniciatives socioeducatives dirigides a la joventut. La xarxa obtinguda està conformada per un total de 36 entitats, entre les quals algunes són seus d'altres entitats. La figura següent (Figura 1) s'ajusta a la tipologia emergida en l'anàlisi de contingut de les entrevistes:

- Centres culturals i religiosos, de confessions diferents, on s'ensenyen valors d'integració social, de convivència i de reconeixement positiu de la diversitat en totes les seves dimensions (cultural, de gènere, religiosa i generacional) a través d'activitats culturals de tots tipus. (Nodes roses)

- Entitats interreligioses i serveis especialitzats en la diversitat religiosa i al diàleg interreligiós tant pels creients de les diferents confessions com pel suport a les mateixes entitats religioses i a les comunitats (Nodes grisos)
- Fundacions que treballen a partir de xarxes d'entitats per afavorir l'arrelament dels fills de la immigració (Xarxa de convivència de Roses), i més específicament el que fa referència a la religió musulmana i l'adequació dels centres de culte i la pràctica de l'Islam a Catalunya (Nous Catalans). (Nodes negres)
- Xarxa de professionals (amb d'estudiants i investigadors) per contribuir a la difusió científica i cultural del món àrab i també d'Europa com a entitat transnacional. (Nodes blancs)

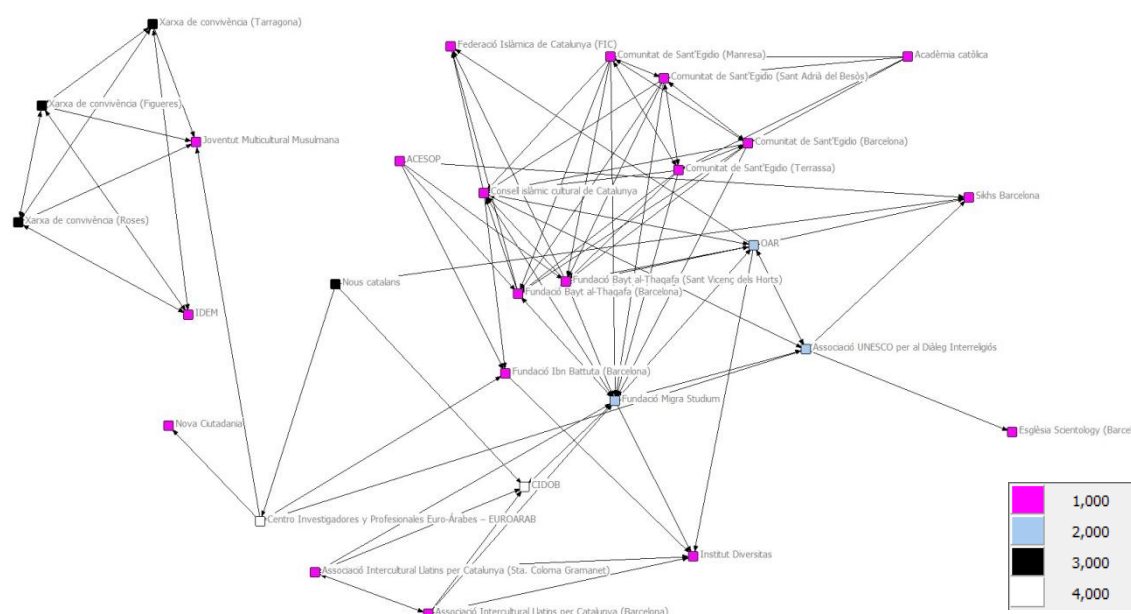

Figura 10. Tipologia d'entitats identificada

La gran majoria d'entitats es troben ubicades a la província de Barcelona i concretament a Barcelona ciutat. Tot i això, l'atenció d'aquestes entitats no sempre se circumscriu a l'àrea on es troben ubicades, de manera que algunes treballen a nivell català -i fins i tot, en alguns casos, algunes tenen incidència estatal-, mentre d'altres ho fan a un nivell més local. Totes tenen activitats dirigides a joves excepte dues entitats (Scientology i Sikhs Barcelona), encara que el treball amb aquest col·lectiu no sigui sempre una prioritat.

De l'anàlisi reticular es desprèn que la densitat de xarxa és baixa, amb la presència de nodes que només tenen relació amb una, dues o tres entitats. No obstant això, malgrat que l'estructura reticular ens demostri que hi ha entitats poc connectades i que el treball en xarxa segueix sent un repte, el fet que depenguin d'un node és un primer pas cap a una possible articulació posterior més forta. A més, entre els indicadors de centralitat considerats, l'anàlisi de l'Indegree ens aporta una informació molt interessant pel que fa al nivell de poder que tenen les entitats a nivell territorial. Les entitats amb un Indegree més alt són la Fundació Migra Studium, el Consell Islàmic de Catalunya i la Fundació Bayt al-Thaqafa; per tant, aquestes esdevenen les entitats de referència per a la resta de la xarxa. Per la seva banda, IDEM, ACESOP, la Fundació Ibn Battuta i AUDIR (Associació UNESCO per al diàleg interreligiós) són les que tenen un major grau

d'intermediació; per tant, les que pel lloc que ocupen poden connectar entitats que no tenen relació de moment. En els apartats següents s'aprofundeix més en aquestes qüestions.

5.2 Conceptes i actituds vers la diversitat religiosa d'entitats i de centres

Tant els centres educatius com les entitats entrevistades tenen una visió de la diversitat religiosa i cultural que cal considerar per afrontar el repte del diàleg interreligiós i intercultural de forma conjunta. En aquest sentit, tant entitats com centres de secundària demostren tenir una visió positiva que pot ajudar a crear aquesta sinergia vers el diàleg.

Per una part, les entrevistes a les entitats ens indiquen que l'expressió de la diversitat religiosa ve acompanyada d'una acceptació i valoració positives molt paleses, per tant, l'objectiu és fomentar-ne el seu coneixement de manera plural perquè sigui acceptada socialment en pro d'una millor convivència. Vinculada a aquesta percepció positiva de la diversitat religiosa, des de Fundació Migra Studium s'afegeixen dos elements que matisen la definició de diversitat religiosa: la diversitat religiosa s'entén des de la dimensió espiritual (les religions són formes d'accedir-hi) i el diàleg interreligiós que suposa la predisposició a repensar les idees pròpies a la llum de les dels altres, deixant oberta la possibilitat d'enriquiment i transformació mutus entre els participants en la línia del que suggereixen Santiago i Corpas (2012). La pluralitat es dona dins de la secularització, obrint així noves dimensions a l'expressió de la vivència espiritual que permet donar-hi respostes plurals. Així mateix ho entenen entitats com l'OAR, Joventut multicultural musulmana i la Xarxa de convivència de Roses. Per part d'altres entitats analitzades també s'ha posat de relleu el fet que la diversitat religiosa és una realitat, un fet intrínsec al fet multicultural del nostre context i, per tant, cal donar-hi expressió en la seva complexitat per la riquesa i les aportacions socials que implica. Aquesta perspectiva de laïcitat positiva també apareix a l'entitat IBN Battuta quan afirma que la diversitat religiosa és una realitat intrínsecament humana i una dimensió més de la interculturalitat i és, des d'aquest enfocament, com treballen la gestió de la diversitat (religiosa).

Per altra banda, els professionals participants dels centres educatius tenen una actitud moderadament favorable a la diversitat cultural i religiosa (39 punts sobre 50), força favorable al diàleg interreligiós (42 punts sobre 50) i especialment menys favorable a que l'educació jugui un paper rellevant en la gestió de la diversitat religiosa i cultural i el foment del diàleg interreligiós (37 punts sobre 50). Aquests valors ofereixen alguns trets diferencials en funció de la titularitat del centre, la seva religiositat, l'enfocament que té l'assignatura de religió, i si es fan projectes amb temes de diversitat religiosa. Els centres públics i centres no religiosos en general, tenen actitud menys favorable vers el diàleg interreligiós i el paper de l'educació; i els centres que tenen projectes sobre diversitat religiosa i cultural són els que tenen una actitud més favorable a la diversitat religiosa, al diàleg interreligiós i al paper que juga l'escola en promoure-ho. Finalment, les actituds més favorables a la diversitat religiosa, el diàleg interreligiós i el paper de l'educació en tot això, les tenen els centres que li donen una orientació a l'assignatura de religió catòlica amb altres tradicions religioses.

En un altre ordre de les definicions identificades en els discursos de les entitats entrevistades, es vincula la diversitat religiosa a conflicte, intolerància i rebuig en saber de l'existència d'un veïnat que viu la seva dimensió religiosa donant-hi una expressió diferent a la pròpia. Nous Catalans està especialment sensibilitzat en la comunitat musulmana i el món islàmic. En aquest cas, la percepció de la diversitat religiosa ve més expressada com a problema que no pas com a oportunitat, per les incomoditats que comporta i que sovint no són considerades com a reptes. Si

bé la llei sobre la llibertat de culte és coneguda i reconeguda, també es fa tangible la dificultat per a una real aplicació de la mateixa i els entrebancs que surten en el dia a dia a l'hora de dur-la a terme. Això mateix, s'afirma des de Nova ciutadania. Des d'una dimensió més institucional i acadèmica de les entitats entrevistades, també es fa referència al fet religiós vinculat a la cultura de la pau i la perspectiva de la UNESCO. Segons la UNESCO (2015: 80) el diàleg interreligiós és "l'intercanvi de paraules i escolta recíproca que compromet en peu d'igualtat els creients de diferents tradicions religioses".

5.3 Projectes pel diàleg interreligiós

Tant des dels centres educatius com des de les entitats hi ha diverses iniciatives davant la diversitat religiosa, i específicament vers el diàleg interreligiós i intercultural. No obstant, són les entitats les que tenen una major trajectòria, recorregut i projectes en aquesta direcció.

Concretament, el 78% dels centres educatius manifesten que és important estar format per promoure el diàleg intercultural i interreligiós al centre educatiu, no obstant, quasi la meitat (49%) opinen que no cal fer religió en la formació bàsica obligatòria. Més de la meitat (54%) manifesten que no fan cap tipus d'adaptació o tractament específic a col·lectius per motius religiosos. Tot així, el 18% té iniciatives específiques per fomentar el diàleg interreligiós.

En canvi, a través de les entrevistes a les entitats, s'han detectat nombrosos projectes sobre el diàleg interreligiós i intercultural implementats a les entitats i dirigits a la Joventut. De fet, l'anàlisi reticular ens ha permès constatar que el 35,71% de les entitats fomenten el diàleg interreligiós com a objectiu prioritari de la institució, el 25% ho fan de manera indirecta i el 10,71% parcial. A més, el treball que fan les entitats respecte aquest tema compta amb una articulació determinada. Les entitats que ocupen un paper central en aquesta qüestió (tenen un Degree major) són: l'Insitut Diversitas, l'ACESOP, la Fundació Bayt al-Thaqafa, seguit per la Fundació Migra Studium, l'Associació UNESCO per al diàleg interreligiós, i el Consell islàmic de Catalunya. Aquestes entitats són les que tenen un major control sobre la informació que circula per la xarxa. El Degree ens informa també del grau d'oportunitat que tenen d'influir sobre les altres, per tant alhora són clau per difondre informació o promoure determinades activitats o iniciatives. Les entitats "pont", és a dir, aquelles entitats que pel lloc que ocupen a la xarxa poden connectar amb altres que a priori no tenen relació entre elles, són IDEM, ACESOP, Fundació Ibn Battuta i AUDIR.

Per una banda, s'han identificat projectes orientats al coneixement i a l'expressió de la diversitat religiosa a l'espai públic. Des de la perspectiva de contemplar el fet religiós com un aspecte antropològic, s'observa una manera d'apropar-s'hi des del respecte i la llibertat d'expressió, de pensament i de credo per a donar possibilitat a totes les formes i expressions religioses. Es parteix, per tant, del principi que tot coneixement obre mirades i permet ampliar les perspectives. Per tal d'ampliar aquest coneixement del fet religiós, com a base per a una major acceptació, les entitats ofereixen formació i informació sobre el coneixement religiós, tant a nivell professional com personal. Entre el projectes identificats per a joves amb aquesta finalitat destaquen:

- Xerrades per donar conèixer el país d'una manera cultural amb l'objecte de que els joves se sentin orgullosos de la seva religió.
- Visites a les mesquites per conèixer un espai desconegut i reduir la sensació de rebuig o por cap a l'altre.

- Portar joves al Marroc per a que coneguin les seves escoles.
- Projecte amb un institut que està al costat del temple i convidar als nens de primer o segon de la ESO al temple. Donar una mica de informació i convidar-los a menjar.
- Centres d'interès de diferents religions.

Per altra banda, s'han identificat projectes plantejats des d'una perspectiva aconfessional per part d'algunes entitats. Des de la perspectiva de l'aconfessionalitat, s'observa que les institucions tenen una tolerància cap a les creences dels altres i un respecte sempre des de l'àmbit personal i sobre l'àmbit institucional. Qualsevol col·lectiu té el dret d'afirmar que, al seu parer, certs valors, certes lleis, certes actuacions són beneficiosos o nocius per a la societat, la convivència o la persona humana. L'aconfessionalitat no vol dir anular sinó potser més diàleg. Es tracta d'una posició que permet entendre diferents postures. Entre els projectes per fer-ho amb els joves, destaquen:

- Xerrada d'experiències amb representants ateu, jueu, musulmà i cristià.
- Memòria de l'Holocaust: una memòria feta juntament amb la comunitat israelita i es transmet a les escoles. Fer una escola de pau: servei que fan els joves de la comunitat als centres educatius per treballar la convivència.
- Col·laborant amb el Cau sota el tema de l'espiritualitat des de la diversitat. Més enllà de la religió, des de la diversitat.
- Grups de diàleg: sis grups de diàleg periòdicament es reuneixen i són de membres de base, és a dir, no són líders religiosos si no persones de base de les diferents religions i tradicions que es reuneixen per dialogar, fer coses conjuntament.
- Constructors de ponts: treballar la diversitat religiosa a través de l'acció (escoltar joves de diferents tradicions i fer un projecte de desenvolupament comunitari).

Finalment, també s'han identificat altres projectes més transversals de les entitats. En aquests casos, el fet religiós es treballa transversalment, és a dir, s'analitza o es treballa també des de les dinàmiques polítiques i socials i, per tant, vinculant als joves amb una funció política per a l'anàlisi de temes. Entre els projectes identificats per fer-ho amb els joves destaquen:

- Projecte "festes d'aquí i d'allà": celebració de les festes del Marroc i de Catalunya.
- Torneig de Fútbol al ramadà entre diferents grups de joves; reforç escolar en instituts i activitats per a joves com concerts.
- ApS d'art per treballar la creació artística i el moviment hip hop per detectar conflicte. ApS "Joves constructors de pau" i "Comunicadors alternatius de pau " al barri.
- Congrés sobre la importància de buscar coneixement: no quedar-se només en què és el islam sinó donar conèixer altres visions.
- Sessió amb un divulgador islàmic que va donar nocions bàsiques del islam. Activitats com una gimcana on es fan preguntes sobre l'islam.

- Analitzar temes rellevants (com la amenaça terrorista o el estat islàmic) i deconstruir els estereotips i estigmes.

Davant d'aquests temes (l'islam polític i també la religió i el conflicte) s'opta per fer propostes de projectes de caràcter formatiu i de sensibilització principalment, fent accions d'assessorament des d'una perspectiva intercultural més ampla i no específicament interreligiosa per un abordatge més inclusiu i respectuós de la diversitat cultural del territori. Des de l'entitat "Nous catalans", Xarxa de Convivència de Roses i l'entitat AEMB es posen en marxa iniciatives de caràcter sociopolític i comunitàries dirigides als joves per oferir-los oportunitats d'involucrar-se en les visions diferents del món, de trobada entre alumnat amb diferents actituds davant la religió:

- Taula jove pel procés constituent amb joves de totes les procedències per desenvolupar una acció cívica política des de la joventut i la interreligiositat. Tot i que no es tracta de diàleg interreligiós en sí, constitueix una acció ciutadana on gent que independentment de la religió es troba en una taula i prenen decisions en el parlament.
- Presentar idees i propostes que es portaran a parlament de Catalunya, a la comissió de debat del procés constituent.
- Fer un panel del futur de Catalunya amb la veu dels seus joves.
- Projecte per promocionar que participin en la política amb el suport de l'organització Mundial de les Migracions Promocionen la participació de joves d'origen migrat. És una manera per superar els prejudicis, i que hi hagi diversitat en les institucions, en els partits polítics.
- Crear líders juvenils en matèria de diversitat religiosa.

Algunes d'aquestes iniciatives suposen ja una base pel treball conjunt entre les entitats i els centres educatius. De fet, el 55% dels centres educatius participants pensa que és viable i també és interessant promoure un projecte vers el diàleg interreligiós promovent la participació d'entitats del barri del centre educatiu. Concretament, el 28% dels centres tenen algun projecte actiu de servei comunitari (o ApS) amb entitats vinculades a temàtiques religioses o culturals, davant d'un 71% que té projectes de servei comunitari amb temàtiques diverses. Des de les entrevistes a les entitats, s'identifiquen algunes d'aquestes propostes compartides. Entre els projectes que realitzen per treballar-ho des de les escoles destaquen:

- Visites a centres de culte de les comunitats diferents i material didàctic amb la perspectiva de conèixer l'aportació el fet religiós en l'entorn social i cultural i poder incorporar això en la llibertat social.
- Visites a centres de culte i fer xerrades.
- Projectes intergeneracionals (grups de joves i grups de gent gran) per fer un itinerari dels centres de culte.

A les entrevistes amb les entitats també apareixen noves propostes de projectes per a joves, que podrien encaixar en un treball col·laboratiu amb els centres de secundària:

- Realitzar projectes per treballar amb els instituts i els centres de menors perquè ells d'alguna manera no tenen referents que siguin del mateix origen, per exemple, amb la comunitat marroquí i la comunitat musulmana.
- Investigar cadascuna de les religions. Analitzar i trobar els punts en comú i els punts en contra i trencar els prejudicis.
- Formar una plataforma o espai on els joves tinguin una cabuda i que realment es puguin fer activitats des d'aquí i dintre dels nostres municipis.

5.4 Entitats i centres de secundària per un projecte conjunt pel diàleg interreligiós

Des de les dues perspectives sembla que hi ha possibilitats de confluència entre entitats i centres pel diàleg interreligiós i intercultural, tot i que aquesta possibilitat és poc present en l'actualitat i es veuen més com a accions a potenciar en el futur. L'anàlisi reticular ens ha permès determinar que, actualment, de les 36 entitats participants, 11 (39,25%) no tenen cap relació amb les escoles; la resta diuen tenir-la o haver-la tingut de forma puntual i esporàdica.

En el relat obtingut a les entrevistes s'assenyala la pràctica del treball en xarxa entre les entitats i organitzacions, molt proper a discursos com el de Torradeflot (2012) que planteja la necessitat de diàleg entre tots els agents actius del territori (comunitats religioses, veïns, comerciants, usuaris d'equipaments, etc.) com a base pel diàleg interreligiós. AUDIR i Joventut multicultural musulmana són de les poques entitats que declaren no tenir una trajectòria consolidada de treball en xarxa amb d'altres entitats. Des dels centres culturals o religiosos i les entitats pel diàleg interreligiós el treball en xarxa és una realitat del seu dia a dia, especialment amb entitats religioses i centres de culte. Les Fundacions a partir de xarxes manifesten també haver estat en relació amb algun centre de secundària. I en xarxes professionals es relaten experiències de recerca amb finançament europeu i relació amb altres països.

Les entrevistes evidencien que la relació de les entitats amb els centres educatius sol tenir un caràcter molt puntual i menys recurrent que l'establerta amb d'altres entitats de caràcter socieducatiu o sociocultural (esplais, centres d'oci). També sol estar mediada per d'altres institucions, com poden ser els Ajuntaments: la relació hi és, però no és directa. La iniciativa sol ser dels centres educatius que fan la demanda. Les demandes que es troben a la base d'aquest contacte en general no són sobre el tema del diàleg interreligiós als centres educatius. Els centres educatius encara es perceben com aïllats de les iniciatives de les diferents comunitats religioses i a les escoles laiques catalanes tradicionals segueix costant la normalització de la diversitat religiosa.

Malgrat tot, des d'una perspectiva eminentment política, Nous Catalans afirmen la voluntat des del Departament d'Ensenyament que a les institucions educatives s'encoratgin i s'acompanyin les bones pràctiques per a la integració de les persones migrades, essent un element més del procés donar valor al diàleg interreligiós en el si de l'escola i detectar les dificultats que tenen les poques iniciatives que es promouen. AUDIR és l'única institució amb un projecte específic per treballar el diàleg interreligiós l'etapa de l'educació secundària obligatòria, si bé el perfil de centres més notori amb els qual manté una relació són les escoles concertades i religioses perquè el tema diversitat religiosa interessa molt més en aquestes escoles. Altres accions puntuals que des d'AUDIR fan als centres són:

- Projectes per col·laborar amb diferents països d'Europa amb alumnes per fer intercanvis d'alumnes.
- Treball conjunt amb professors que tenen uns crèdits de mediació i de convivència.
- Elaboració d'articles per una revista amb la col·laboració amb professorat.

OAR, per la seva banda, també compta amb un projecte consolidat per l'etapa de l'ESO, amb el propòsit de posar en contacte i afavorir el coneixement de les comunitats culturals i la diversitat religiosa als instituts. Des d'altres entitats (Joventut Multicultural Musulmana i la Xarxa de Convivència de Roses) expliciten que una acció de present i de futur a consolidar és la participació en la formació i l'assessorament als centres oferint oportunitats d'involucrar-se amb les visions diferents del món incloent la col·laboració de grups religiosos i no-religiosos. El treball amb els joves per ambdues entitats és especialment atractiu per convertir-los en agents de participació i implicar-los directament en les propostes d'acció, en la línia del que plantegen. En aquest sentit, la proposta de Moliner i Aguilar (2010) sobre la participació de la comunitat per assessorar en els processos de creació i desenvolupament de currículums i materials educatius, podria fer-se extensiu a potenciar tota iniciativa educativa.

No obstant, aquestes possibilitats no estan exemptes d'obstacles percebuts des d'ambdues perspectives.

Obstacles per un projecte conjunt entre centres i entitats

Per una part, s'identifiquen alguns elements que, d'acord amb les persones entrevistades de les entitats, podrien ajudar a millorar el treball efectuat si s'interpreten com obstacles a superar pel treball de la diversitat religiosa: més participació per part de les famílies i joves, així com dels voluntaris. En aquest sentit, la transitorietat del voluntariat en la implicació dels projectes també s'identifica com a obstacle com també les limitacions per recursos de temps i econòmics. En general, els obstacles per un treball conjunt sobre aquestes temàtiques amb els centres educatius, que més s'han pogut identificar de les entrevistes a les entitats tenen a veure amb els següents aspectes:

- Les resistències per normalitzar la gestió de la diversitat religiosa als centres
- La percepció social i el discurs esbiaixat de l'Islam vinculat al terrorisme, concretament, i de la diversitat religiosa en general
- La relació excessivament institucional entre les entitats i els centres educatius
- La incompatibilitat de ritme de treball i horaris en algunes entitats (i comunitats culturals) amb les franges lectives dels centres educatius
- El no reconeixement de la "Missió" de les entitats per part de les instàncies polítiques
- La no existència d'una política educativa única i normativa per orientar les intervencions de base
- La manca de recursos en general

Per altra banda, els centres també identifiquen certs obstacles. Concretament, dels sis obstacles que es proposen al qüestionari per engegar un projecte amb entitats pel diàleg intercultural i

interreligió, el 22% dels centres considera que hi ha altres prioritats a l'ESO. En segon lloc, els obstacles identificats tenen a veure amb les entitats. El 15% manifesta que falten entitats que treballin el diàleg interreligió al barri, i un 15% identifiquen que hi ha dificultats d'encaix amb les entitats per temes de logística, horaris, etc. En tercer lloc, les dificultats venen donades pel propi centre de secundària, el 12% identifiquen la manca de formació del professorat del centre en aquestes temàtiques com a obstacle pel desenvolupament de projectes de diàleg interreligió i intercultural amb col·laboració amb les entitats del barri. També hi ha un 11% que assenyalava que hi ha resistències dels professionals del propi centre educatiu per treballar aquestes temàtiques. Finalment, un darrer aspecte assenyalat en menor mesura és la família. Certament, el 8% identifica que puguin haver resistències de les famílies de l'alumnat per treballar aquestes temàtiques amb les entitats del barri.

Mesures necessàries per un projecte conjunt entre centres i entitats

Entre els reptes de futur que s'identifiquen per part de les entitats s'esmenta l'escàs treball de la diversitat, les noves prioritats en temes d'actualitat, el treball entre els centres i la necessitat de crear unitat i plataformes de gent diversa. S'identifiquen cinc reptes principals pel que fa l'àmbit juvenil religiós a Catalunya:

- La normalització (assolir que som una societat diversa i globalitzada)
- La implicació dels joves en els centres de culte (millorar amb un treball un accés d'aquest joves)
- El coneixement per part dels joves de la seva religió
- El desenvolupament de la identitat dels joves amb aquesta condició religiosa
- El recel i la por de la societat envers els espais de culte

Des dels centres educatius, les mesures que s'identifiquen com a més adequades per posar en funcionament un projecte de diàleg intercultural i interreligió amb les entitats del barri són coherents amb els obstacles identificats. Per una banda, hi ha mesures adreçades al professorat i al centre educatiu: el 11% proposa disposar d'assessorament d'experts sobre diàleg interreligió i/o Servei Comunitari; i un 6% planteja activitats formatives pel professorat. L'opció menys destacada ha estat la inclusió del diàleg interreligió i intercultural en el projecte de centre (4%). També hi ha propostes adreçades a les entitats que treballen el diàleg interreligió. El 7% proposa mesures com que les entitats religioses s'organitzin en una plataforma pel diàleg interreligió; i el 6% planteja que seria convenient que les entitats tinguessin una major flexibilitat quant a horaris, opcions d'encaix, etc. amb els centres educatius. Curiosament, tot i que les famílies eren l'aspecte menys assenyalat com a obstacle, el 10% posa èmfasi a la formació i sensibilització a les famílies com a possible mesura per treballar el diàleg interreligió a l'escola.

Les propostes vinculades als reptes per millorar el partenariat i el treball entre les entitats i els IES pel diàleg interreligió i intercultural amb els joves que s'han identificat des de les entrevistes a les entitats són les que s'anuncien a continuació:

Des de les entitats:

- Optimitzar l'ús de les xarxes socials com a via de contacte amb els joves, de visibilització del treball realitzat i com a forma de presentació i difusió als centres, al món acadèmic i a l'Administració.
- Contactar i realitzar més projectes específics per escoles i/o instituts.
- Generar major interès per part de les escoles públiques.

Des dels IES:

- Incorporar alguna assignatura sobre interculturalitat o interreligiositat en el currículum com un contingut a treballar.
- Donar més valor a la cultura religiosa.
- Visibilitzar la diversitat religiosa i la diversitat cultural de l'actual realitat social. La interculturalitat i la gestió de la diversitat religiosa suposa assumir un punt de vista educatiu transversal a tot el currículum.

Des de les Administracions:

- Elaborar i fer pública una xarxa de dades per a què hi hagi més contacte entre les entitats i els centres educatius.
- Dissenyar programes de formació específics per professorat, per alumnat de primària i de secundària, cadascú al nivell que necessita sobre la diversitat religiosa
- Avançar cap a una major tolerància i obertura de les comunitats religioses.
- Potenciar una plantilla de professionals en el sector educatiu vertaderament intercultural.

Bones pràctiques del partenariat de les entitats amb els centres educatius

Des de les entrevistes amb les entitats s'han identificat les següents bones pràctiques a seguir potenciant per anar consolidant el partenariat entre els IES i les entitats. Les presentem organitzades a tres nivells: les bones practiques des de les pròpies entitats, des dels IES i des de les Administracions.

Des de les entitats:

- Oferir suport als IES per fer el treball de recerca de batxillerat.
- Considerar les pràctiques consolidades en zones amb especial concentració de col·lectius migrats.
- Considerar els projectes especialment ben valorats per afavorir els diàleg intercultural i interreligiós.

Des dels IES:

- Fomentar espais per aprenentatges socialment situats que incentivin el voluntariat com a via d'aprenentatge
- Promoure projectes de caràcter antirracista, a partir d'activitats experiencials i basades en un aprenentatge actiu i significatiu per reconstruir i analitzar críticament les pròpies actituds, des de la perspectiva de desmuntar estereotips, donar informació útil i contrastada sobre la realitat i la diversitat religiosa.

Des de les Administracions:

- Establir des del Departament d'Ensenyament una política de partenariat entre els Instituts i les entitats
- Promoure convocatòries pel desenvolupament de projectes que impliquin la coordinació entre les entitats i els centres educatius, en un calendari que permeti projectar accions viables i realistes amb els recursos necessaris.

Finalment, es fa palesa la vinculació entre els objectius i els resultats. Els resultats donen resposta als objectius i mostren una realitat en la que encara falta molt per treballar i aconseguir així uns entorns pels adolescents i joves on el diàleg interreligiós hi tingui presència. Els instituts poden ser el motor de la transformació. Les limitacions de l'estudi poden inscriure's en la mostra dels instituts: la dificultat de no haver pogut accedir a més centres totalment privats ha estat una limitació de l'estudi present.

6. IMPACTE PREVIST

La recerca que es presenta tindrà tan un impacte social com una aplicabilitat dels resultats importants. En aquest sentit, la recerca:

- Visibilitza les entitats vinculades a la diversitat religiosa y cultural que realitzen bones pràctiques y que tenen un interès per poder realitzar alguna acció formativa, com l'ApS amb els centres d'educació secundària.
- Visibilitza els centres educatius que són sensibles a la diversitat i gestió religiosa.
- Proporciona un mapa de les entitats a nivell territorial.
- Visibilitza la proximitat de les entitats amb els centres d'educació secundària sensibilitzats per aquesta temàtica i amb possibilitats presents o futures per incorporar en el seu centre el valor de la diversitat religiosa mitjançant per exemple, una acció formativa com l'ApS.

Pel que fa a la difusió de resultats fins a l'actualitat s'han coordinat dos simposis sobre diversitat religiosa, s'han presentat diverses comunicacions i ponències a congressos, i estan en vies de redacció alguns articles en revistes especialitzades.

S'ha coordinat un **simposi** sota el títol de **“El papel de la educación ante la diversidad religiosa y cultural”** en el 4th International **Congress of Educational Sciences And Development** que se celebrà el 23-25 de juny de 2016 a Santiago de Compostela. En aquest simposi es va presentar una comunicació titulada: *“Las entidades ante la diversidad religiosa y cultural y posibilidades de confluencia con la escuela para el diálogo interreligioso e intercultural”* on es presentaven els resultats obtinguts respecte al primer dels objectius de la recerca. Per a més informació del simposi:

http://congresoeducacion.es/edu_web4/CV_SIMP/CV_29.html

S'ha presentat una comunicació titulada *“Una aproximació a l'acció educativa amb joves per part de les entitats vinculades amb la diversitat religiosa i cultural a Catalunya”* al **Congrés Internacional XXIX Seminari Interuniversitari de Pedagogia Social: Pedagogia Social, joventut i transformacions socials**. Per a més informació del congrés:

https://eventum.upf.edu/event_detail/2141/detail/congres-pedagogia-social-joventut-i-transformacions-socials.html

També s'ha presentat un poster sota el títol *“La educación ante el diálogo intercultural e interreligioso”* a l'event **Encuentros Barcelona** celebrat a Barcelona del 26-27 d'octubre de 2016. Per a més informació del congrés: <http://redencuentros.org/encuentros-barcelona-2016/>

S'ha dinamitzat un workshop sobre *“Management of the Intercultural and interreligious diversity”* en l'espai *Youth in dialogue: From the violence to the competencies*, en el **IV Kongres SIETAR Polska**, celebrat a Wrocław (Polònia) del 25-27 de novembre de 2016. Per a més informació del congrés: <http://sietar.pl/en/congress/programme/>

S'ha coordinat un **simposi** sota el títol de **“La educación ante el diálogo intercultural e interreligioso”** que es presentarà properament al **XVIII Congreso Internacional de Investigación Educativa: Interdisciplinaridad y Transferencia** que es celebrarà a Salamanca

(España) 28, 29 i 30 de juny de 2017. On es presenten dues contribucions fruit d'aquest projecte de recerca. Concretament es presenten resultats dels dos primers objectius respectivament, sota els títols: *“Las entidades ante el diálogo intercultural e interreligioso”* i *“El papel de los centros de secundaria en el diálogo interreligioso e intercultural”*. Per més informació del congrés: <https://aidipe2017.aidipe.org/>

Finalment, esmentar que s'està preparant una Jornada de difusió de Resultats on posar en relació centres de secundària i entitats pel diàleg interreligiós. Aquesta jornada té el títol: *“Diàleg intercultural i interreligiós en la educació. Ficció o realitat?”* i estarà subvencionada per la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona (subvenció alternativa donat que les jornades de difusió de resultats estan fora dels períodes d'execució dels projectes). Es realitzarà el proper 5 de maig al campus Mundet de la Universitat de Barcelona i comptarà amb una conferència inaugural d'en Francesc Torredelflot, director de l'Associació Unesco per al Diàleg Interreligiós.

7. APLICABILITAT DEL PROJECTE: PROPOSTES

Una lectura curosa de les dades situa les entitats i els centres educatius en dos pols antagònics però que poden trobar els seus ponts d'unió, sempre i quan ambdós percebin la necessitat de trobar-se per treballar envers el diàleg interreligiós amb el jovent.

El pol de les entitats es caracteritza per una acceptació i valoració positiva de la diversitat religiosa, ja que aquesta és una realitat, un fet intrínsec al fet multicultural tal com proposa Corbí (2007), per una dimensió espiritual que entén el diàleg interreligiós com una predisposició a repensar les idees pròpies a la llum de les dels altres i per una pluralitat dins la secularització que permet donar respostes plurals a les diferents dimensions de les vivències espirituals, en la línia del model d'UnescoCat (Torradejot, 2012). Des d'aquestes perspectives, les entitats promouen diferents projectes orientats a la formació i la informació sobre el coneixement religiós i la diversitat religiosa a l'espai públic; orientats des d'una perspectiva aconfessional per l'expressió de les diferents creences sempre des de la tolerància i el respecte i orientats a un treball transversal a partir de les dinàmiques socioeducatives per part d'algunes entitats i polítiques, per altres. Precisament, aquestes últimes iniciatives tenen un caràcter de participació ciutadana i conseqüentment, estan formant als joves tant per ser líders en matèria de diversitat religiosa com també en els seus futurs contextos laborals al interpretar-los des de la diversitat religiosa.

El pol dels centres educatius es caracteritza per una actitud moderadament favorable a la diversitat cultural i religiosa, per una actitud força favorable al diàleg interreligiós però per una actitud menys favorable a que l'educació tingui un paper rellevant en la gestió de la diversitat religiosa i cultural i el foment del diàleg interreligiós. Weisse (2012) denuncia la necessitat d'introduir la religió a l'escola pública per a la millora de les relacions interpersonals i el creixement social, entenent aquesta matèria religiosa més com espiritual.

Així, doncs, podem interpretar que els centres educatius comencen a entendre que la diversitat cultural i religiosa és una realitat dins de les seves aules i que el diàleg interreligiós pot ser beneficiós. No obstant això, sembla que no vulguin involucrar-se al no donar gaire rellevància al paper de l'educació. Probablement, s'hi barregen moltes situacions des del concepte mal entès de la laïcitat a les aules (Elósegui, 2009; Buades i Vidal, 2007), fins a una certa resposta a l'assignatura de religió, passant per una manca de recursos i unes altres prioritats molt més visibles. Certament, les institucions de servei públic en general i concretament en el camp educatiu mostren actituds i comportaments confusos respecte de la dimensió religiosa. Encara oscil·len entre el respecte a la religió com a dimensió positiva de la vida i el rebuig a la mateixa, tendeixen a treure-la del àmbit d'intervenció social, o de tolerar com a recurs pragmàtic per a situacions crítiques del subjecte. I és que en la actualitat el sistema educatiu està en el punt de mira de la societat.

Existeix la necessitat de trobada entre les entitats i els centres educatius?

Per part dels centres educatius, podem considerar que no existeix una demanda i que no es percep la diversitat religiosa i el diàleg interreligiós com a situacions "problemàtiques" i que, conseqüentment, s'hagin convertit en una necessitat a satisfer dins de la seva quotidianitat. Així es posa de manifest quan una quarta part diu que existeixen altres prioritats en l'etapa secundària. Probablement, com indiquen les entitats, en els centres educatius suren les

resistències per normalitzar la gestió de la diversitat religiosa i certs estereotips com la vinculació entre l'Islam i el terrorisme. Segons Dietz (2008), cal afrontar el problema de les percepcions de l'alteritat que estan profundament arrelades en l'imaginari social. La llarga tendència a confondre i simplificar les diferències ètniques, nacionals, lingüístiques i religioses entre "nosaltres" i "ells" segueix contribuint a fenòmens com la islamofòbia. Tal com assenyala Torradeflot (2012) cal proporcionar un marc per lluitar contra els prejudicis i la discriminació en totes les seves formes (la islamofòbia, l'antisemitisme, la cristianofòbia i altres discriminacions basades en la religió o creences) i el diàleg intercultural i interreligiós és una via vàlida per aconseguir-ho. En canvi, un percentatge de centres fa referència a les resistències del professorat i de les famílies per no iniciar algun projecte amb les entitats. De fet, quan els centres fan una demanda a les entitats, aquesta no es centra en el tema del diàleg interreligiós. És com si aquest tema fos tabú.

Per part de les entitats, el treball conjunt amb els centres educatius, tampoc, en un principi, es manifesta com una necessitat principal, excepte per AUDIR i OAR que promouen projectes per l'etapa de secundària però en el primer cas, els seus "partners" són les escoles concertades i religioses. És una evidència que confirma l'aïllament de les escoles laiques catalanes al no voler confrontar-se amb la realitat de la diversitat religiosa en els seus centres i per tant, la necessitat de normalitzar la seva gestió. Encara que només dues entitats treballin amb els centres educatius, totes aporten propostes per vehicular aquesta relació, siguin genèriques o més específiques com oferir suport pel treball de recerca de batxillerat.

S'ha de treballar per fer aflorar la necessitat de la gestió de la diversitat religiosa en els centres educatius abans que es produeixin situacions de radicalització o de sospites d'aquestes. Aquestes comporten una alarma social que incrementa les resistències de la comunitat educativa (famílies, professorat i alumnat) per desenvolupar projectes situats en aquest tema. De la Corte (2016) insisteix en la importància de la implicació de les institucions educatives, ja que és una necessitat més que reconeguda en tots els plans de contra-radicalització europea. L'elaboració de Plans educatius que contemplin la prevenció d'actituds de rebuig a les minories culturals i religioses, prevenint prejudicis i comportaments xenòfobs pot minimitzar la segregació cultural i religiosa dels propis centres educatius. Entre les mesures proposades per la Comissió Europea es troba també el diàleg intercultural i interreligiós (Comissió Europea, 2014:10).

Calen doncs, accions de sensibilització i informació que donin un coneixement de la diversitat religiosa, sent el primer pas per la visibilització d'una necessitat. Aquí, és on poden tenir un paper important les entitats oferint diferents iniciatives a la comunitat educativa, com per exemple, xerrades sobre la diversitat religiosa. Elóseguí (2009) planteja que ONGs, associacions civils, comunitats religioses, partits polítics, individus particulars, com els diferents nivells de govern, locals, regionals, nacionals o internacionals, han d'estar compromesos amb una gestió democràtica de la diversitat cultural. A partir d'aquí és quan es poden dissenyar les propostes de formació pels centres que haurien de ser prou transversals per a que engresquessin a la majoria del professorat i no només, al que dona l'assignatura de religió.

D'aquesta manera, s'està apostant per la diversitat religiosa com un aspecte més de la formació global de la persona que travessa diferents assignatures. La formació és identificada tant pels centres educatius com les entitats com una de les necessitats. Els centres, encara que amb un percentatge baix, indiquen la manca de formació del seu professorat que no els permet endegar projectes amb les entitats del barri però també proposa poder disposar d'assessorament d'experts i/o servei comunitari i encara que sigui en un percentatge molt baix planteja activitats formatives pel professorat. Moliner i Aguilar (2010) constaten també la necessitat urgent de dotar el professorat de recursos per accedir a informació rigorosa sobre les tradicions religioses, que permeti fer un tractament a l'aula des de la paritat proporcional i la no discriminació. Per això

es considera imprescindible comptar amb experts de les diferents comunitats que assessorin els processos de creació i desenvolupament tant dels currículums com de tots els materials educatius (Weisse, 2009). Moliner i Aguilar (2010) proposen la participació de la comunitat per assessorar en els processos de creació i desenvolupament de currículums i materials educatius. Torradeflot (2011), proposa oferir també informació i formació a la comunitat educativa sobre la diversitat religiosa. Les entitats, per altra banda, expliciten la seva intencionalitat per participar en la formació i assessorament als centres. Per tant, existeix un punt de confluència que seria interessant d'explorar més en profunditat per veure les seves potencialitats i esbrinar la millor estructura i organització per obtenir una alta participació del professorat.

Poden treballar conjuntament les entitats i els centres educatius?

Més de la meitat dels centres educatius considera interessant i viable promoure un projecte conjuntament amb les entitats del barri sobre el diàleg interreligiós. De fet, una quarta part participa d'algun d'aquest tipus de projecte sobre la temàtica religiosa. Podríem entendre aquesta situació com un punt feble per la baixa participació, però si considerem que la resta dels centres participa en projectes de servei comunitari amb temàtiques diverses, la fortaleza dels centres es situa precisament en aquesta experiència de col·laborar amb diferents entitats. Només, cal indagar sobre la possibilitat de trobar entitats que treballin la diversitat i el diàleg interreligiós en el barri. Aquí, precisament és on trobem unes dificultats ja detectades pels centres: la falta d'entitats que treballen el diàleg interreligiós en la zona dels instituts. Certament, les entitats s'ubiquen majoritàriament a la província de Barcelona i més concretament a la ciutat de Barcelona; cap entitat manté una relació periòdica i constant amb els centres educatius; existeixen dificultats de compatibilitat horària entre els centres i les entitats; i no totes tenen com a objectiu prioritari el foment del diàleg interreligiós. Però, aquestes dificultats de "territori" podrien ser superades per dues raons. La primera, si la relació de les entitats amb les entitats socioeducatives és més fluida, també ho podria ser-ho amb els centres educatius; i la segona, hi ha entitats que treballen a nivell autonòmic i per tant, poden abraçar tot el territori català. Un aspecte que podria ajudar a superar la distància física entre centres i entitats seria potenciar el treball en xarxa d'aquestes, un dels reptes tal i com s'ha pogut comprovar anteriorment amb l'anàlisi de xarxes.

Punts forts i punts dèbils en relació a possibles accions i propostes per millorar i/o potenciar

PUNTS DÈBILS	ACCIONS/PROPOSTES
Incompatibilitat d'horaris entre centres i entitats	Dinamització d'una plataforma de les entitats
Ubicació entitats	Aprofitar el treball en Xarxa i les entitats amb major grau d'intermediació
Resistències de les famílies	Accions de sensibilització, informació i formació des del centre però també des de les AMPES.
Resistències del professorat	Accions de sensibilització, informació i formació amb la participació de les entitats i de la Generalitat.
Manca de formació del professorat	
PUNTS FORTS	ACCIONS/PROPOSTES
Actitud favorable dels centres pels projectes de Servei a la comunitat	Creació d'una plataforma de les entitats, accessible pels centres per descobrir-les i així iniciar un primer contacte.
Predisposició de les entitats a treballar amb els joves dels instituts	Presentació als centres de les entitats i de la informació i dades que té la Generalitat.

Finalment, s'ha de fer esment del paper protagonista que juga la Generalitat a través de les seves diferents conselleries i departaments, especialment el Departament d'Ensenyament, tal com esmenten les persones entrevistades. De la seva voluntat depèn l'establiment d'una política de parternariat amb els instituts, promoure convocatòries i obrir línies específiques sobre la gestió del diàleg interreligiós i intercultural per desenvolupar projectes conjuntament amb les entitats. A més, caldria incorporar a l'escola competències bé sigui en una assignatura o transversalment amb metodologies d'aprenentatge situat, significatiu i experiencial. El

departament d'Afers Religiosos hauria de continuar potenciant els cursos de formació centrats més en l'escola, potenciar el treball en xarxa de les entitats proporcionant recursos i fer més difusió de les dades, estudis i recursos en general que té per a que arribi a tota la societat i no només a les persones interessades.

Vers un projecte d'aprenentatge servei de diàleg interreligiós

L'aprenentatge servei (ApS) és una oportunitat per treballar el diàleg interreligiós a les escoles. Des de les organitzacions que gestionen aquestes temàtiques tenen un espai on poder impregnar els seus sabers als joves per tal que aquests puguin prendre el relleu i actuar en conseqüència. Si entenem per aprenentatge servei una proposta educativa que combina processos d'aprenentatge i servei a la comunitat en un sol projecte ben articulat en el qual els participants es formen tot treballant les necessitats socials amb l'objectiu de millorar-ho (Puig, et al. 2006), podríem afirmar que pot ser una oportunitat per treballar entre la comunitat educativa termes de diàleg interreligiós. L'ApS té la peculiaritat de vincular aprenentatges (coneixement d'altres cultures i religions), necessitats (diàleg interreligiós), servei (promoure actituds de diàleg i coneixement mutu), participació (de tots els agents implicats), i reflexió (capacitat crítica i pressa de consciència de l'escenari que vivim). L'ApS és una metodologia que pot possibilitar el treball del diàleg interreligiós amb el joves mitjançant el partenariat entre centres educatius i organitzacions religioses. El partenariat constitueix un acord de treball en conjunt entre les organitzacions i/o entitats que decideixen col·laborar amb uns objectius comuns, necessitant crear processos organitzatius per aconseguir el propòsit, implementant el programa d'acció de manera conjunta, compartint els riscos, responsabilitats i beneficis (Glendinning, 2002).

Els projectes d'aprenentatge servei a secundària queden sota l'aixopluc de les possibilitats que engloba el Decret 187/2015 de 25 d'agost, a l'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria, vinculant-lo amb el Servei Comunitari. Aquest té com a finalitat última garantir que els estudiants, al llarg de la seva trajectòria escolar, experimentin i protagonitzin accions de compromís cívic, aprenguin en l'exercici actiu de la ciutadania, i posin en joc els seus coneixements i capacitats al servei de la comunitat (Generalitat de Catalunya, 2017). Davant d'aquest espai, el diàleg interreligiós podria prendre forma a les aules, en els seus currículum amb major facilitat, sobretot si es tracte de 3r o 4rt de l'ESO. Un espai i un tema que pot ajudar a treballar el sentit de la realitat, de reflexió i l'impuls de la capacitat crítica, per tal de prendre consciència dels valors d'integració i bona convivència que afloren en projectes com aquests. De l'estudi se'n generen temes que podrien ser el material inicial per treballar en aquesta línia com per exemple els que proposen les organitzacions: conèixer a altres països de manera cultural i religiós, exposar experiències amb representants ateu, jueu, musulmà i cristià, les festes tradicionals d'aquí i d'allà, les sortides a mesquites, d'entre d'altres.

Per tot això cal també, des del món de les organitzacions socials, un canvi de mirada. Una proposta pedagògica des d'aquesta perspectiva és una oportunitat d'obrir-se a la comunitat de forma diferent, i compartint la responsabilitat de que la comunitat pot parlar de diàleg interreligiós des del respecte i el saber fer. Les organitzacions han d'estar preparades per poder donar formació als joves, tot proporcionant-los espais de reflexió i lideratge; per entendre les virtuts i dificultats dels centre educatius; per presentar unes propostes que parlin el llenguatge educatiu; o per aprendre i entendre les realitats dels centres que els reben. L'ApS -o el Servei Comunitari en els seus efectes- és una oportunitat comunitària que requereix dels vincles amb les entitats educatives i amb altres organitzacions i estaments governamentals per que sigui possible. És per això que caldria explorar la possibilitat de participar en les formacions que s'estan proporcionant des dels Centres de Recursos Pedagògics (CRP) de cada territori als centres i organitzacions que volen desenvolupar de forma pilot els projectes de servei comunitari.

Els resultats assenyalen que entre les organitzacions hi ha pràctiques de treball en xarxa, cal ara buscar la forma de treballar en xarxa que promogui el diàleg entre totes les persones del territori, vinculant el tema amb els diferents agents del territori. És per això que seria interessant, per propiciar el treball en xarxa educatiu i social, propiciar des dels estaments governamentals línies de subvenció específiques que permetin la creació i dinamització de plataformes aconfessionals on les diferents organitzacions, entitats, i centres poguessin trobar-se per poder compartir i generar espais de comprensió i coneixement mutu. Espais que permetin construir aliances de treball conjunt, ja que tan a l'estudi com a les bases de dades no apareix. Des de les bases de dades del Centre Promotor d'Aprenentatge Servei a Catalunya, o de les que ens podríem emmirallar per la llarga trajectòria en ApS com la Red Nacional de Aprendizaje Servicio de Chile no queden enregistrades experiències específicament en aquesta línia (joventut i diàleg interreligiós). És per això que considerem de gran importància i certa urgència, sobretot pel moment històric que vivim, donar-li una sortida a aquesta perspectiva. Tal com hem vist en l'estudi, encara hi ha un llarg camí per recórrer.

REFERÈNCIES

- Bîrzéa, C. (2009) Recommendations CM/Rec (2008)12 on the dimension of religious and non-religious convictions within intercultural education: from principles to implementation. A Consell d'Europa 2009 Exchange on the religious dimension of intercultural dialogue. Estrasburg: Consell d'Europa.
- Briones, R; Tarrés, S. i Salguero, O. (2013). Encuentros: diversidad religiosa en Ceuta y en Melilla. Barcelona: Icaria
- Buades, J. i Vidal, F. (2007). *Minorías de lo Mayor. Religiones minoritarias en la Comunidad Valenciana*. Barcelona: Icaria.
- Comissió Europea (2014). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism: Strengthening the EU's Response* (COMM (2013) 941). Brussel·les. Retrieved from https://ec.europa.eu/home-affairs/what-is-new/news/news/2014/20140115_01_en
- Corbí, M. (2007). *Hacia una espiritualidad laica: sin creencias, sin religiones, sin dioses*. Barcelona: Herder.
- Creswell, J.W. i Plano, V.L. (2011) *Designing and conducting mixed methods research*. Washington: Sage.
- De la Corte, L. (2016). ¿Qué pueden hacer los Estados europeos para frenar la radicalización yihadista? *Cuadernos de estrategia*, 180, 125-166.
- Dietz, G. (2008). La educación religiosa en España: ¿contribución al diálogo intercultural o factor de conflicto entre religiones?, *Estudios sobre las Culturas Contemporáneas*, XIV (28), 11-46.
- Dietz, G; Rosón, F.J. i Ruiz, F. (2011). Homogeneidad confesional en tiempos de pluralismo religioso: Una encuesta cualitativa con jóvenes españoles sobre religión y educación. *CPU-e Revista de Investigación Educativa*, 13.
- Dietz, G. (2008). La educación religiosa en España: ¿contribución al diálogo intercultural o factor de conflicto entre religiones? *Estudios sobre las Culturas Contemporáneas*, XIV (28), 11-46.
- Direcció General d'Afers Religiosos (2014). *Mapa de les religions de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Governació i Relacions Institucionals (Espai Web).
- Elósegui, M. (2009). Políticas públicas y educación intercultural. A, J. Garay, G. Díaz, M. Elósegui, i M. Sabariego. *El diálogo intercultural en España: un requisito de la educación y cultura de Paz* (pp. 131-192). Madrid: Ministerio de Educación.
- Generalitat de Catalunya (2015). *Guia per a la gestió de la diversitat religiosa als centres educatius*. Barcelona: Angra Trading.
- Generalitat de Catalunya (2017). Servei comunitari. Generalitat de Catalunya. Disponible a: <http://xtec.gencat.cat/ca/comunitat/serveicomunitari/objectius> [22.02.2017]
- Glendinning, C. (2002). *Partnerships, New Labour and the Governance of Welfare*. Bristol: Policy Press.
- Knitter, P. F. (2008). *Introducción a las teologías de las religiones*. Estella (Navarra): Verbo Divino.

- Lawshe, C.H. (1975). Quantitative approach to content Validity. *Personnel psychology*, 28, 563-575.
- López, M. (2012). Políticas europeas en relación con la formación en materia religiosa: la promoción del diálogo interreligioso y la educación intercultural. En J.L. Álvarez y M.A. Essomba. *Dioses en las aulas. Educación y diálogo interreligioso*. Barcelona: Graó.
- Martínez, M.J. i García, R. (2012) Mujer e inmigración. Dignidad e igualdad según la mirada religiosa. En Álvarez, J.L. y Essomba, M.A. (coords.) *Dioses en las aulas. Educación y diálogo interreligioso*. Barcelona: Graó.
- Martínez-Ariño, J.; Grier, M. del M.; García-Romeral, G. i Forteza, M. (2011). Inmigración, diversidad religiosa y centros de culto en la ciudad de Barcelona. *Migraciones*, 30, pp. 101-133.
- Melloni, J. (2003). *El Uno en lo múltiple. Aproximación a la diversidad y la unidad de las religiones*. Santander: Sal Terrae.
- MigraStudium (2012). *Memòria 2012. Creant ponts de diàleg*. Barcelona, Fundació MigraStudium.
- Moliner, A. i Aguilar, N. (2010). *Les tradicions religioses en els llibres de text*. Barcelona: Montflorit Edicions i Assessoraments S.L.
- Moreras, J. (2006). *Migraciones y pluralismo religioso. Elementos para el debate*. Barcelona: Edicions Bellaterra, S.L.
- Pániker, S. (2003). *El diàleg indispensable. Pau entre les religions*. Barcelona: Edicions 62.
- Pániker, S. (2010). *Pluralisme i interculturalitat, Cultures i religions en diàleg*. Vol. VI, tomo I. Barcelona, Omnia.
- Puig, J.M.; Batlle, R.; Bosch, C.; Palos, J. (2006). *Aprenentatge servei. Educar per a la ciutadania*. Barcelona, Octaedro.
- Sabariego, M.; Vilà, R. i Sandín, M.P. (2014) El análisis cualitativo de datos con ATLAS.ti. Revista d'Innovació i Recerca en Educació. REIRE, Vol. 7, núm.2, 119-133.
- Santiago, M. i Corpas, C. (2012). Bases para el desarrollo de buenas prácticas de educación para la convivencia en la diversidad cultural y religiosa. En Álvarez, J.L. y Essomba, M.A. (coords.) *Dioses en las aulas. Educación y diálogo interreligioso*. Barcelona: Graó.
- Santiago, M. i; Corpas, C. (2012). Bases para el desarrollo de buenas prácticas de educación para la convivencia en la diversidad cultural y religiosa. A, J. L. Álvarez i M. A. Essomba, M.A. (coords.). *Dioses en las aulas. Educación y diálogo interreligioso* (pp. 123-143). Barcelona: Graó.
- Tamayo J. J. Razones para el diálogo interreligioso. Encuentros multidisciplinares, ISSN-e 1139-9325, Vol.7, N°19,2005, págs. 17-3
- Tashakkori, A. i Teddlie, C. (2010) *Sage handbook of mixed methods in social & behavioral research*. Washington: Sage
- Torradeplot, F. (2008). *Mediació interreligiosa per a la cohesió social*. Barcelona: Publicacions Unesco.
- Torradeplot, F. (2011). *Religiones y pluralismo. Las vías del diálogo interreligioso en España*. Madrid: Observatorio del Pluralismo Religioso en España.
- Torradeplot, F. (coord.) (2012). *Catalunya i el diàleg interreligiós. Aportacions innovadores al diàleg interreligiós des dels valors de les nacions unides*. Barcelona: Associació UNESCO per al diàleg interreligiós.

UNESCO (2005). The Rabat Commitment Conclusions and Recommendations of the Rabat Conference on Dialogue among Cultures and Civilizations through Concrete and Sustained Initiatives Rabat, Morocco. Acceso en: <http://www.unesco.org/dialogue/rabat/commitment.html>

UNESCO (2015) *Diccionari de religions*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Governació i Relacions Institucionals.

Unió Europea (2006) *Llibre Blanc sobre el Diàleg Intercultural*.

Weisse, W. (2012). Religiones, Sociedad y educación en la Europa multicultural. En A J. L. Álvarez i M. A. Essomba, M.A. (coords.), *Dioses en las aulas. Educación y diálogo interreligioso* (pp. 85-107). Barcelona: Graó.

Weisse, W. (coord.) (2009). Religión en educación: Contribución al diálogo. Sugerencias del proyecto de investigación REDCo para la política. Comisión Europea. Acceso en: <http://www.redco.uni-hamburg.de>

Xarxa IEARN <http://www.iearn.cat> en línia consulta 2 de setembre 2015, Atles de la diversitat <http://www.atlesdeladiversitat.net> en línia consulta 2 de setembre 2015

ANNEX 1

GUIÓ DE LES ENTREVISTES.

Objectiu general: Identificar la visió, l'ideari i l'agenda moral de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural des de la perspectiva dels gestors/es i/o des d'una perspectiva institucional.

Destinatari: Gestors/es i/o directors/es responsables institucionals.

- Quina és la missió i finalitat de la vostra entitat/empresa/institució?
- De qui depeneu funcionalment?
- Com treballem el fet religiós?
- Com enteneu la diversitat religiosa a la vostra entitat?
- Quins objectius treballem en relació a la dimensió religiosa? (tipologies, objectius i col·lectius prioritaris atenció preferent en els projectes socioeducatius dirigits a la joventut)
- Teniu relació amb els centres educatius? I en relació als centres de secundària?
- Podríeu identificar bones pràctiques de la relació amb els IES, dels programes, d'aquest partenariat?
- Quins obstacles podríeu identificar en la tasca del partenariat, en la relació amb els centres de secundària?
- Podríeu identificar les propostes de millora d'aquesta tasca i els seus reptes?
- Quines altres entitats coneixes que treballin amb joves la diversitat cultural i religiosa (fora i dins de Barcelona)?

PROFESSIONALS DE LES ENTITATS

Objectiu general: Identificar la visió i l'actitud dels tècnics de les entitats vinculades a la diversitat religiosa i cultural vers la gestió de la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i interreligiós i les iniciatives socioeducatives a l'escola catalana

Destinatari: Professionals de les entitats vinculades de la diversitat religiosa i cultural.

- Com treballem el fet religiós?
- Com enteneu la diversitat religiosa a la vostra entitat?
- Com treballem la diversitat religiosa? I tu com ho veus? Quina és la teva opinió?
- I sobre el diàleg interreligiós i intercultural, quins projectes esteu implementant o heu implementat?
- Quins projectes porteu a terme sobre la diversitat religiosa i diàleg interreligiós i intercultural?
- Projectes en curs per la gestió de la diversitat religiosa : origen (d'on surten? qui els proposa?); partenariat per desenvolupar-los (són projectes de l'entitat, es fan amb d'altres entitats?); objectius i col·lectius prioritaris (atenció preferent en els projectes socioeducatius dirigits a la joventut).
- Quina valoració fas d'aquests projectes? (utilitat...)
- Quins obstacles podríeu identificar en la implementació d'aquests projectes, en la relació amb els centres de secundària?
- Podríeu identificar les propostes de millora d'aquesta tasca i els seus reptes?
- Teniu relació amb els centres educatius? I en relació als centres de secundària?
- Podríeu identificar bones pràctiques de la relació amb els IES, dels programes que feu amb els IES, d'aquest partenariat?
- Quina valoració fas d'aquests projectes? (utilitat, viabilitat)
- Quins obstacles podríeu identificar en la implementació d'aquests projectes, en la relació amb els centres de secundària?
- Podríeu identificar les propostes de millora d'aquesta tasca i els seus reptes?

ANNEX 2

SISTEMA DE CATEGORIES

A.LA DIMENSIÓ INSTITUCIONAL DE LES ENTITATS

A1. Caracterització ideològica i funcional de l'entitat

A1.1 Missió i finalitat de l'entitat/empresa/institució vinculada a la diversitat religiosa i cultural

A1.2 Dependència funcional de l'entitat

A1.3 Finançament

A2. Gestió de la diversitat religiosa i cultural a l'entitat

A2.1 Concepte de diversitat religiosa a l'entitat

A2.2 Treball del fet religiós a l'entitat: projectes socieducatius dirigits a la joventut, (descripció, objectius i destinataris)

A3. Partenariat per desenvolupar els projectes amb els centres educatius

A3.1. Relació amb els centres de secundària

A3.2. Elements que afavoreixen i dificulten el partenariat amb els centres de secundària

A3.3 Bones pràctiques d'aquest partenariat amb els IES

A3.4. Propostes de millora i reptes pel afavorir el treball i el partenariat als IES

A4. Centres i/o entitats identificats que treballen el diàleg interreligiós i cultural amb joves (CENTRES)

B. DIMENSIÓ PROFESSIONALS DE LES ENTITATS

B.1 Gestió de la diversitat religiosa i cultural a l'entitat

B.1.1 Concepte de diversitat religiosa a l'entitat

B.1.2. Treball del fet religiós a l'entitat

B.1.2.1. Projectes sobre el diàleg interreligiós i intercultural implementats (origen, descripció, objectius i destinataris)

B.1.2.2. Valoració personal : percepció del treball realitzat i de la utilitat dels projectes

B.1.2.3. Treball en xarxa amb altres entitats

B.1.3. Partenariat per desenvolupar els projectes amb els centres educatius

B1.3.1. Relació amb els centres de secundària

B.1.3.2. Elements que afavoreixen i dificulten el partenariat d'aquests projectes amb els centres de secundària

B.1.3.3. Bones pràctiques d'aquest partenariat amb els IES

B.1.3.4. Valoració personal de la utilitat i viabilitat dels projectes als instituts

B.1.3.5. Propostes de millora i reptes pel afavorir el treball i el partenariat als IES

B.2. Centres i/o entitats identificats que treballen el diàleg interreligiós i cultural amb joves

ANNEX 3

GESTIONAR LA DIVERSITAT RELIGIOSA I CULTURAL A L'EDUCACIÓ DES DEL DIÀLEG INTERCULTURAL I INTERRELIGIÓS

El següent qüestionari té com a objectiu analitzar les actituds, experiències i visió dels equips directius dels instituts públics i privats d'educació secundària obligatòria (ESO) vers la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i interreligiós, i el paper de l'educació secundària.

En darrera instància es preten analitzar la possible confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària.

El diàleg interreligiós es defineix com el procés d'apropament, coneixement mutu i col·laboració entre dos o més grups religiosos (Consell assessor per la diversitat religiosa, 2013).

El que us demanem a vosaltres es que valoreu la idoneïtat dels ítems del qüestionari per l'objectiu perseguit, seguint les següents instruccions:

Instruccions

Al costat de cada ítem del següent qüestionari, en la casella **Importància del Ítem**, indica si:

- a) El ítem es essencial per avaluar el tema (Posa una E)
- b) El ítem es útil, però prescindible (Posa una P)
- c) El ítem es innecesari (Posa una I)

En la casella **Claretat** indica si l'ítem s'enten, o si pel contrari la redacció no es clara per algun motiu.

Si vols afegir algun comentari, el pots escriure a la casella **Observacions**

Ítems	Importància del ítem (E/P/I)	Claretat SI/NO	Observacions
El vostre centre té ideari religiós?			
Participa el institut d'algun projecte de servei comunitari, APS, etc?			
Hi ha aula d'integració a l'ESO en el teu centre?			
Quin grau de diversitat religiosa hi ha al teu institut? (escala d' 1 a 10)			
S'accepta que l'alumnat porti símbols religiosos (hijab, mocador, etc.)			
Es fa alguna adaptació o tractament específic a col·lectius per motius religiosos (festes, al·limentació, ...)			
Hi ha alguna assignatura o matèria de religió?			
En relació a les assignatures de contingut religiós			
Quin tipus d'assignatura es: optativa/obligatoria			
Quin enfocament te: catòlica/historia de les religions/Orientació catòlica amb altres religions/altres			
Quin professorat dona aquestes matèries?			
En relació a les iniciatives sobre diversitat religiosa:			
Es fa algun projecte de Servei comunitari amb continguts temàtics de diversitat religiosa o cultural ?			
Es fan almenys tres iniciatives pel diàleg interreligiós?			
Creus que seria interessant per la ESO del teu centre promoure un projecte vers el diàleg interreligiós promovent la participació d'entitats del barri o municipi ?			
Creus que és possible promoure un projecte vers el diàleg interreligiós promovent la participació d'entitats del barri o municipi , en el teu centre?			
Obstacles pel diàleg interreligiós			
De quina naturalesa són els obstacles per un projecte amb continguts temàtics de diversitat religiosa o cultural pel diàleg interreligiós en el teu centre?			

<ul style="list-style-type: none"> • Resistències dels professionals del centre educatiu • Resistències de les famílies de l'alumnat • Manca de formació del professorat del centre • Manca d'entitats que treballin pel diàleg interreligiós • Dificultats d'encaix amb les entitats (logística, horaris, etc.) • Hi ha altres prioritats a la ESO • Altres: 			
Defineix quin seria l'obstacle més gran per portar a terme un projecte d'aquestes característiques al teu centre.			
Quin conjunt de mesures podrien ajudar a superar aquests obstacles? <ul style="list-style-type: none"> • Formació del professorat • Aposta per aquesta temàtica per part d'Inspecció Educativa • Entitats religioses organitzades en una plataforma pel diàleg interreligiós • Flexibilitat de les entitats quant a horaris, opcions d'encaix, etc. • Assessorament d'experts sobre diàleg interreligiós i/o Servei Comunitari • Formació i sensibilitació a les famílies • Altres: 			
Proposa alguna mesura/es concreta/es que podrien ajudar a superar aquests obstacles.			
Respon a les següents qüestions a títol personal, segons les teves pròpies concepcions sobre el diàleg interreligiós			
Ets creient?			
De les següents afirmacions assenyalas la que més s'acosti a la teva opinió respecte a les creences religioses: <ul style="list-style-type: none"> • Hi han una única religió vertadera. • Hi han múltiples expressions religioses d'una mateixa realitat • Hi han múltiples creences religioses que responen a múltiples visions del món. 			
Creus que cal fer religió en la formació bàsica obligatòria?			
Creus que és interessant fer projectes on es relacionin centres de secundària i entitats per promoure el diàleg interreligiós?			
Creus que és rellevant que estiguis format/da per promoure el diàleg intercultural i interreligiós?			
Creus que és suficient la formació que tens per promoure el diàleg intercultural i interreligiós?			
Creus que hi ha algunes religions millors que d'altres?			
Creus que hi ha alguna religió en concret que està més tancada al diàleg interreligiós?			
T'agradaria participar en una entrevista per donar més detalls sobre aquesta temàtica?			

ANNEX 4

GESTIONAR LA DIVERSITAT RELIGIOSA I CULTURAL A L'EDUCACIÓ DES DEL DIÀLEG INTERCULTURAL I INTERRELIGIÓS

El següent qüestionari té com a objectiu analitzar les actituds, experiències i visió dels equips directius dels instituts públics i privats d'educació secundària obligatòria (ESO) vers la diversitat religiosa, el diàleg intercultural i interreligiós, i el paper de l'educació secundària.

En darrera instància es pretén analitzar la possible confluència entre les entitats vinculades a la diversitat religiosa i els centres educatius de secundària.

El diàleg interreligiós es defineix com el procés d'apropament, coneixement mutu i col·laboració entre dos o més grups religiosos (Consell assessor per la diversitat religiosa, 2013).

El qüestionari és anònim i les seves dades seran tractades amb total confidencialitat.

Agraïm molt la vostra col·laboració.

*Obligatorio

La diversitat religiosa

Valora el teu grau d'acord o desacord amb les següents afirmacions.

1. 1. Totes les religions presents en un territori haurien de tenir dret d'ocupar l'espai públic amb els seus llocs de culte. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

2. 2. Per evitar conflictes religiosos és millor relacionarse només amb la pròpia comunitat religiosa *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

3. 3. La diversitat religiosa és una amenaça per la convivència pacífica en un territori.

*

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

4. 4. La diversitat religiosa és una oportunitat per perdre la por a altres tradicions religioses diferents de la meva. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

5. 5. La islamofòbia es pot combatre apropant l'ensenyament de la diversitat religiosa de forma transconfessional i intercultural. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

6. 6. L'educació religiosa islàmica pateix marginalització a les escoles públiques catalanes. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

7. 7. Avui en dia ja s'ha eradicat el monopoli catòlic que persistia a l'educació religiosa. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

8. 8. És inadequat que les dones ocupin càrrecs importants dins de les religions, com capellà, bisbe, iman, rabí, etc. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

9. 9. És desagradable tenir mesquites a les viles i ciutats catalanes. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

10. 10. L'escola, com a espai públic, ha de prohibir l'ús de símbols religiosos en alumnat i professorat *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

Diàleg intercultural i interreligió

Valora el teu grau d'acord o desacord amb les següents afirmacions.

11. 11. El diàleg interreligió pot contribuir a repensar conceptes i creences arrelades en cadascú. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

12. 12. El diàleg interreligió pot garantir l'acceptació de les creences dels altres. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

13. 13. El fet religiós forma part de la tradició cultural *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

14. 14. El fonamentalisme impedeix el diàleg perquè es basa en interessos més enllà dels religiosos. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

15. 15. El diàleg interreligió s'hauria de centrar només en el foment de valors compartits per tothom com la pau, la solidaritat, la igualtat, etc. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

16. 16. Cal oferir un espai de diàleg a les organitzacions religioses per coordinarse entre elles i amb les administracions públiques. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

17. 17. És una pèrdua de temps fomentar el diàleg amb tots els agents actius en el territori (comunitats religioses, veïns, comerciants, usuaris d'equipaments, etc.). *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

18. 18. És immoral promoure les relacions entre creients de les diferents religions presents a cada barri per afavorir la cohesió social. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

19. 19. La religió ens pot aportar valors humans necessaris pel nostre

desenvolupament com a persones. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

20. 20. La religió pot ajudar a crear un sentiment d'identitat i pertinença a una comunitat. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

El paper de l'educació

Valora el teu grau d'acord o desacord amb les següents afirmacions.

21. 21. L'educació ha de promoure el diàleg entre religions i cultures diverses. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

22. 22. L'educació ha d'implicar-se en matèria de pluralisme religiós. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

23. 23. Més enllà d'ensenyar religió, cal desenvolupar la sensibilitat espiritual com a valor per promoure el treball de la interioritat i la cerca de sentit. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

24. 24. Els joves només haurien de poder comptar amb les seves famílies i comunitats com a fonts d'informació i formació religiosa. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

25. 25. Cal formar en matèria d'espiritualitat enlloc de religió. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

26. 26. Les religions haurien d'estar millor considerades dins del currículum escolar. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

27. 27. Els conceptes com religió o espiritualitat haurien d'excloure's de l'educació bàsica per respectar la laïcitat en l'escola pública. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

28. 28. Donat que la matèria de religió és optativa, és innecessari formar en matèria religiosa al futur professorat. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

29. 29. Cal promoure una formació inicial i contínua del professorat per a promoure el diàleg intercultural i interreligiós. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

30. 30. Cal implicar i afavorir la participació de les comunitats religioses locals a la vida cívica del municipi. *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5

Totalment en desacord Totalment d'acord

DADES D'IDENTIFICACIÓ

31. Edat *

Quants anys tens?

32. Sexe *

Marca solo un óvalo.

Femení

Masculí

33. Institut: *

34. Càrrec que ocupes al Institut *

Marca solo un óvalo.

Direcció

Cap d'estudis

Coordinació pedagògica

Otro:

35. Població o ciutat on es troba l'institut *

36. Titularitat de l'institut *

Marca solo un óvalo.

Públic

Concertat

Privat

37. Religiositat del centre *

El vostre centre té ideari religiós?

Marca solo un óvalo.

SI

NO

Otro:

38. Participació en projectes de Servei Comunitari *

Participa el institut d'algun projecte de servei comunitari, APS, etc?

Marca solo un óvalo.

SI

NO

EDUCACIÓ SECUNDÀRIA OBLIGATÒRIA

Respon a les següents qüestions sobre el centre d'educació secundària on treballes, pensant

específicament en l'Educació Secundària Obligatoria.

39. Hi ha aula d'acollida a l'ESO en el teu centre? *

Marca solo un óvalo.

SI

NO

40. Quin grau de diversitat religiosa hi ha al teu institut? *

Marca solo un óvalo.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

No hi ha

diversitat

Tenim un

alumnat

molt

divers

quant a

creences

religioses

i no

religioses

41. S'accepta que l'alumnat porti símbols religiosos (hijab, mocador, etc.) *

Marca solo un óvalo.

SI

NO

42. Es fa alguna adaptació o tractament específic a col·lectius per motius religiosos (festes, alimentació, ...) *

Marca solo un óvalo.

SI

NO

43. Quin enfocament té l'assignatura de contingut religiós a la ESO del teu centre?

Marca solo un óvalo.

Orientació catòlica

Orientació vers la història de les religions

Orientació catòlica amb altres tradicions religioses

Orientació ètica

Otro:

44. Quin professorat dóna aquestes matèries?

INICIATIVES SOBRE LA DIVERSITAT RELIGIOSA A LA ESO

Respon a les següents qüestions sobre les iniciatives vers la diversitat religiosa que es porten a terme a l'Educació Secundària Obligatoria del teu institut.

45. Es fa algun projecte de Servei comunitari amb entitats en temàtiques de diversitat religiosa o cultural? *

Marca solo un óvalo.

SI

NO

46. Es fan altres iniciatives pel diàleg interreligiós? *

Marca solo un óvalo.

SI

NO

47. En cas afirmatiu, quins?

48. Creus que seria interessant per la ESO del teu centre promoure un projecte vers el diàleg interreligiós promovent la participació d'entitats del barri o municipi? *

Marca solo un óvalo.

SI

NO

49. Creus que és possible promoure un projecte vers el diàleg interreligiós promovent la participació d'entitats del barri o municipi, en el teu centre? *

Marca solo un óvalo.

SI *Pasa a la pregunta 53.*

NO

OBSTACLES A UN PROJECTE AMB ENTITATS PEL DIÀLEG INTERRELIGIÓS

Respon a aquestes qüestions sobre quins són els obstacles que creus que hi ha a la ESO del teu centre per un projecte d'aquestes característiques.

50. De quina naturalesa són els obstacles per un projecte amb entitats pel diàleg interreligiós

Pots marcar tantes caselles com creguis convenient,

Selecciona todos los que correspondan.

Resistències dels professionals del centre educatiu

Resistències de les famílies de l'alumnat

Manca de formació del professorat del centre

Manca d'entitats que treballin pel diàleg interreligiós

Dificultats d'encaix amb les entitats (logística, horaris, etc.)

Hi ha altres prioritats a la ESO

Otro:

51. Quin conjunt de mesures podrien ajudar a superar aquests obstacles?

Pots marcar tantes caselles com creguis convenient,

Selecciona todos los que correspondan.

Formació del professorat

Inclusió del diàleg interreligiós i intercultural en el projecte de centre

Entitats religioses organitzades en una plataforma pel diàleg interreligiós

Flexibilitat de les entitats quant a horaris, opcions d'encaix, etc.

Assessorament d'experts sobre diàleg interreligiós i/o Servei Comunitari

Formació i sensibilització a les famílies

Otro:

52. Proposa alguna mesura/es concreta/es que podrien ajudar a superar aquests obstacles.

CONCEPCIONS SOBRE RELIGIÓ I DIÀLEG INTERRELIGIÓS

Respon a aquestes qüestions a títol personal, segons les teves propies concepcions, més enllà de les que pugui promoure el centre educatiu on treballes.

53. De les següents afirmacions assenyala la que més s'acosti a la teva opinió respecte a les creences religioses: *

Marca solo un óvalo.

Hi ha una única religió vertadera.

Hi ha múltiples expressions religioses d'una mateixa realitat.

Hi ha múltiples creences religioses que responen a múltiples visions del món.

No m'identifico amb cap alternativa

54. De les següents afirmacions assenyala la que més s'acosti a la teva opinió sobre el diàleg interreligiós. *

Marca solo un óvalo.

El diàleg interreligiós és impossible donat que cada religió té el convenciment que els seus propis valors són superiors als de la resta de la societat, i de les altres creences i conviccions.

Cal que el diàleg interreligiós sigui una eina per a fomentar la convivència i la cohesió social de les tradicions religioses i conviccions no religioses perquè totes elles deriven d'una mateixa realitat.

Cal que el diàleg interreligiós sigui una eina per a respectar les diferències i superarles

a partir de la cerca del consens dels aspectes comuns de les religions i conviccions no religioses (valors compartits, similituds, etc.)

Cal que el diàleg interreligiós sigui una eina per a repensar contínuament les idees pròpies a la llum de les dels altres, valorant les diferències i convivint amb elles.

55. Creus que cal fer religió en la formació bàsica obligatòria? *

Marca solo un óvalo.

SI

NO

56. Creus que és rellevant que estiguis format/da per promoure el diàleg intercultural i interreligiós? *

Marca solo un óvalo.

SI

NO

57. Creus que és suficient la formació que tens per promoure el diàleg intercultural i interreligiós? *

Marca solo un óvalo.

SI

NO

58. T'agradaria participar en una entrevista per donar més detalls sobre aquesta temàtica? *

Marca solo un óvalo.

SI Pasa a la pregunta 59.

NO Deja de rellenar este formulario.

DADES DE CONTACTE PER ENTREVISTA

Si vols que ens posem en contacte amb tu per participar en aquesta recerca, facilita'ns el teu email o telèfon de contacte.

59.

Con la tecnología de